

T.C.

MİMAR SİNAN GÜZEL SANATLAR ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI

YENİÇAĞ TARİHİ PROGRAMI

**RUS TARİHÇİ KONSTANTİN BESTUJEV RUMİN'İN "MOSKOVA
KNEZLİĞİ NASIL YÜKSELDİ VE RUS ÇARLIĞI HALİNE GELDİ" ADLI
ESERİNİN TÜRKÇE'YE TERCÜMESİ VE TÜRK TARİHİ AÇISINDAN
DEĞERLENDİRİLMESİ**

Yüksek Lisans Tezi

Hazırlayan

20096413: Şenay ÖKSÜZ

Danışman

Prof. Dr. Osman YORULMAZ

İstanbul 2013

T.C.

MİMAR SİNAN GÜZEL SANATLAR ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI

YENİÇAĞ TARİHİ PROGRAMI

**RUS TARİHÇİ KONSTANTİN BESTUJEV RUMİN'İN "MOSKOVA
KNEZLİĞİ NASIL YÜKSELDİ VE RUS ÇARLIĞI HALİNE GELDİ" ADLI
ESERİNİN TÜRKÇE'YE TERCÜMESİ VE TÜRK TARİHİ AÇISINDAN
DEĞERLENDİRİLMESİ**

Yüksek Lisans Tezi

Hazırlayan

20096413: Şenay ÖKSÜZ

Danışman

Prof. Dr. Osman YORULMAZ

İstanbul 2013

Şenay DÖNER tarafından hazırlanan **Rus Tarihçi Konstantin Bestujev Rumin'in "Moskova Knezliği Nasıl Yükseldi ve Rus Çarlığı Haline Geldi" Adlı Eserinin Türkçe'ye Tercümesi ve Türk Tarihi Açısından Değerlendirilmesi** adlı bu çalışma aşağıda adları yazılı jüri üyelerince Oybirliğiyle /~~Oyçokluğuyla~~ Yüksek Lisans Tezi olarak Kabul Edilmiştir.

Kabul (Sınav) Tarihi : 04 / 10 / 2013

(Jüri Üyesinin Ünvanı , Adı , Soyadı ve Kurumu) :

İmzası :

Jüri Üyesi : ^{prof.} Doç.Dr.Osman YORULMAZ (Danışman)

.....

Jüri Üyesi : Prof.Dr.Ahmet TAŞAĞIL

.....

Jüri Üyesi : Doç.Dr. İsmail TÜRKOĞLU (M.Ü.Öğr.Üy.)

.....
İ. Türkoğlu

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa No</u>
ÖNSÖZ	III
ÖZET	V
SUMMARY	VI
KISALTMALAR	VII
1.GİRİŞ	1
1.1.Müellifin Hayatı	1
1.2 Müellifin Eserleri	4
1.2.1. Târîhî Eserleri	4
1.2.1.1. <i>A Sostave Russkih Letapiseh Da Kantza XIV. Veka</i>	4
1.2.1.2. <i>A Zlih Vremenah Tatarşını i A Straşnom Mamayevom Pabaişçe</i>	5
1.2.1.3. <i>Russkaya İstoriya</i>	6
1.2.1.4. <i>A Kreşenii Rusi, A Vladimire Svyatom, A Sınovyah Yevo i ob Monastire Peçerskom</i>	7
1.2.2. Biyografik Eserleri	7
1.2.2.1. <i>Biografii i Harakteristiki Tatişçev, Şletzer, Karamzin, Pogodin, Solovyöv, Yeşevskii, Gilferding</i>	7
1.2.2.2. <i>Nikolay Mihayloviç Karamzin Oçerk Jizni i Dyatelnosti</i>	8
1.2.3. Mektupları	9
1.2.3.1. <i>Pisma Konstantina Nikolayeviça Bestujeva Rumina A Smutnom Vremeni</i>	9
1.2.4. Tercüme Eserleri	10
1.2.4.1. <i>İstoriya Tzivilizatziı vı Anglii</i>	10
1.2.5. Ansiklopedi Maddesi Olarak Yazdığı Makaleleri	11

2. MOSKOVA KNEZLİĞİ NASIL YÜKSELDİ VE RUS ÇARLIĞI HALİNE GELDİ	11
2.1. Eserin Telif Sebebi ve Tarihi	11
2.2. Eserin Kaynakları	12
2.3. Eserin Muhtevası	14
2.4. Türk Tarihi İçin Önemi	17
3. MÜELLİFİN TARİHÇİLİĞİ VE ÜSLUBU	31
3.1. Tarihçiliği	31
3.2. Üslubu	34
4. NETİCE	35
5. METİN	37
6. BİBLİYOGRAFYA	159
7. ÖZGEÇMİŞ	165

ÖNSÖZ

Çarlık Rusyası'nın temelleri, Moskova Knezliği'nin XIV. Yüzyıldan itibaren yaşadığı değişim ve gelişim sürecinde aranmalıdır. Bu gelişim sürecinde, hiç şüphesiz Türk topluluklarıyla münasebetin doğurduğu sonuçların etkisi büyüktür. Rus coğrafyası, en erken devirlerden itibaren Türklerin büyük bir kısmında hakimiyet sürdüğü sahalar olmuş, bu hakimiyetin doğurduğu birtakım siyasi, sosyo-ekonomik ve askerî tesirlerle Ruslar, devletleşme sürecine girmişlerdir. Nihayet 15. yüzyıla gelindiğinde Moskova Büyük Knezliği'nin diğer Rus knezliklerini hâkimiyeti altında toplamayı başararak, devlet olma yolundaki en önemli adımı atmış olan Ruslar, Altın Orda Devleti ve daha sonra ise Türk Hanlıkları'nın içinde buldukları durumlardan faydalanarak, tesis ettikleri çeşitli ittifaklar ve topraklarına ilhak ettikleri önemli bölgelerle, Rus Çarlığı'nın meydana gelmesini sağlamışlardır.

Türk coğrafyası üzerinde genişlemesini yakın döneme kadar devam ettirmiş olan bu önemli devletin bizim için ehemmiyeti aşikardır. Osmanlı Devleti'nin son dönemine bile bakıldığında, bu dönemin bir anlamda Osmanlı-Rus ilişkilerinden ibaret olduğu görülmektedir. Bu kadar önemli bir devletin tarihinin ülkemizde yeterince araştırılmamış olması ise büyük bir talihsizliktir. Ancak değerli Türk tarihçisi Prof. Dr. **Akdes Nimet Kurat**'ın Başlangıçtan 1917'ye kadar getirdiği **Rusya Tarihi** adlı eserinin de, bugüne kadar Türkiye'de yapılmış ve şahsi kanaatimize göre hâlâ geçilememiş olan büyük bir çalışma olduğunu belirtmemiz gerekmektedir.

Rus tarihine olan ilgimiz, Sovyetler Birliği Tarihi ile ilgili okumalar yaparken, Rusların sürgün ettiği ve çeşitli devlet politikaları ile muamelelerde bulunduğu Türk topluluklarının yaşamış olduğu acı süreci fark ettiğimizde oluştu. Tarihsel süreçlerinden şiir ve edebiyatına kadar kendi milletimizin tarihi ile benzer tarafları olduğunu hem şaşırarak hem de heyecanlanarak gördüğümüz Rus tarihini araştırmaya ise, nihayet tarih

öğrenimine başladığımızda karar verdik. Kaynak dili bilmeden bunu başarmasının imkânsızlığı ortada idi. Rusça öğrendikten sonra, asıl olarak ileride yapacağımız çalışmalara kendimizi hazırlamak ve bununla beraber Türkçe'ye Rus Çarlığı'nın kuruluş serüveni ile ilgili bir eser kazandırmak amacıyla Rus tarihçi Konstantin Bestujev-Rumin'in "*Moskova Knezliği Nasıl Yükseldi ve Rus Çarlığı Haline Geldi*" adlı eserini tez konumuz olarak çalışmak istedik.

XIX. Yüzyılın önde gelen filolog, eleştirmen ve tarihçilerinden Bestujev Rumin'in bu eseri, Moskova Knezliği'nin yükseliş döneminden, Altın Orda ve daha sonra Türk Hanlıkları'nın yıkılışına kadar olan süreci ele almasından dolayı, önemli gördüğümüz bir eserdir. Kaynak belirtmese de Rus kroniklerinden istifade ederek kaleme aldığını tespit ettiğimiz bu çalışma, XIV. ve XVI. Yüzyıllar arası Türk- Rus ilişkileri için de önemli bilgiler ihtiva etmekteydi. Çalışmamızda tercüme eserin diğer kaynaklarla mukayesesi hususunda Rus kroniklerinden başlıcalarını kullanmaya çalıştık. Son dönemlerde yapılan ve Batılı tarihçilerin kaleme aldığı makale ve kitaplardan ve Türk tarihçilerinin de bu alandaki çalışmalarından istifade ettik. Müellifin tarihçiliği, diğer eserleri ve üslubuna da değinmeden edemedik. Böylece, on dokuzuncu yüzyıl Rus tarihçiliğini de kısa olarak ifade etmemiz gerekecekti. Yüksek lisans tezi olarak çalıştığımız bu eserin muhtevası ve Türk Tarihi için önemi ile ilgili ayrı fasıllar altında incelemede bulunarak tezimizi sonlandırmaya çalıştık.

Rus tarihi çalışmamız için teşvikleriyle, kaynak dili öğrenmenin önemini daima vurgulayarak bize ve pekçok öğrencisine Rusça'yı öğreten saygıdeğer hocam ve danışmanım **Prof. Dr. Osman YORULMAZ**'a teşekkürü borç bilirim. Ayrıca çeviri hususundaki yardımları için sevgili dostum Aynur **YERZHEBAYEVA**'ya; son olarak ise tez aşamasında bana göstermiş olduğu anlayış ve destekleri için eşim Mustafa **ÖKSÜZ**'e minnettârim.

Şenay ÖKSÜZ

ÖZET

XIX. Yüzyılın seçkin Rus tarihçi ve eleştirmenlerinden Konstantin Bestujev-Rumin'in, özellikle kuruluş dönemi Rus tarihi ile ilgili pek çok eseri bulunmaktadır. Bunlardan, “Moskova Knezliği Nasıl Yükseldi ve Rus Çarlığı'na Dönüştü” adlı eseri, yalnızca Ortaçağ Rus Tarihi için değil, Rusların Altın Orda ve daha sonra Türk Hanlıkları ile münasebetleri açısından da önem arz etmektedir. Bu sebeple eserin Türkçe'ye kazandırılmasını gerekli gördük.

Bestujev-Rumin, eserini 1380 Kulikovo muharebesiyle başlatmaktadır. Rus knezliklerinin siyasi durumları, din adamlarının Moskova Knezliği lehindeki aktiviteleri ve Rusların Tatarlarla olduğu kadar Litvanya, Livonya ve İsveç gibi devletlerle de ilişkilerini çok yönlü olarak vermektedir. Buna ilave olarak, on altıncı yüzyılda Rus ordusunda yaşanan askerî gelişmeleri ve Çar IV. İvan *Korkunç* tarafından hanlıkların zaptı hadiselerini çarpıcı şekilde tasvir etmektedir.

Müellif, eserini yazarken, kendi görüşlerini hemen hiç bildirmemiştir. Rus kroniklerinden faydalanarak kaleme aldığı kitabı iyi bir derleme eser olma özelliği taşımaktadır.

ANAHTAR KELİMELER: Bestujev-Rumin, tercüme, Moskova Knezliği, Korkunç İvan, Altın Orda, Hanlıklar, Litvanya.

SUMMARY

Konstantin Bestuzhev-Ryumin, who is one of the prominent historian and critic of the XIX. century, has many works on the Russian History. One of them “How the Muscovy Principality grew and became a Russian state” is not only important for Medieval Russian History, but also relations between Golden Horde and subsequently Turkish Khanates in the establishment process. For this reason, we considered necessary to translate into Turkish.

Ryumin started his book with an important event both for Russian and Turkish history: *The Battle of Kulikovo*. Historian also recount that the circumstances of Russian principalities, the activities of churchmen in favor of Moscow and the relations between Tatars and Russian princedoms as well as Lithuania, Livonia and Sweden. In addition to that, he conspicuously describes capturing of Kazan, Astrakhan and Sibir Khanates by the Tsar Ivan IV *Terrible* and the military developments of Russian army during the sixteenth century.

Bestuzhev had not put his own comments while writing his book. Sources of his work he utilized from Russian Chronicles. Therefore it has the characteristics of a good “compilation”.

KEY WORDS: Bestuzhev-Ryumin, translation, Golden Horde, Moscow Principality, Tsar Ivan the Terrible, Khanates.

KISALTMALAR

a.g.m.	: Adı geen metin
TTK	: Türk Tarih Kurumu
bkz.	: Bakınız
b.snr.	: Bundan sonra
ev.	: eviren
.n.	: evirenin Notu
t. m.	: Tercüme metin
yay.	: Yayınları
s.	: Sayfa
sy.	: Sayı
PSRL	: Polnoye Sobranie Russkih Letopisey
B.Rm.	: Bestujev-Rumin
S. Rev.	: Slavic Review
Spec.	: Speculum
PVL	: Povest Vremennih Let

1. GİRİŞ

1.1. MÜELLİFİN HAYATI

On dokuzuncu yüzyılın önde gelen Rus tarihçilerinden olan, tam adıyla Konstantin Nikolayeviç Bestujev-Rumin, 27 Mayıs 1829'da Nijegorod vilayetinde, babasının mülkü olan Kudryaški Gorbatovsk kazasında doğdu¹ ve bir zamanlar ailesinin hizmetinde bulunduğu Knez Konstantin Pavloviç anısına, Konstantin ismini aldı. Rumin, eskiden olduğunun aksine, pek zengin olmayan eski bir asilzade yani *dvoryan* aileden gelmekte idi. Eğitiminde annesinin oldukça tesiri vardı. Küçük yaşta Almanca ve Fransızca öğrenmişti. İngilizceyi ise üniversite yıllarında öğrenecekti.² Bestujev, *Loggin Fyodoroviç* yatılı okulunda orta öğrenimini tamamladı. 1845-47 tarihleri arasında önceleri Dvoryan Enstitüsü olarak bilinen ancak daha sonra Nijegorod Yüksek Okulu ismini alan gimnazyumda yine yatılı öğrenim gören Rumin, 1847 yılında buradaki öğrenimini de tamamlayarak Moskova Üniversitesi Filoloji fakültesine girdi. Ancak, çok geçmeden hukuk fakültesine geçti. Burada, D. Kavelin, N. Granovski, M. Solovyöv gibi isimlerden ders aldı. Bu, gelecekte işteğal edeceği ilmi sahanın ilk adımı idi. Eserlerinde de tesirleri açıkça görüldüğü üzere Bestujev, ilim hayatının öğrencilik dönemlerinden itibaren bilhassa Solovyöv'den oldukça etkilenmiştir.³

Moskova Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ni bitiren Bestujev, bu esnada babasını kaybetmiş ve maddi sıkıntıya düşerek gazeteciliğe başlamak mecburiyetinde kalmıştır. 1756'da kurulan "Moskovskie Vedomosti" adlı, Çarlık Rusya'sının en eski muhafazakâr ve ulusalcı gazetesinin yardımcı redaktörlüğünü yaptı. 1859'da A. Krayevski'nin daveti

¹ E. F. ŞMURLO, *Oçersk Jiznii i Nauçnoy Deyatelnosti Konstantina Nikolayeviça Bestujeva-Rumina*, s. 2

² A.g.m. s. 5

³ MALİNOV, K.N. *Bestujev-Rumin: Oçerk Teoretiko- İstoriçeskih i Filosofskih Vzglyadov*, s 114.

üzerine, memuriyete ve “*Oteçestvennih Zapisk*”⁴ yani, “Millî Vekayinameler” dergisinin yazı işleri kurulu üyeliğine başlayacağı Petersburg'a gitti. Bu alandaki çalışmalarında, eleştiri yazılarıyla dikkat çeken bir yazar olduğu kadar, tarih bilimine dair yazıları ile de öne çıktı. Pekçok yayın kuruluşunda redaktörlük yapan Rumin, ayrıca hayatının bu dönemlerinde büyük bir titizlikle yürüttüğü tercüme çalışmalarına da yer verdi. Bu çalışmalardan biri çağdaşı olan Henry Thomas Buckle (1821-1862) adlı İngiliz tarihçisinin *History of Civilization in England* adlı eserini Rusça'ya tercümesidir. Aynı zamanda gazetecilik süreci, onun tarihsel makaleleri, eleştiri yazıları ve geç dönemlerinde kaleme aldığı hatıralarındaki tarzına da tesir etti.⁵

Rus Kronikleri üzerine yaptığı çalışmalarda, kroniklerin eski ve yeni pekçok nüshalarını bir araya getirip, önemli metin analizleri *textual criticism* yapmıştır. Tarihçiliği yanında filolog yönüyle de tanınan Rumin, XII. yüzyılda Kiev Rusyası'na dair yazılan en erken kronik olarak bilinen *Povest Vremennih Let'* in⁶ bile kaynaklarının belirlenebileceğini öne sürmüştür. Filoloji biliminde, eski metinlerin üretildikleri döneme göre tekrar oluşturulmaya, bir araya getirilmeye çalışılması, etki ve kaynaklarının araştırılması esastır. Bestujev de bu bilim dalının yöntemi üzere iddiasını eski bireysel hikayeler, kayıtlar, efsaneler ve din adamlarının diğer metinlerini, kroniklerde geçen ifadelerle karşılaştırarak ispatlamaya çalışmıştır.⁷ Böylece, Ruslarda tarih yazıcılığını bilinen kroniklerden daha öncelere dayandırarak geniş bir yelpazeye yaymıştır. Fakat bir taraftan da kroniklerin *subjektifliğini* belirtmiş, bu kaynakların tarafgirliği ve güvenilir olup olmadığı meselelerine işaret etmiştir. Kaynak eleştirisi ve eleştirel tarih yazıcılığının Rusya'daki öncü isimlerinden biridir. Bir bilim olarak tarih ve tarih metodu üzerine de çeşitli makaleleri ve çevirileri bulunmaktadır. Ayrıca 20. yüzyılın en önemli Rus tarihçilerinden Sergey Platonov'un da hocasıdır.

⁴ 1818-1884 yılları arasında St. Petersburg'da belli aralıklarla çıkarılan milli bir edebiyat mecmuası.

⁵ MALİNOV, K.N. **Bestujev-Rumin: Oçerk Teoretiko- İstoriçeskih i Filosofskih Vzgljadov**, s 115

⁶ A. A. SHAHMATOV (1916) , **Povest Vremennih Let**, C.1., Arkeograficeski Komissiy, Petrograd. ; **Pavest Vremennih Let**, Im Werden Yay, Moskva- Augsburg. s.3-91

⁷ Bkz. Bestujev-RUMIN, **A Sostave Russkih Letapiseh Da Kantza XIV. Veka**, St. Petersburg. s.15

En önemli eserlerinden biri olan “*A Sostave Russkih Letapisiy Da Kantza XV v.*” (*XV. Yüzyılın Sonuna Kadar Rus Kroniklerinin Terkibi Hakkında*) adlı tezi ile 16 Mayıs 1868’ de St. Petersburg Üniversitesi’nde doktor unvanını almıştır. Doktora unvanından sonra, 1872’de birinci cildi ve 1885 yılında ikinci cildi basılan ve Peterburg Üniversitesi’nde 1865- 1882 tarihleri arası verdiği Rus tarihi derslerini esas alarak tertip ettiği “*Russkoy İstorii*” (*Rus Tarihi*)’ adlı iki ciltlik eserini yayımlamıştır. Yine, 1864’te Bestujev Rumin, imparator olmadan önceki zamanlarında III. Aleksandır’a tarih dersleri vermek üzere davet edilecektir. Daha sonra ise, imparatorluk ailesinin diğer üyelerine on sekiz yıl Rus Tarihi dersleri vermiştir.⁸

Doktora derecesinden sonra da çalışmalarında başarılar göstermeye devam eden Bestujev, 1869 yılında Ordinaryüs Profesör olmuştur. İmparatorluk Tarih-Filoloji Enstitüsü’nde 1867-1877 tarihleri arası ders okutan Rumin, kadınlara yönelik St. Petersburg üniversitesinde açılan “Yüksek Kadın Kursları”nda da 1877 yılında ders vermiş ve buranın ilk müdürü olmuştur. Bu kurs Çarlık Rusya’ında öne çıkan en önemli kurslardan biri olup 1870’li yıllardan itibaren Rus hükümetinin kadınlara yönelik eğitim amaçlı gerçekleştirdiği projelerin bir uzantısı olduğu söylenebilir. Devrimden sonra SSCB döneminde Petrograd Üniversitesi kurslarına dâhil edilmiştir. Daha sonra emeklerinden dolayı Bestujev Kursları adını almıştır.⁹ Buradaki dersleri ve organizasyonları karşılıksız yapan Bestujev, sıhhatçe zayıf düşerek dersleri bırakmak zorunda kaldı ve iyileşmek için yurtdışına gitti. Fakat iyileşemeyeceği kesinleşince, 1884 yılında üniversiteyi de bırakmaya mecbur oldu. 1884 yılında tarihçi, tekrar İtalya’ya tedaviye gitti. Döndükten sonra bir dönem daha ilimle iştigal eden Konstantin Bestujev-Rumin, 3 Mart 1890’da Petersburg İlimler Akademisi’ne üye olarak seçilmiştir. Fakat aynı senenin Kasım ayında beyin kanaması geçiren tarihçi, 2 Şubat 1897’de akciğer hastalığından (zature) ölmüş, Petersburg’da Novodeviçev Manastırı mezarlığına defnedilmiştir.¹⁰ Ölmeden iki gün önce, akademisyen Maykov’a iştirilir bir şekilde *ne*

⁸ MALİNOV, 115.

⁹ **Brokhausa i Efrona Entsiklopedičeskaya Slovar**, cilt 1, sayfa 622.

¹⁰ MALİNOV, s. 115.

kadar az okuduğundan şikâyet eden Bestujev, Maykov'a göre, mütemadiyen okuyan ve öğrenen; öğrenmekten hiç vazgeçmeyen bir bilim adamı idi.¹¹

1.2. MÜELLİFİN ESERLERİ

1.2.1. Târîhî Eserleri:

1.2.1.1. *A Sostave Russkih Letapiseh Da Kantza XIV. Veka* (On Dördüncü Yüzyılın Sonuna Kadar Rus Kroniklerinin Mahiyeti Hakkında)

Eser, Bestujev'in kronikler üzerine yaptığı çalışmaları içeren kitabıdır. Eser 1868 yılında basılmıştır. Kitabın giriş kısmında da belirtildiği üzere, Rusların bilinen en eski kroniği olan *Povest Vremennih Let* ve diğer kroniklerden Novgorod Kroniği, Suzdal Kronikleri ve diğer bazı Rus kronikleri ele alınmaktadır. Eserinde bütün bu kronikleri bir eleştiri süzgecinden geçiren Rumin, karşılaştırma yöntemi ile kaynak değeri çok mühim olan bu yapıtlardaki farklılık ve benzerliklere işaret etmektedir.

1.2.1.2. *A Zlzh Vremenah Tatarşını i A Straşnom Mamayevom Pabaişçe* (Tatar Devrinin Kötü Zamanları ve Korkunç Mamay'la Kanlı Savaş Hakkında)

İsminden de anlaşılacağı üzere eser, Mamay Mirza ve zamanındaki Tatar halkıyla Rusların münasebetlerinden ve Mamay'la 1380 tarihinde yapılan *Kulikovo* savaşından bahsetmektedir. Üçüncü baskısını inceleme şansı bulduğumuz kitabın, Bestujev'in diğer birkaç benzer nitelikteki eseriyle birlikte halk için popüler mahiyette yazılmış derleme bir kitap olduğu söylenebilir. 1891 yılında St. Petersburg'da basılan

¹¹ Malinov'dan naklen, MAYKOV, L. N. Pamyati K.N. Bestujeva Rumina// *Jurnal Ministerstva Narodnovo Prosveşçeniya.*, 1897. Şubat, Cilt 59.

eser, 48 sayfadır. Bestujev, eserine Dimitri Donskoy'un Tatar *çarı* Mamay'ın kuvvetlerini mağlub etmesiyle “Don” lakabını aldığı bilgisini vererek başlar. Milli bir tarih yazımı hedefinde olan Bestujev'in, Rus Devleti'nin teşekkülü ve eski dönemlerini belli bir çerçeveye oturtmaya çalıştığı aşikârdır. Daha sonra hikâyeci üslubu ile Rusya'nın baştan sona knezliklere bölünmüş olduğunu ifade ederek, Kiev, Çernigov, Ryazan, Vladimir gibi knezlikleri örnek gösterir. Knezliklerin kendi içindeki durumlarına kısaca değinen Bestujev- Rumin, eski savaş meydanlarının ve önemli şehirlerin isimlerini verirken parantez içerisinde “şimdi bulunduğu yer” ifadesiyle kendi zamanındaki isimlerini de kaydetmiştir.

Tatarlarla Ruslar arasındaki husumetten bahsederek, Kulikovo Meydan Muharebesi'nin sebeplerini anlatır. Savaşı canlı bir şekilde tasvir etmesiyle de eserine renkli bir hava katmıştır. Kroniklerdeki bilgilere dayandığı açıkça görülen eserinde hiçbir kaynak göstermemiştir. Tatarların da kendi aralarındaki hadiselerle yer veren Rumin, diğer eserlerinde de sıklıkla rastladığımız üzere, Knezlerin ve Rus metropolitlerinin dini konuşmalarına yer vererek, Rusların eski dönemlerden itibaren Hristiyanlığı benimsediklerini bu eserinde de vurgulamıştır.

1.2.1.3. *Russkaya İstoriya, Cilt 1, Cilt 2.* (Rus Tarihi)

Bu iki ciltlik eseri, Bestujev'in en bilinen ve en önemli eserlerinden biri olup, yalnızca Rus tarihini değil, pek çok halkın tarihini (Finler, Türkler, Litvanyalılar v.s.) ve bir bilim olarak tarih metoduyla ilgili Bestujev'in değerli mülahazalarını ihtiva etmektedir. İlk cildinde; tarihsel eleştiri, kronikler, mektuplar, azizlerin yaşam öyküleri, Rus devlet arşiv belgeleri, Slavların kökeni, Bizans'ın tarihi, hukuku, edebiyatı; Kiev Knezliği, Veçe, Novgorod coğrafyası ve knezliği; Ruslarda Kilise, Edebiyat, Ticaret, Hukuk müesseseleri; boyarlar, Tatarlara dair malumat, Moskova Knezleri ve icraatleri, Tver, Suzdal, Smolensk ve Ryazan'a dair malumatlar; son olarak ise Tatar hakimiyeti

dönemi Doğu Rusya'sı ve geniş dipnotlardan oluşmaktadır. Eserin yalnızca ihtiva ettiği konulara bile bakıldığında, Rus tarihini çok yönlü ve geniş bir perspektifle ele aldığı rahatlıkla söylenebileceği gibi, giriş bölümlerinde kullanılan kaynaklara olan eleştirel bakış açısı ve temel müesseseleri (knezlik, kiliseler, ticaret) ele almasıyla Rusların yalnızca siyasi tarihine değil, aynı zamanda sosyo-ekonomik tarihlerine de ışık tutan zengin ve ilmî bir eser olduğunu ifade etmek gerekmektedir. Eserin birçok baskısının mevcut olduğu düşünülse de ulaşabildiğimiz baskısı 1872 tarihli olanıdır.

Müellif, eserin ikinci cildine ise, Litvanya Knezleri Gedimin, Olgerd ve Yagaylo hakkında bilgi vererek başlamaktadır. Daha sonra ise Sigismund, Kazimir, Vitovt'tan bahsederek Litvanya toplumsal tarihini anlatmaktadır. Birinci cilde nazaran daha çok siyasi hadiselerle yer verdiği eserinin bu cildinde, İvan Vasilyeviç (III. İvan) ve Novgorod'u ilhakı; Vasili III İvanoviç ve Pskov'u ilhakı; bu hükümdarlar devrinde Tatarlarla münasebat, Elena Glinskaya, Çar İvan IV Vasilyeviç; boyarlar dönemi; Kazan ve Astrahan'ın zaptı, Livonya Harpleri, Stephan Bathory; Oprüçina ve son olarak da İvan IV *Groznyy*'in yani Korkunç İvan'ın karakteri ile ilgili oldukça geniş malumat vermektedir. Bestujev, kitabını Solovyöv, İ. Melçikov, N. Granovska, K. Kavelin gibi Moskova Üniversitesi'nde ders gördüğü hocalarına ithaf etmiştir. Özellikle Solovyöv'ün Rus Tarihi adlı eserinden çokça faydalanmış, belirttiği kaynaklar arasında Rus Kronikleri'ne sıklıkla yer vermiştir. Aynı zamanda, Rus arşiv belgelerinden faydalandığı gibi, Prusya, Livonya, Polonya'ya ait belgelerden de faydalanmıştır.

1.2.1.4. A Kreşeniü Rusi, A Vladimire Svyatom, A Sınovyah Yevo i ob Monastire Peçerskom (Rusyada Hristiyanlığın Kabulü, Aziz Vladimir, onun oğlu ve Peçerski Manastırı Hakkında)

İkinci baskısını inceleme şansı bulduğumuz müellifin bu kitabı, Rus halkının kökeniyle ilgili bir giriş bölümünden sonra, putperestlik zamanlarında Ruslar, Rus halkının düşmanları, ilk Rus knezliği, I. Vladimir (Svyatoslav) ve Hristiyanlığı Kabulü,

Kiev Knezliği zamanı, Vladimir'in ölümünden sonra oğulları arasındaki mücadele hakkında bilgi vermektedir. Daha sonra ise, Dneper nehrinde Rusların vaftiz oluşları, ilk Rus mitropolit ve Rusya'daki dini alanda yaşanan ilkler mevzularında tarihi hadiseleri anlatmaktadır. Bu eseri de yine diğer iki eseri gibi halk için derlediği ve kaleme aldığı popüler mahiyette ve hikayeci bir üslup kullanarak kaleme aldığı önemli bir eserdir.

1.2.2. Biyografik Eserleri

1.2.2.1. *Biografii i Harakteristiki Tatişev, Şletzer, Karamzin, Pogodin, Solovyöv, Yeşevskii, Gilferding* (Biyografiler ve Vasıflar)

Eserde yedi ayrı tarihçinin hayatı, eserleri ve tarihçilik vasıfları ele alınmaktadır. Eser, 1882'de Balaşev Matbaası'nda Petersburg'da basılmıştır. Geniş çaplı biyografik bir eser olmasının yanısıra, en geniş bilgiyi önemli bir tarihçi olan Tatişev¹² ile ilgili olarak iki yüz sahifelik ilk kısmında vermektedir. On sekizinci yüzyılda yaşamış olan ve ilk Rus tarihçisi olarak nitelenen Tatişev'i bu kadar detaylı anlatmasının sebebi, muhtemelen, tarihçilik anlayışında onunla kurduğu bağlantı ve hususiyle, Tatişev'in keşfettiği bazı kroniklerdeki bilgilerden de faydalanmış olmasıdır.¹³ Ancak Tatişev'in Bestujev'den ayrılan yönü, tarihi gerçeklere kendi yorumlarını da katmasıdır. Bu yüzden eserlerinin güvenilirliği tartışma konusu olmuşsa da tarih bilimine dair pozitivist görüşlerinin bir kısmı Bestujev'in de hem fikir olduğu görüşlerdir. Bunun yanı sıra, Rus Dili'nin ilk ansiklopedik sözlüğünü derlemiş, Sudebnik, Ruskaya Pravda gibi birçok kanunu ilk defa olarak yayımlamıştır. Üç saygın Rus tarihçisinden biri sayılan (Karamzin ve Klyuçevski ile) Sergei Solovyöv'ün hayatı üzerine de geniş malumat veren Bestujev Rumin, kitabında ele aldığı bu yedi tarihçinin eserlerini de eleştirel bir gözle değerlendirmektedir.

¹² MAZOUR, G. Anatole (1937), "Modern Russian Historiography" s. 169.

¹³Tatişev hak. bilgi için bkz. N. POPOVA (1861), *V. N. Tatişev i Yevo Vremya*, Moskva.

1.2.2.2. *Nikolay Mihayloviç Karamzin: Oçerk Jizni i Diyatelnosti* (Nikolay Mihayloviç Karamzin: Hayatı ve İcraatleri üzerine Deneme)

Bu eseri ise, meşhur Rus tarihçisi Karamzin'in hayatı, eserleri, tarihçilik vasfı ile ilgili müstakil ve önemli bilgiler içermekte olup, Bestujev-Rumin ölmeden iki yıl önce Petersburg'da basılmıştır. 1766-1826 tarihleri arasında yaşamış olan meşhur Rus tarihçisi ve aynı zamanda şair, eleştirmen ve yazarı olan Nikolay Karamzin'in en meşhur eseri on iki ciltlik Rus Devleti Tarihi'dir.¹⁴ Karamzin'in muhtelif mektuplarına da yer veren müellif, onun şairlik vasfına da değinmektedir. Son olarak kendi zamanına kadar Karamzin ile ilgili yazılanlara da işaret eden Bestujev'in bu eseri, böyle önemli bir Rus tarihçisi üzerine yazılmışlar arasında mutlaka okunması gereken bir biyografi çalışmasıdır.

1.2.3. Mektupları

1.2.3.1. *Pisma Konstantina Nikolayeviça Bestujeva Rumina A Smutnom Vremeni* (Konstantin Nikolayeviç Bestujev Rumin'in Karışıklık Dönemi'ne Dair Mektupları)

Bu eser, Bestujev Rumin'in Sergey Dimitriyeviç Şeremetev ile Rusya'nın Karışıklık Dönemi dair mektuplaşmalarını ihtiva etmektedir. *Time of Troubles* ya da Rusça ismiyle *Smutnoe Vremeni* olarak bilinen ve Korkunç İvan'ın oğlu Fyodor İvanoviç'in ölümüyle (1598) Rurik Hanedanı'nın son bulması üzerine, Çar soyundan olmayan Boris Godunov'un tahta geçmesiyle başlayan bir dizi kargaşa, isyan, köylü ayaklanmaları, dış müdahaleler ve sosyo-ekonomik bunalımlar dönemidir.

¹⁴ Bkz. N. KARAMZİN, *İstoriya Gosudarstvo Rassyskovo*. 1816-29.

1613'de Mihail Fyodoroviç'in taç giymesiyle Romanov Sülalesi devri başlamış, ancak karışıklıklar bitmese de Rus tarihi için karışıklık dönemi bu dönemle sonlandırılmıştır. Bestujev'in kendisi gibi Şeremetev de çok eski bir *dvoryan* yani asilzade soyundan gelen bir koleksiyoner ve tarihçi idi. 1877-1878 Rus-Türk Harbi'ne katılmıştı. Bir dizi tarih makalesi bulunan Şeremetev, Şuyskiler'le, Boris Godunov'la ve Romanov'larla ilgili olarak Bestujev'le mektuplaşmıştır. Bu döneme dair birtakım soru işaretleri ve problemler üzerinde durmakta ve arşivde bulunan belgelerle ilgili yazışmaktadırlar. Mektupların en eskisi 1892 tarihli olup, 1896'ya kadar devam etmiştir.

1.2.4. Tercüme Eserleri

1.2.4.1. *İstoriya Tzivilizatzii vı Anglii*

İngiliz tarihçisi Henry Thomas Buckle (1821-1862)'nin tamamlayamadığı ve on dört ciltten müterettib *History of Civilization in England* (İngiltere Medeniyet Tarihi) adlı eserin, birinci cildinin 1 ve 2. kısımlarını tercüme etmiştir. Müellifin bu tercümesi 1863'te basıldığına göre, onun üniversite yıllarından hemen sonra tercüme ettiğini söyleyebiliriz. 1857'de Buckle'nin eserinin birinci cildi basılınca, Rus entelektüelleri ve tarihçileri arasında da popüler hale gelmiş olabileceğini düşünmekteyiz. Tarihi hadiseleri sosyolojik boyutlarıyla, çok yönlü olarak bilimsel bir analize tâbi tutan Buckle'nin bu eseri, Bestujev'in iki ciltlik Rus Tarihi'ne de etki ettiği anlaşılmaktadır.

1.2.5. Ansiklopedi Maddesi Olarak Yazdığı Makaleler

1890-1906 yılları arasında Rusya'da yayımlanmış olan ve 35'i küçük 86'sı büyük 121 ciltten oluşan Ansiklopedik Sözlük *Brockhous ve Efron*'da dönemin değerli bilim adamlarının yanı sıra müellif Konstantin Bestujev'in de yazdığı maddelerden altı tanesini bulabildik.

- a. *Aleksandır Fyodoroviç Gilferding (1831-1872)*¹⁵
- b. *Daniil Romanoviç - Galiç Kralı, (1201-1264)*¹⁶
- c. *Dimitri İvanoviç Donskoy, (1350-1389).*¹⁷
- d. *Stephan Vasilyeviç Eşevskii (1829-1865)*¹⁸
- e. *İvan IV Vasilyeviç (1530-1584)*¹⁹
- f. *Letapisi Russkie*²⁰

Yukarıda sayılan kitap ve makaleleri dışında, muhtelif kütüphanelerden bulduğumuz çok sayıda kitap eleştiri yazısı bulunan Bestujev'in bu yazılarının büyük kısmı eksik sahifeli, hangi dergide basıldığı belirsiz ve tarihsiz olduğundan buraya almayı uygun görmedik. Fakat Solovyöv ve Pogodin gibi kendi devrinin tarihçilerinin yeni çıkan kitaplarına yazdığı tanıtımların yanı sıra, 1884 yılında Oxford Üniversitesi'nde Profesör *Edward A. Freeman*'in tarih metodu üzerine verdiği derslerden oluşan İngilizce bir makalenin de tarafından Rusça'ya tercüme edildiği anlaşılan nüshası elimizdedir. Makale, otuz sayfa olup, Şubat 1887 tarihlidir. Makalelerin bir kısmında *İmparatorskaya Akademiya Nauk* yazmaktadır. Bu kuruluş, yani Rus İlimler Akademisi, ölümünden önce kendisinin de üyeliğine seçildiği akademi olup, diğer kitap eleştirileri de büyük ihtimalle akademinin çıkardığı dergilerde yayımlamıştır.

---

¹⁵ **Brokhausa i Efrona Entsiklopedičeskaya Slovar**, cilt VIII-a, sayfa: 685.

¹⁶ a.g.m. cilt X, sayfa: 91-93.

¹⁷ a.g.m. cilt X-a, sayfa: 613-614.

¹⁸ a.g.m. cilt XI-a, sayfa: 697-698.

¹⁹ a.g.m. cilt XIII-a, sayfa : 681-694.

²⁰ a.g.m., cilt XVIII sayfa: 192-197.

2. MOSKOVA KNEZLİĞİ NASIL YÜKSELDİ VE RUS ÇARLIĞI HALİNE GELDİ

2.1. Eserin Telif Sebebi ve Tarihi

Bestujev Rumin'in, eseri neden kaleme aldığı hususunda hem kitapta, hem de diğer yazılarında herhangi bir açıklamasını bulamadık. Akademik eserlerinde bir önsöz ve giriş kısmı bulunan²¹ Bestujev'in bu eseri, hem hacim olarak hem de üslup açısından diğerlerine nazaran farklıdır. Başka diğer üç çalışmasının daha bu eseriyle aynı özellikleri gösterdiği anlaşılmaktadır. Bunların, hikâyeci üslubu ve hiçbir kaynak göstermeden hadiseler yer vermesini göz önünde bulundurarak ancak halka hitaben yazılmış popüler eserler serisi olabileceği düşünülmektedir. Bu yüzden “*Moskova Knezliği Nasıl Yükseldi ve Rus Çarlığı Haline Geldi*” adlı eserinin telif sebebi, Rus halkına; Rus devletinin nasıl kurulduğunu, Rus kilisesinin, halkının, düşmanlarıyla mücadelelerin basit şekilde fakat orijinal kaynaklardan istifade edilerek anlatıldığı da göz önünde bulundurulduğunda, ortaya çıkmaktadır.

Müellifin aynı mahiyette olduğunu gördüğümüz iki eserinden biri, Mamay Mırza ile Dimitri İvanoviç Donskoy arasında yapılan Kulikovo muharebesini (1380) hikayeci bir üslupla ele almaktadır. Diğer eserlerinde ise, Rusların Hıristiyanlığı kabulü ve Knez Vladimir Monomah'ı konu edinmiştir. Eserlerin birbiri ardınca bir senelik

---

²¹ bkz. RUMIN, *Russkaya İstoriya*, cilt 1, s. 2-3; A Sostave Russkih Letapiseh Da Kantza XIV. Veka, s. 2-5.

fasıllarla basıldığı ve hacimleri de “kısa tarih öyküleri” olarak nitelendirilebilecek kadar olduğundan tercüme ettiğimiz eseri de bu serinin bir parçası olarak düşünebiliriz. Telif tarihi 1866 yılı olan tercüme ettiğimiz bu eser, diğer kitapların (1864 ve 1865) ardından basılan üçüncüsüdür.

2.2. Eserin Kaynakları

Müellifin eserinde kaynak göstermediği ifade edildi. Ancak metnin içinde birkaç yerde, “ Vakanüvisler şöyle söyler”²² ve “o zamanın kaynağı diyor ki” “Pskov vakanüvisi der ki”²³ ifadeleri geçmektedir. Bu gibi yerlerde Bestujev, Rus Kronikleri'ne gönderme yaparak, kroniklerde geçen bazı hadiselerin tasvirlerine yer verip, kaynak göstermiştir. Kroniklerin hepsini inceleme fırsatı bulunamasa da, başlıcalarında müellifin verdiği bilgileri büyük kısmı aynı olmak üzere bulabildik.

Bunlardan, *İpatievskaya* kroniğinde, Edigey'in taarruzu²⁴; İsidor'un Floransa Konseyi'ne gidişi ve knezle aralarında geçen diyaloglar²⁵; Floransa Konseyi'nde özellikle Mark Efeyski'nin sarfettiği çabaların tasviri; 1469 yılında Çar İvan Vasilyeviç'in Han İbrahim üzerine yürümesi²⁶ gibi hadiseler hakkında kronikteki kayıtlardan faydalandığı tespit edildi.

Diğer bir önemli Rus Kroniği olan Vaskresenskaya'dan ise, özellikle II. Vasili (Tyomniy) ile Şemyaka ve Yuri gibi knezlerle olan çekişmeleriyle ilgili kayıtlarda görüldüğü kadarıyla, hadiseleri veriş tarzı açısından da benzerlik gösterdiğinden faydalanmış olduğu düşünülmektedir.²⁷ Bestujev'in verdiği tarihi bilgilerin neredeyse tamamına yakınına kroniklerde rastlamak mümkündür.

²² Bu ibare için bkz. t.m. 84. sayfa.

²³ T. metinde sayfa 90.

²⁴ **Polnoe Sobraniye Russkih Letopisey III, İpatievskaya Letopis**, s. 354;

²⁵ a. g. m. sayfa 355.

²⁶ a. g. m. sayfa 357.

²⁷ **Polnoe Sobraniye Russkih Letopisey VII, Voskresenskaya Letopis**, s. 94.

Bunun dışında, Bestujev'in hayranlık beslediği Karamzin ve hocası Sergei Solovyöv gibi tarihçilerin eserlerinden istifade etmemiş olmasını düşünmek imkânsızdır. Özellikle Solovyöv'ün 29 ciltlik *Erken Devirlerden İtibaren Rus Tarihi (İstoria Rassii s Drevşeynih Vremyön)* adlı eserinden faydalanmış olmalıdır. Ancak, Bestujev'in aksine, Solovyöv, eserinde kendi yorumlarına yer verdiği gibi, hadiseleri değerlendirmekten de geri durmamıştır. Bazı yerlerde, hadiseleri verirken ikisinin de aynı üslubu kullandıklarını görmekteyiz. Özellikle III. İvan'ın Bizans İmparatoru'nun kızı Sophia ile evlenmesi meselesinde neredeyse benzer cümlelere rastladık.²⁸ Bestujev'in alıntı yaptığını düşündüğümüz kısımları ise, zaten Solovyöv'ün de “kroniklerde söylendiği kadarıyla” ifadeleriyle başlayan cümleleridir. Böylece, Bestujev'in eserinde mutlak surette Rus kroniklerinden faydalandığı kesinleşmiş görünmektedir.

2.3. Eserin Muhtevası

Eser, Kulikovo Muharebesi (1380) ile başlatılmaktadır. Ancak Tatarların o zamanki durumlarına biraz değindikten sonra Bestujev Rumin, okuyucuyu Rus topraklarında bir seyahate çıkarır ve Novgorod Knezliği, Almanlar ve İsveçliler ile olan tarihsel münasebetlerin ne zaman ve nasıl başladığına değinir.

Almanlar ve İsveçlilerle Ruslar arasındaki husumetin kaynağı en ziyade olarak “ticaret” idi. Müthiş bir kolonileşme faaliyeti içinde olan Almanlar, Rusya'nın batıya açılan kapısı olan Novgorod ve Pskov gibi iki önemli ticaret şehriyle rekabet halinde idiler. Bu rekabet, bir yandan da karşılıklı çıkarları barındırıyordu. Mamay'ı mağlub ettikten sonra Toktamış'ın Rusya üzerindeki hakimiyeti ve Rus knezlerinin tekrar Orda'ya giderek yüz sürmeleri hadiselerini nakleden Bestujev Rumin, Toktamış'ın Moskova seferini canlı bir şekilde tasvir etmektedir. Öyle ki, Tatarların da şehirleri ateşe vermeleri, Rusların savaşa hazırlanmaları gibi hadiselerin tasvirleri ve Ruslarla Tatarlar

²⁸ SOLOVYÖV, *İstoria Rassii s Drevşeynih Vremyön* cilt 5, s. 339.

arasında geçen konuşmalar bir anda bizi Ortaçağ'a götürecektir. Sonunda Toktamış'ın "hile" ile şehri alması ve bazı Rus şehirlerini harab etmesi hadiseleri verilmektedir.

En önemli noktalardan biri olan, Moskova knezliğinin ezeli düşmanı Tver knezliği ile olan münasebattan bahsettikten sonra müellif, Aleksandır Yaroslav ile İsveçli Birgerl Jarl arasındaki muharebe olan "Buz Üstü" savaşını da aynı canlılıkta tasvir etmektedir. İsveçlilerin askeri durumlarına, ne gibi silahlar ve savaş taktikleri kullandıklarına dair de bilgi almaktayız.

Daha sonra ise, Katolik- Ortodoks mücadelesi hususunda geçen Novgorodlularla İsveçli Kral Magnus arasındaki diyalogları vermektedir. Papa'nın çağrısıyla büyük bir Katolikleştirme faaliyeti içine giren hükümdarlar ve memleketleri gezerek putperest ve diğer halkları Hristiyanlığa döndüren "Töton Şövalyeleri" gibi önemli tarihi hadiselerle değinmektedir. Almanların Livonya ve Pskov üzerindeki faaliyetlerinden sonra, daha eskilere uzanarak, Novgorodluların topraklarını eskiden beri genişletme politikalarının neler olduğu hakkında da malumat vermektedir. Ayrıca Volga üzerindeki Tatar- Rus tüccarlarının rekabetini de gözler önüne sermekte olan yazar, I. Vasili devri hadiselerini de detaylı şekilde anlatmaktadır.

Bu arada, Moskova'da "çar" olan Toktamış'ın karşısında Rus knezlerinin "Büyük Knezlik" için yarlık almak üzere yarıştıklarını ifade eder. Ancak müellif, bir noktaya dikkatleri çekmektedir. Moskova Knezi Vasili, ne yapması gerektiğini bulmuştur: Tüm Rus knezliklerini Moskova'nın hâkimiyeti altında birleştirmek.

Bundan sonra, Orda'daki çekişmelere değinen müellif, Timur ile ilgili bilgi vererek başlar. "Tamerlan" veya "Timur" şehirlerde "kelle yığınları" bırakarak seferlerine devam etmektedir. Moskova üzerine yöneldiği haberiyle, meşhur hadiseler yaşanır. Mucizevî hadiselerle ilgili bilgiler verildikten sonra, Timur'un çekilmesi ile Moskova'da bayram ilan edilmiştir.

Buradan, Litvanya knezliğine ve siyasi durumuna geçen Bestujev, Litvanya knezleri ile Rus knezleri arasındaki savaşları anlatır. Ardından Polonya'yla ilgili da aynı şekilde bilgi verir. Litvanya knezi Vitovt'un akıllıca politikasını, onun Orda'dan kaçan Toktamış'ı yanına aldığı ve Saray'a yerleşmesi karşılığında Moskova'yı Toktamış'tan talep ettiğini ifade etmektedir. Bu esnada Edigey, bu ikisini de mağlup ederek, 1408'de Moskova üzerine yürür.

Rusya'da metropolitliğin ikili hale gelmesi mevzusundan sonra, II. Vasili devri hadiseleri hakkında genişçe malumat vermektedir. Özellikle bu dönemdeki taht kavgaları, Moskova'nın çok zor zamanlar geçirdiği bir “iç savaş” mahiyetindedir. Vasili II'nin akıllı boyarı Vsevoljski, Tatar hanı Uluğ Muhammed'den Büyük Knezlik için yarlık almayı başarır. Öte yandan, İstanbul'a doğru yaklaşan Türk tehdidi karşısında Bizans İmparatoru ne yapacağını bilememektedir. O, çâreyi kiliselerin birleştirilmesi fikrinde bulur. Böylece Avrupalı ve diğer güçler, Türkleri defetmesi için ona yardım edebileceklerdir. Buna binaen toplanan Floransa Konseyi'ni teferruatlı bir şekilde ele alan Bestujev, Rus kilisesinin bundan sonra aldığı vaziyete işaret eder.

Kör Vasili II'den sonra oğlu III. İvan ve icraatlerine, yine yukarıda zikredildiği üzere, tüm devletlerle münasebetlerini ve Tatarlarla ilişkilerini iç içe vererek anlatır.²⁹ Kazan hanı İbrahim'in üzerine yürüyen Rusların burada neye uğradıklarını şaşırıp pek çok Tatarı camilere kapandıklarını ve Rusların onları, çocukları ve kadınlarıyla birlikte ateşe verdiklerini ifade eden müellif, sonunda İbrahim Han'ın boyun eğmesiyle Rus ordusunun Kazan'dan sulh ile çekildiğini belirtir. Bundan sonra ise III. İvan'ın dış politikası, Novgorod'u zaptı, Litvanya ile mücadeleleri ve Kırım Hanı Mengli Girey ile olan ittifakını anlatır. Hususiyle, Novgorod'da “veçe” ve Novgorodlu boyarların durumlarına değinerek, Litvanya ile olan hadiseleri izah eden Bestujev, III. İvan'ı ileri

²⁹ Bestujev bu kısımlarda, Hanlıkların durumları ile ilgili epey malumat vermiş, Kasım Hanlığı ile Kazan Hanlığı arasındaki çekişmeleri de belirtmiştir. Bkz. metinde s. 49-50-51.

görüŖlü olduğunu ispat eden pek çok hadiseyi de vermektedir.

III. İvan'ın Bizans İmparatoru'nun kızı Zoe (Sofya) Paleolog ile evliliği Rus tarihinde önemli sonuçlar doğurması cihetiyle özel bir yer teşkil eder. Nitekim Bestujev, bu evlilikle birlikte İtalya'dan Rusya'ya gelen ustalarla, onların nezaretinde ve öğrettikleri üzere Rusya'da yapılan mimari ve askeri yeniliklere ayrıntılı bir şekilde yer vermektedir.

III. İvan'dan sonra, müellifin eserindeki son isim, İvan IV olacaktır. Korkunç (Grozny) mahlası ile meşhur IV. İvan devri için, çocukluğundan başlayarak, boyarların hâkimiyetlerine, İvan'ın taç giymesi ve metropolit Makari ile olan münasebetine, dînî açıdan Moskova'da giderek boy gösteren “müslüman karşıtlığı” ve adeta “yeni bir haçlı” oluşumuna yer vermektedir. Bundan sonra ise onun Kazan ve Astrahan, Sibir gibi hanlıkları zaptı meselelerine temas eden Bestujev, IV. İvan zamanında yapılan yenilikler, İngilizler ile münasebet ve kendisinin Korkunç olarak adlandırılmasına sebep olan şiddetli katliamlarından da bahsederek eserini, IV. İvan'ın ölümüyle sonlandırmaktadır.

2.4. Türk Tarihi İçin Önemi

Eserin ihtiva ettiği bilgiler Türk tarihi açısından son derece önemlidir. Biz bu hususları, Bestujev'in tarzından da ilham alarak, çok boyutlu bir şekilde incelemek istedik.

Eserin de ilk ele aldığı konu olan, Mamay'la yapılan savaşta Tatar kuvvetlerinin hezimetle uğratılması, Moskova için büyük bir zafer niteliğinde idi.³⁰ Kroniklerde de Rusların Tatarlar üzerindeki hakimiyetinin abartılması hedefinin bir sonucu olarak, zaten

³⁰ **The Chronicle of Novgorod 1016-1471**, s. 157

Altın Orda'nın sadece belli bir kısmına hâkim olan Mamay'ın askerî kuvvetlerinin sayısı ile ilgili çok büyük rakamlar verilmiştir.³¹ Bizce Türk tarihi için ehemmiyeti, Tatarların Litvanya ile Ruslara karşı işbirliği yapabilmeleri hususunda yatmaktadır. Rusların Litvanya ve İsveç tehdidine karşı Tatarlardan faydalandığı vurgulansa da, meselenin bu boyutu birçok defa atlanmaktadır. Her ne kadar Jagailo, Mamay'a askeri destek sağlayamasa da, Mamay'ın başka pekçok müttefiki de bulunmaktaydı.³²

Ancak, Toktamış'tan itibaren Altın Orda'nın siyasi durumu değişmiştir. Toktamış'la birlikte yeniden sağlanan birlik, Rus knezlerinin tekrar “Orda”ya gitmelerine ve Toktamış'a vergi ödemelerine sebebiyet vermiştir. Toktamış'ın Moskova kuşatması ise, bizlere Altın Orda'nın askerî durumu hakkında ipuçları verebilir. Öncelikle, Moskova ordusunun hafife alınmayacak kadar güçlü olduğunu söyleyebiliriz. Tabii Moskovalılar, artık Tatar savaş taktiklerine alıştıkları için, şehirde onların duvarlara dayayarak ateşe verebilecekleri ağaçlar bırakmıyor, hepsini Tatarlar gelmeden önce yakıyorlardı. Böylece Tatarlar geldiğinde hiçbir şey bulamamışlardı. Okçulukta mahir olan Tatarlar, tüfekler karşısında zayıf idiler. Ayrıca Toktamış Moskova ile olan savaşında, Moskova'nın güvendiği knezlere de rüşvet teklif ederek Moskovalıların şehrin kapılarını açmalarını başarmıştır.³³ Bundan sonra da Moskova'nın kullanacağı “ateşli silahlar” Moskova'yı Tatarlar karşısında güçlü bir kuvvet haline getirecektir.

Timur'un Moskova ile olan münasebetinde ise, uzun zamandır Tatarlar karşısında kendilerine bir vizyon edinen ve dînî propagandalarla da bunu sağlamlaştıran Ruslar, çok önemli manevî gelişmeler yaşamışlardır. Timur'un Moskova seferi³⁴ esnasında kutsal Meryem Ana İkonu Moskova'ya taşınarak, bu amansız “düşmanlar” karşısında tüm rus halkının birlik olması gerektiği düşüncesi ve tanrının rusların yanında olduğu gibi inançlarla, Toktamış'ın Moskova üzerine seferi gerçekleşmeyince, adeta Ruslar'ın Tatarlar karşısındaki üstünlüğü ortaya çıkmış oluyordu. Çünkü zamanın Rus

³¹ Bkz. KAMALOV, *Altın Orda- Rus İlişkileri ve Altın Orda'nın Rusya'ya Etkileri*, s. 87

³² Martin, *Medieval Russia 980 – 1584*, s. 233.

³³ bkz metinde s. 6.

³⁴ Timur'un Moskova seferi hususunda ufuk açıcı bir makale için bkz. : İlyas Kamalov, “Timur'un Hayali Moskova Seferi, *Karadeniz Araştırmaları*, 6/23, Güz: 29-39.

dindarlarının ortaya attığı dedikoduya göre Timur, rüyasında bazı azizlerin kendisini bu hususta korkuttuklarını görmüştü.³⁵ Bunların gerçekle alakası olmadığı açıktır. Ancak, bundan sonra Altın Orda'nın parçalanma sürecine girmesiyle birlikte, Moskova Knezliği, hem askerî hem de dînî olarak daha da güçlenmeye başlamıştır. Altın Orda'ya vergi ödemeye ve itaatlerini sunmaya devam etseler de, artık hanlar kolay kolay Moskova üzerinde galibiyet kuramayacaklardı.

Nitekim Edigey Mirza, uzun zamandır vergisini ihmal eden Moskova üzerine yürümüş, ancak kroniklerde ve Bestujev'in eserinden de öğrendiğimiz gibi, savaşı gizli tutan Edigey, askerî açıdan Moskova üzerinde başarılı olamasa da, civar bölgeleri yağmalayarak, maddî açıdan Moskova'dan ağır bir kefaret almıştır.³⁶ Bu noktada sorgulanacak en önemli husus, Edigey'in Moskova'ya neden giremediğidir. Pek çok açıdan Toktamış'ın seferine benzeyen Edigey mirzanın seferi, Toktamış'ın “hile” ile de olsa Moskova'ya girişini ise gerçekleştirmedi. “*Şehir oldukça sağlamdı ve çok sayıda iyi nişancısı vardı. Edigey'in ordusunda ise toplar yoktu.*”³⁷ İşte bu ifadeler, bundan sonra Tatarlar ile Ruslar arasındaki gelişmeleri özetleyen en önemli tarihi sebeplerdendir. Vitovt'la işbirliği yapan Toktamış karşısında başarılı olan ve Vitovt'a da gözdağı veren Edigey, neden Moskova karşısında aynı başarıyı gösteremedi? Bunun cevabı askerî gelişmelerle alakalıdır. Ancak yine de Moskova, Tatarlara tamamen karşı durabilecek seviyede değildi. Bu yüzden vergi ödemeye ve itaatlerini sunmaya devam ettiler. Hiç şüphesiz vergi ödemek için Orda'ya gidip gelen Ruslar, vergi sistemi ve diğer müesseselere dair meselelerde de bilgi elde etmiş oldular.³⁸ Meselenin bir diğer boyutu ise, Edigey'in Orda'daki taht karışıklığından dolayı geri dönmeye mecbur kalmasıdır.

Eserde detaylı olarak verilen II. Vasili devri hadiseleri, Moskova'nın 15.

³⁵ a.g.m. Sayfa 22.

³⁶ **The Chronicle of Novgorod 1016-1471**, s. 179

³⁷ Bkz. metinde s. 32

³⁸ HALPERİN, **Russia and the Golden Horde**, s. 87

yüzyılda içine düştüğü karışıklık döneminin en acı manzarasını sunar.³⁹ Artık, Orda ile ilişkilerin bu dönemde epey serbestleştiğini görmekteyiz. Öyle ki, Tatar hanının oğulları Kasım ve Yakup⁴⁰, Vasili'nin güçleriyle birleşerek, onun Dimitri Şemyaka'ya galip gelmesini sağlayacaklardır.⁴¹

Ancak diğer taraftan, 1432 yılında, Vasili'nin Yuri ile olan husumeti neticesinde bir türlü Moskova knezinin kim olacağı kesinlik kazanamamıştır. Bu noktada, Altın Orda Hanı Uluğ Muhammed devreye girmiştir. Altın Orda için önemli olduğunu düşündüğümüz bir problem, bu esnada göze çarpmaktadır. Vasili'nin akıllı boyarı İvan Dimitriyeviç Vsevoljski, Orda'daki güç dengelerinden faydalanmasını başarmıştır. Yuri'nin Orda'daki dostu Tyagin, Uluğ Muhammed'in Yuri'ye büyük knezliği vermesiyle kendisinin rakibi olan Orda'nın ileri gelenleri arasında daha da yükselecekti. Vsevoljski, bu duruma binaen, diğerlerinin, Vasili'yi seçtirmek için Uluğ Muhammed'e yandaşlarını sağlamış ve başarılı olmuştur.⁴²

Diğer yandan dönemin madeni paralarına baktığımızda ise, Vasili II devrinin politik ve ekonomik değişimleri hakkında bilgi sahibi olmaktayız. Vasili, madeni paralarda önemli bir değişikliğe imza atmış, tahtın varisi olarak belirlenen knezin adını da paraya bastırmıştır.⁴³ Bu dönemde, Hanların Moskova üzerindeki hâkimiyetinin ortadan kalkmadığının bir göstergesi olarak paraların bir yüzünde Tatar hanının adı, diğer yüzünde ise Moskova knezinin adının geçtiği örnek olarak gösterilebilir.⁴⁴

³⁹ NORTH, **The Expansion of Europe**, 1250-1500, s. 292.

⁴⁰ **The Chronicle of Novgorod 1016-1471**, s. 201. Ayrıca kronikte, aynı yıl (1445) Vasili II 'nin Uluğ Muhammed'e karşı yürüdüğü ve kış şartlarından dolayı pekçok Rus'un öldüğü, pekçoğunun da Tatarlar tarafından esir alındığı ifadeleri geçmektedir. Ancak neticede kronikteki ifadeye göre “Tanrı'nın yardımıyla” tatarlar üzerinde galip gelinmiştir.

⁴¹ Metinde bkz. s. 46.

⁴² ALEF, Gustave, “**Muscovy and The Council of Florence**”, s. 392

⁴³ ALEF, “**The Political Significance of The Inscriptions on Muscovite Coinage in the Reign of Vasili II**”, s. 5

⁴⁴ ALEF, “**The Political Significance of The Inscriptions on Muscovite Coinage in the Reign of Vasili II**”, 1-19.

Knezliklerin coğrafi konumları, onların Moğol-Tatar hareketinden etkilenmelerinin derecesini belirlemiştir. Etrafı bataklıklarla, suyolları ve şehrin alınmasını zorlaştıran diğer coğrafi unsurlarla çevrili Novgorod ve Moskova gibi knezliklerin toparlanmaları daha kolay olmuştur. Ancak sık sık çıkan yangınlardan dolayı şehirler büyük ölçüde tahrib olabilmekteydi.⁴⁵

Rus tarihçisi Vernadsky'e göre ise, Rus şehir popülasyonu, Moğolların özellikle Kiev gibi büyük şehirleri yağmalamalarıyla azalmış ve buralardaki nüfusun büyük bir bölümü, kuzeye ve kuzeydoğu ile kuzeybatıya göçmüşlerdir. Moğolların bu istilasını, Rusların birlik sürecini daha hızlı yaşanır hale getirmiştir. Çünkü, bu bölgeler, Kiev ve Novgorod gibi kadim Rus geleneklerine sahip olmadıklarından ve ayrıca Moğol-Tatarların Ortodoks kilisesine verdikleri serbestliklerden dolayı kilise faaliyetleriyle de Rus birliğinin tamamlanması kolaylaşmıştı.⁴⁶ Azımsanamayacak ölçüde Rus nüfusu ise, Altın Orda'nın başkenti Saray'da yerleşmişti. Bu yerleşiklerin büyük bir kısmını tüccarlar ve zanaatkârlar oluşturmaktaydılar. Kırım, Kafkaslar, Urgenç şehirleri, Rus tüccarlarının ziyaret ettikleri şehirlerarasındaydı. Moldavya da çok önemli bir ticaret şehri idi.

Ruslar bu faaliyetlerinin yanısıra, hem Altın Orda için hem de Çin için köle ve zorunlu askerî hizmet gibi alanlarda önemli bir insan gücü topluluğu idiler. Rus zanaatkarları, Altın Orda pazarlarına yönelik üretimlerde bulunup, köleler ise Mısır Sultanlarının savunma ordularına, hatta Çin'de toprakları iskan etmek üzere satılmaktaydılar.⁴⁷

Yukarıda da ifade ettiğimiz üzere, Bestujev-Rumin'in eserinin Türk tarihi için belki de en önemli özelliği, Rus askerî tarihinde meydana gelen yenilikleri vermesidir. Zira ateşli silahların Rusların eline geçmesinden önce, bozkırın en güçlü liderleri,

⁴⁵NORTH, a.g.m. 288

⁴⁶ VERNADSKY, *A History of Russia*, s. 57.

⁴⁷ VERNADSKY, a.g.m, s.58.

ordusunun büyük çoğunluğunu süvarilerin oluşturduğu Tatar-Türk boyları idi. Doğu Rusya'nın Tatar kontrolünden çıkışı, çok uzun ve dolambaçlı bir süreç arz etmekteydi. En bereketli topraklardan yıllarca uzak kalan Ruslar, şimdi bu vahşi bozkırlardaki durumu değiştirmişlerdi. Tatarların bu yeni yerleşkelere tahribat yapmalarını önlemek adına ise, on altıncı yüzyılın sonlarına doğru büyük tahkimatlar yapılacaktı.⁴⁸

III. İvan, babası Vasili'nin yaşadığı dramatik hayatına şahit olarak geçen çocukluğu dolayısıyla karakter açısından çok temkinli ve şüpheli bir knez idi. Hızlı hareket etmesi, Tatarlarla iyi geçinmeye çalışması ve özellikle Kırım Han'ı Mengli Giray ile yaptığı ittifakları onun ileri görüşlü politikasının en bariz örnekleridir.⁴⁹ Mengli Giray ile olan münasebetlerinde⁵⁰ yazışmalarda kullanılan *chelom biti* veya *chelom udarit* yani bir saygı ifadesi olarak selamlama tabirleri, III. İvan'ın Mengli Giray'a olan aşağı statüsünü göstermektedir. Mengli Giray ise, ona “kardeşim III. İvan'a yarlıgımdır” tabiriyle yazmaktadır.⁵¹ Bu tarihsel zemin ve tecrübeler silsilesi, onun artık Moskova'yı bir “devlet” konumuna yükseltmesini ve bir “hükümdar” gibi davranmasını mucib olmuştur. Savaş kararını en güç durumlarda bile son ihtimal olarak gören İvan III devrinde, Tatar hakimiyeti büyük ölçüde bertaraf edilmişse de, Moskova'nın egemenliği hâlâ tam olarak tesis edilememişti.⁵² Moskova, dört bir yandan düşmanlarla çevrili idi. Rus halkı hala bölünmüş halde idi. Beyaz Rusya, Ukrayna, batıda Smolensk bölgesi ve Batı Galiçya çoğunlukla Litvanya ve Polonya'nın hakimiyeti altında idi. Böyle de olsa, onların hangi devletin hakimiyetinde olursa olsun, kendilerini Rus olarak adlandırdıkları gerçeği, dini, irksal ve lisani açılardan önem teşkil etmektedir.

Yeni Zelandalı tarihçi Ian Grey, biyografik nitelikte olan ancak bunun daha da ötesinde, güçlü analizler barındıran “III. İvan ve Rusya'nın Birleşmesi” adlı eserinde,

⁴⁸ VERNADSKY, a.g.m. s. 85-86.

⁴⁹ GREY, *Ivan III and the Unification of Russia*, s. 2

⁵⁰ Mengli Giray'la ilişkiler için bkz. AKTI Atnasyaşesa k İstorii Zapadnoy Rassii 1506-1544, (Batı Rusya Tarihine Dair Vesikalar) (1848), cilt 2, Arheografiçeskuyu Komissieyu, St. Petersburg.

⁵¹ CROSKY, “The Diplomatic Forms of Ivan III's Relationship with the Crimean Khan”, s. 257-259.

⁵² a.g.m. sayfa 9-10.

Ambrogio Contarini adlı İtalyan seyyahın, İran'a giderken yol üzerinde III.İvan'la tanıştığını ve onun, ülkesinin topraklarını en azından yılda bir defa gezmek suretiyle teftiş etmeyi adet haline getirdiğini yazar.⁵³ Ancak Ian Grey, bunu III.Ivan'ın damadı Moldavia'lı Stephen'den nakille, reddederek tam tersine İvan'ın devamlı sarayında oturarak topraklarını her riski hesaplayarak genişlettiğini belirtir. Yenildiği her savaştan ders alarak tekrar hücum eden İvan, bu savaşlarda zararından çok daha fazla tecrübe edinmiştir denilebilir.⁵⁴

Elbette, bu kadar önemli bir Çar'ın hâkimiyet dönemi ve Moskova'yı merkezleştirmesi belirtilse de, Rusların birlik olma yolundaki hareketleri daha da eskilere dayanır. III. Ivan aynı zamanda, Rusya'nın Litvanya hâkimiyetindeki topraklarını da tek tek geri alarak, toprakları yeniden ihya etmiştir. Onun davası ve iddiası, Litvanya'daki bu toprakların kadim Rus toprakları olduğu ve Ruslara atalarından kaldığı doğrultusunda idi.

Konstantinopolis'in fethi sırasında, Bizans İmparatoru Konstantin XI'in ölümü üzerine kardeşi Thomas Paleologus, İtalya'ya kaçmış ve kısa zaman sonra burada ölmüş, çocuklarını ise Papa Poul II koruması altına almıştır. Sofya Paleolog ve kardeşleri, burada özel bir eğitim görmüşler, din adamlarının aksi cihetteki gayretlerine rağmen, Sofya, özünde bir Bizans prensesi olduğunu ve yüksek bir aileden geldiğini hiçbir zaman unutmamıştır.⁵⁵ Osmanlılar'ın Avrupa'ya doğru ilerlemesi, Avrupa'daki pek çok devleti ve kilise mensuplarını endişeye düşürerek Osmanlı karşısında müttefik aramaya sevk etmiştir. Bu düşünceden hareketle Papa, yıkılmayan ve günden güne güçlenen tek kale olarak gördüğü Rusya'da Çar III. İvan ile Katolik inancında eğitim verdikleri Sofya'yı evlendirerek, böylece Rusya'yı kiliselerin birleştirilmesi yolunda bir nevi aracı olacağını planlamıştı.⁵⁶ Böylece İvan, Türkler karşısında güçlü bir düşman olacaktı. Osmanlıların

---

⁵³ GREY, s. 18

⁵⁴ a.g.m. s.18

⁵⁵ KURAT, *Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917'ye Kadar*, s. 123-125.

⁵⁶ GREY, *Ivan III and Unification of Russia*, s. 23.

İstanbul'u fethi, Ortodoksların düşmeyen tek kalesi olan Rusya'ya gözlerin çevrilmesine sebep oldu.⁵⁷ Üçüncü Roma anlayışı da buradan çıkmıştır. ⁵⁸Fakat Papa'nın planlarının hiçbiri gerçekleşmedi, aksine Sofya'nın Rusya için birçok alanda büyük tesirleri oldu.

Diğer taraftan, Ceneviz kolonilerinin Türkler tarafından bozulması, Avrupalılar'ın Orta Asya ve İran ile olan bağlantısının yön değiştirerek eskiden olduğu üzere Novgorod-Volga- Kırım rotası üzerinden devam ettirilmesine sebep oldu. Avrupa tüccarları, özellikle kuzey İtalya'dan olanlar, Doğu Avrupa'da Cenevizlilerin yerini aldılar. Osmanlı garnizonlarının Kırım'ı ele geçirmeleri ve Kefe'deki Cenevizlileri uzaklaştırmalarına bir cevap olarak III. İvan'ın Novgorod'u ele geçirmesi gösterilebilir. Böylece Avrupalılar bu yoldan da ticaretlerine devam ettier. ⁵⁹

III. İvan bir yandan da eşi Sofia'nın yüksek tahsili ve bilgisi ile alakalı olarak nasibini almıştır. Her şeyden önce Moskova büyük bir değişime uğramıştır. Şehirdeki en büyük problemlerden biri, keresteden inşa edilmiş yapılarıdır. Bunlardan, özellikle şehrin banliyöleri, bir yangın anında mahvoluyor, yerine tekrar ahşap binalar inşa ediliyordu. Rusların ahşap ustalıklarına diyecek yoktu. Fakat böyle pekçok kilise, saray ve konak çökmüş durumda idi. Bunlardan biri de Uspenski Katedrali'ydi. Ian Grey'e göre, büyük ihtimalle Sofya'nın tavsiyesi üzerine İtalya'dan ustalar tutmaya karar veren III. İvan, buraya temsilcilerini yollamış, Rusya'nın gelişmesinde önemli isimlerden biri olan İtalyan usta Aristotle Fioraventi'yi ve yanında çıraklarını getirtmiştir. Rönesans ustaları tek bir alanda değil, pekçok alanda birden yeteneklerini icra etmekte idiler. Fioraventi de, Rusya'da önemli binalar inşa ederek, taş ustaları yetiştirmekle kalmamış, top dökmeyi, para basmayı da öğretmiştir.⁶⁰ Böylece birkaç yıl içerisinde gelişmeleri gören III. İvan, İtalya'dan daha fazla usta getirterek özel görüşmeler için saraylar, palaslar inşa

⁵⁷ KURAT, s. 119

⁵⁸ PRİTSAK, "Moscow, the Golden Horde, and the Kazan Khanate from a Polycultural Point of View", s. 582

⁵⁹ a.g.m. 582.

⁶⁰ GREY, *Ivan III and the Unification of Russia*, 21-23.

ettirmiştir. Pekçok boyar kendilerine özel tuğla konaklar inşa ettirmişlerdir. Moskova böylece, görkemli bir görünüme bürünmüş, bu hadiseleri bu görkemli şehrin çarı olarak III. İvan'ın kendisine benimsediği muazzam lakaplar ve merasimler izlemiştir. Bu merasimler yalnızca başlangıç alıştırmaları değil, aynı zamanda hükümdarın büyüklüğünün de bir ifadesi olarak ortaya konmaktaydı.

III. İvan'ın 1480'de Oka Nehri'nde Tatarları püskürtme girişiminde iken, birliklerini bırakarak aniden Moskova'ya dönmesi Rostov piskoposu Vassian tarafından esefle karşılanmış ve açıkça ödeleklik, asker kaçaklığı ve halkını ortada bırakma mahiyetinde sözler sarf etmiştir. Ancak, bu açık ifadeler ve özellikle kilise mensuplarıyla hükümdar arasındaki rahat eleştiriler giderek imkansız hale gelmiş, sonunda hükümdar halkı ve kilisesi ile arasında mesafe oluşturarak zamanla, IV. İvan'da açıkça tezahür edeceği üzere, hükümdara kutsiyet atfedilmesi daha da güçlenmiştir.⁶¹

III. İvan, hiçbir zaman doğuya karşı tedbiri elden bırakmadı. Çünkü Tatarlar'ın ne yapacaklarını kestirmek çok güç idi. Bu yüzden Moskova, her an harekete hazır bir ordu bulundurmak zorunda idi. Litvanya ile olan münasebetlerde Kırım'la ilişkiler farklı bir boyut kazanmıştı. Ancak bu hanlıkların arasında Kazan, her an patlamaya hazır bir barut fıçısı gibiydi. Bu yüzden IV. İvan döneminde (1551) ele geçirilişine dek, bir tehlike olma özelliğini korudu.⁶² Kazan hanlığı ile münasebetleri Türk tarihi için çok önemli sonuçlar doğurmuştur. Vyatka mıntıkasının Moskova Knezliği hâkimiyetinde olması, artık Kazan'ın işlerini zorlaştırmaktaydı. Bunun yanısıra, Kazan, “Moskova yanlıları” ve bunun karşıtı olan “Milli Parti” olarak ikiye ayrılmıştı.⁶³ Her zamanki “han” seçimi için karışıklıkların başlamasıyla, Ruslar, bu fırsatı değerlendirerek, Kazan'ı da Kasım hanlığı gibi Ruslara tâbi bir vaziyete sokmak istediler.⁶⁴ Kazan Hanı İbrahim öldüğünde iki oğlundan biri olan Mehmet Emin, Mengli Giray'ın oğlu idi. Bunu, Büyük

⁶¹ GREY 24; KURAT, s. 115.

⁶² GREY, 167.

⁶³ KURAT, s. 116. ; ŞAN, E. **Moskova Rusyası ile Kazan Hanlığı İlişkileri (Şah Ali Döneminde 1516-1552)** s.2.

⁶⁴ bkz. t.m., s. 50

knez III. İvan yanına aldı. Böylece diğer oğlu İlgem, Kazan'da üstün geldi fakat Kazanlılar arasında pek itibar görmedi. Kazanlı mirzaların Moskova'ya gelerek Mehmet Emin'i istemeleri üzerine, III. İvan onunla ordusunu Kazan'a yolladı. Uzun bir mücadele neticesinde Kazan'da kıtlık başgösterince, İlgem teslim oldu ve rus knezi tarafından Vologda'ya sürüldü. Kazan'da hakimiyet sağlayan III. İvan, bundan sonra “Bulgarların Hükümdarı” olarak adlandırılmıştır.⁶⁵ Kazan'ın böylece müstakil bir devlet olmaktan çıkarak Moskova'nın nüfusu altına girmesi, Rusların Kazan'daki ticarî menfaatlerine doğrudan etki etmekteydi. Biz yine Rusların Kazan'a karşı barutlu topları kullandıklarını ve başarılı olduklarını görmekteyiz.⁶⁶

III. Vasili döneminde ise, Sigismund von Herberstein'in da verdiği bilgiler ışığı altında, Moskova'da pekçok posta güzergâhının bulunduğunu ifade etmemiz gerekmektedir. Rusların posta teşkilatında da Türklerden etkilendiğini bilmekteyiz.⁶⁷ Ancak, III. Vasili zamanındaki posta teşkilatı için Alman tarihçi Gustave Alef'in de belirttiği üzere, on beş ve on altıncı yüzyılın Avrupa'sında hiçbir kaynağın bu denli büyük bir teşkilat kaydedilmemiştir.⁶⁸ Artık, III. Vasili, kendi statüsünü ülkesinin tüm bölgelerinde tesis etmişti.⁶⁹ Moskova'ya gelen tüccarlar ise bu dönemde ziyadeleşmişti. Tatarlar ve Türkler, Almanlar, İsveç ve Livonyalılar bu ticaretin ana unsurlarını teşkil etmekteydiler.⁷⁰ Yine, Sigismund von Herberstein'in muazzam seyahatnamesinden aldığımız bilgilere göre, Tatarlara elbiseler, eyer ve dizgin, deri ihraç edilmekteydi. Fakat silahlar ya da demirin doğu ya da kuzeydeki diğer bölgelere ihraç edilmedikleri malumatını vermektedir.⁷¹

⁶⁵ bkz. t.m. s. 72-73.

⁶⁶ KURAT, 116

⁶⁷ KAMALOV, *Altın Orda- Rus İlişkileri ve Altın Orda'nın Rusya'ya Etkileri (Altın Orda Devleti'nin Yıkılışı ve Çarlık Rusya'sının Kuruluş Sürecinde)*, s. 153

⁶⁸ ALEF, “The Origin and Early Development of the Muscovite Postal Service” ; Ayrıca bu dönemin Lojistik faaliyetleri ile ilgili bkz. SMITH, Dianne L. (1993), “Muscovite Logistics 1462-1598” *The Slavonic and East European Review*, 71/1, Ocak: 35-65.

⁶⁹ HERBERSTEIN, *Notes Upon Russia*, s. 108

⁷⁰ a.g.m. sayfa 111.

⁷¹ a.g.m. 112

IV. İvan (Korkunç) devri, Türk tarihi açısından son derece önemi haiz olan gelişmelerin yaşandığı bir dönemdir. Rus tarihinde, knezlerin hastalık hallerinde ya da küçük yaşta olmaları durumlarında devamlı metropolitlerin ve boyarların devreye girdiklerini görmekteyiz.⁷² IV. İvan'a taç giydirerek onu çar ilan eden metropolit Makaryus buna bir örnektir. IV. İvan döneminde, Ortodoks âlimler sahte tarihî metinler yazmaya başlamışlardır. Bu metinlerde ise, Çar'a övgüler, Rus devletinin kutsallığı ve Ortodoksluğun hâmililiği gibi hususlara işaret etmişlerdir.⁷³ Nitekim, yine onun zamanında, din adamlarını toplantıya çağırarak o zamanki dinî hayatın nizamsızlıkları ile ilgili yazdırdığı yüz soruluk *Stoglav* adlı kitap oluşturulmuştur.⁷⁴ Büyük Petro'dan bile ön planda olarak, kroniklerde, tasvirlerde, hikâyelerde Korkunç İvan, çok canlı bir şekilde tasvir edilmektedir. Kendi zamanında, Rusya'yı ziyaret eden pek çok ülkeden diplomat, seyyah, esir, tüccar gibi sınıfların akıllarında kalıcı bir imaj bırakmıştır.⁷⁵

Askerî açıdan kendine yeterlilik, bir devletin dış ve iç politikasını, onun yaşam mücadelesini etkileyen en önemli husustur. IV. İvan dönemi de bu bakımdan Rusya'da askerî anlamda, hep Petro ile başladığı düşüncesinin aksine, ilk reformlar yaşanmıştır denilebilir. Ateşli silahların temininden evvel Ruslar, mızrak, kısa kılıçlar, savaş baltaları, ok ve yay gibi askerî silahları kullanmakta idiler. Ancak, Rusya'da ateşli silahların temininin tam olarak ne zaman gerçekleştiği hususu tartışmalıdır. En önemli iki görüşten biri, topu Almanlardan aldıklarıdır.⁷⁶ Öte yandan diğer önemli görüş ise, Rusların bu silahları doğudan almış olduğudur. Bulgar şehrini 1376'da zapt ettiklerinde burada çok sayıda silahın Ruslar eline geçtiği de düşünülmektedir. Hadiseden altı yıl sonra Moskova'yı kuşatan Toktamış Han'a karşı ve daha sonra ise Edigey mirzaya karşı ya bu ele geçirilenler ya da bir şekilde kopyalanarak yapılanları kullanıldığı görüşleri mevcuttur. Kroniklerin gönderme yaptıkları “hava atışı” gibi ifadelerden de anlaşıldığı

⁷² KLYUÇEVSKI, *Kurs Russkoy İstorii*, s. 234-235.

⁷³ BOGATYREV, “*Reinventing the Russian Monarchy in the 1550s: Ivan the Terrible, the Dynasty, and the Church*”, s. 272.

⁷⁴ Bkz. *STOGLAV Sobor Bıvşii V Moskve* (1860), Trübner and Paternoster Row Yay, London.

⁷⁵ CHERNIAVSKY, M. “*Ivan The Terrible as a Renaissance Prince*”, s. 195.

⁷⁶ ESPER, Thomas, “*Military Self-Sufficiency and Weapons Technology in Muscovite Russia*”, 186-187.

üzere böyle silahların değil, el bombalarının kullanılmış olduğu da anlaşılabilir.⁷⁷ III. İvan zamanında İtalya'dan ustaların getirilmesinin yanı sıra, Topların döktürülmesi de bu zamanlara rastlar. III. Vasili zamanında ise ilk defa olarak “arkebüz” lerin kullanımına dair bilgiler mevcuttur.⁷⁸

Ancak asıl büyük değişikliklere imza atılan dönem Korkunç İvan devridir. Bu devirde savaş taktiklerinde de gelişmeler yaşanmıştır. Tüfek ve toplarla yapılandırılmış ordu, Rus tarihinin ilk düzenli ve maaşlı ordusu idi.⁷⁹ Bir yandan Avrupa'daki savaş organizasyonlarına uyum sağlamaya çalışan Ruslar, diğer yandan Tatar savaş tekniklerini de geliştirmekte idiler.⁸⁰ Bu dönemde arkebuzcular, hem Moskova'da hem de Novgorod ve Pskov gibi sınır bölgelerinde ve kalelerde bulunmakta idiler. Şehirlilerin arkebuzculara her türlü giyecek, yiyecek v.s. temin etmeleri gerekmekte idi. *Pişalnik* adı verilen bu sınıf, on altıncı yüzyılın sonlarına doğru müstakil bir sınıf haline gelmiştir.⁸¹

Hiç şüphesiz Türk tarihi için bu dönemdeki en önemli gelişme, Kazan ve daha sonra, Astrahan ve Sibir hanlıklarının zaptıdır. Yukarıda izah edildiği üzere, ateşli silahların temini ve hanların arasındaki mücadelelerin yanısıra, Kazan'daki gruplar arasındaki çekişmeler Kazan'ın zaptını kolaylaştırmıştır. Adeta burada bir “müslüman katliamı” yapan Ruslar, ardından bu bölgeleri Ruslaştırma politikası güderek, tahkim edeceklerdir. Moskova tarafından Kazan'ın zaptı, Slav olmayan bir ünitenin Moskova tarafından zapt edilmesi demektir. Uzun zamandır Moskova'nın genişlemesindeki temel prensibi, Rus topraklarının tek bir otorite altında birleştirilmesi amacı idi. Ancak şimdi ne Kazanlılar, ne de Çirmişler Rus sayılmıyorlardı. Tıpkı Novgorod ve Litvanya'da

⁷⁷ a.g.m. 188.

⁷⁸ ESPER, 182.

⁷⁹ SHPAKOVSKY, A., Nicole, D., MCBRIDGE A., **Armies of Ivan The Terrible Russian Troops 1505-1700**, s. 7

⁸⁰ KURAT, **Rusya Tarihi**, s. 147.

⁸¹ ESPER, Thomas, “**Military Self-Sufficiency and Weapons Technology in Muscovite Russia**”, s. 192

olduğu gibi, Kazan da Moskova için *otchina* yani yurt haline geldi.⁸² Tarihçi Omeljan Pritsak'a göre ise⁸³, Moskova, aslında Kazan, Astrahan gibi hanlıkların mülklerini Volga yolu ticareti için almak zorundaydı, dini yahut milli bir amaç için değil. Ayrıca buna ek olarak, Avrupalılar ile ticarete etkili olmak için hanlıklar gibi saygın ve güçlü olmak gerekiyordu.⁸⁴ Bu yüzden İvan IV “Tüm Rusyanın Çarı” unvanına “ve Astrahan ve Kazan ve Sibir” unvanlarını eklemiştir. Bu isimler saygı uyandıran köklü isimler idi.⁸⁵ Biz ise bu düşüncenin IV. İvan devrinde daha da kızışan ticarî rekabetin bir sonucu olarak, dînî bir kisveye de büründüğü düşünülmektedir. Simeon Bekbulatoviç'i de belli bir süre “Çar” olarak nitelendirdiği konusu, bu duruma bağlanabilir.

Son olarak metinde ele alınan Sibir Hanlığı'nın zaptıyla ise, Rusların bu bölgelerdeki iskânının ve faaliyetlerinin temeli atılmış oldu.

---

⁸² SEVCENKO, Igor , **Muscovy's Conquest of Kazan: Two Views Reconciled**, s. 541

⁸³ Omeljan Pritsak, *Moscow, the Golden Horde and the Kazan Khanate from a Plycultural Point of View*, s.578

⁸⁴ HALPERIN, “**Ivan IV and Chinggis Khan**” s. 483-484.

⁸⁵ HALPERIN, “**Ivan IV and Chinggis Khan**” s. 583.

3. MÜELLİFİN TARİHÇİLİĞİ VE ÜSLUBU

3.1. Tarihçiliği

Bestujev Rumin, tarihi hadiseleri ve kaynakları kritize eden bakış açısıyla, 19. yüzyılın en önemli tarihçilerinden biriydi. Kendisi, hem tarihçiliğiyle, hem de eleştirmenliğiyle öne çıkmış bir bilim adamı olarak, öğrencilik yıllarından itibaren dikkatleri üzerinde toplamıştır. Zamanının büyük bir kısmını, kendi zamanına kadar yeterince incelenmemiş olan Litvanya Devleti ve Batı Rusya tarihini dikkatle araştırarak geçirdi.⁸⁶ Litvanya'yı Rus Tarihi'nden bağımsız olarak ele alan ilk isimdir.

Bestujev'i Rus tarihçisi ve filozofu Sergey Mihayloviç Solovyöv'e (1820-79) değinmeden anlatmak imkânsızdır. Derin bir saygı ve hayranlık beslediği hocasını yer yer eleştirmekten de çekinmeyen Bestujev, birçok anlamda ondan etkilenmiştir. Sergey Solovyöv, Rus tarihini felsefi bir bakış açısı ile inceleyen ilk isimdir. Onun zamanı, tam da Rus tarih yazıcılığındaki farklı teorileri karşılaştırıp analiz ederek yazacak bir tarihçiye ihtiyaç olduğu zamandı.⁸⁷ Bestujev, bir sanatçı ve bilim adamı olan Karamzin'dense, filozof yönüyle de ön plana çıkan ve Rusları Ortodoks dünyanın doğudaki baş mevkii olarak gören Solovyöv'ü daha akıllı bulmaktaydı.⁸⁸ Bu yüzden onun etkilerini, Rus tarihi için elzem gördüğü bakış açılarından dolayı “Solovyöv Okulu” olarak adlandırmıştı.⁸⁹ Öğrencilerinden biri de yine meşhur bir Rus tarihçisi olan Klyuçevski (1841-1911) idi. Genellikle Karışıklık Devri (Smutnoe Vremya) ve Petro'nun Reformları'na da felsefi bir açıdan bakan, bu devirleri Rus tarihinin en mühim devirleri olarak addeden Solovyöv, tarihi hadiseleri kendi içlerinde doğal ve mecburi bir

⁸⁶ MALİNOV, “K.N. Bestujev-Rumin: Oçerk Teoretiko- İstoriçeskih i Filosofskih Vzgljadov”s.119

⁸⁷ MAZOUR, “Modern Russian Historiography”, s.186.

⁸⁸ ŞMURLO, Oçersk Jiznii i Nauçnoy Deyatelnosti Konstantina Nikolayeviça Bestujeva-Rumina,s.175

⁸⁹ MALİNOV, s.120

gelişme gösterdikleri anlayışıyla ele alan bir bilim adamıydı.⁹⁰ Ancak üslubu Klyuçevski tarafından spekülasyonlardan uzak ve çok “kuru bir tarihçilik” olarak değerlendirilmektedir.⁹¹ Tıpkı Solovyöv gibi, Bestujev de, Rus halkının gelişimini, yaşadığı hadiseleri, ekonomik-sosyal ve siyasi anlamlarda, devamlı surette gelişen ve değişen bir sürecin parçası olarak görmüş ve tarih çalışmalarını kaleme almıştır. Müellif Bestujev-Rumin'in tezimiz için tercüme ettiğimiz eserinde, hadiseleri verirken, arka planlarını da vermeyi ihmal etmemesi, bir sebep-sonuç ilişkisine dayandırması ve Rus halkıyla münâsebâtı bulunan diğer halkların da sosyo-ekonomik, siyasi durumlarına da dikkatleri çekmesi tarihçiliği hakkında bizlere fikir vermesi açısından önemlidir.

Tarihçilik anlayışının çerçevesini yukarıda ana hatlarıyla çizmeye çalıştığımız Bestujev, Batıdaki tarih yazıcılığını da dikkatle takip etmekte idi. Öyle ki, Oxford'da verilen Tarih Metodu derslerinden birkaçını⁹² İngilizce'den Rusça'ya tercüme ederek, dünyadaki ilmi çalışmalardan da bîhaber kalmamıştır. Rus Tarihi adlı iki ciltlik çalışmasında, bu çok yönlü toplumsal münasebetlerin bir arada verilmesiyle ortaya bilimsel ve değerli bir eser çıkmıştır. Akademik olmaktan çok, popüler mahiyetteki eseri olan ve tezimizde ele aldığımız *Moskova Knezliği'nin Yükselişi ve Rus Çarlığı'nın Kuruluşu* isimli çalışması da hem tarih metodu hem de objektif bakış açısı için güzel bir örnek olarak gösterilebilir.

Bestujev'in tarihçilik anlayışını izah ederken belirtilmesi gereken diğer bir nokta ise, *Slavofilizm* düşüncesidir. Bu yüzyılın son yarısında (I. Nikola zamanı) Slavofilizm Rus entelijansiyası tarafından ortaya atılmış olan ve Slavların, özellikle de Rusların, kültürünün Avrupa'nın üzerinde olduğunu savunan bir görüş idi. Ne pahasına olursa olsun, Rusların eşsiz kültürel mirası Batı'nın etkilerine karşı korunmalıydı. Her halkın, kendine has bir varlığı ve kültürü vardı. Batı Avrupa kültürü ise, Rus kültürüyle taban tabana zıt idi. Rusların en önemli birleştirici gücü, eski zamanlardan beri

⁹⁰ RUMİN, “İstoriya Rassii S Drevneyşih Vremen, Soçinenie Solovyöva”, s. 2-3.

⁹¹ MAZOUR, s. 188

⁹² Bs. RUMİN, “Metodı İstoriçeskih Zanyatii”, s. 16.

Ortodoksluk ve Ortodoksluğun devlet teşkilatı ile sosyal hayatı şekillendirmiş olmasında yatmaktaydı.⁹³ Şahsi kanaatimizce bu görüş, Rusya'da daha eskilere dayanmaktadır. Ancak sistematik hale bu yüzyılda gelmiştir. Rus entelektüellerinin bu görüşü, elbette tarihi hadiseleri ele alış biçimlerine de yansımıştır.

Bunun tersi olan diğer bir entelektüel grubun savunduğu görüş ise, *Zapadnisizm* (Batıcılık) idi. Slavyanofillerin aksine bunlar, Rusya'nın sanayiyle gittikçe güçlenen Batı karşısında aciz kaldığını, otokrasi yerine demokrasiye ihtiyacı olduğunu ve kesinlikle Batılı kurumların örnek alınması gerektiğini savunmuşlardır. İki grubun da en derin surette ayrım gösterdiği fikirlerden biri Petro'nun reformları meselesiydi. Slavyanofiller bu reformları Rusya için ölümcül bir hata olarak görürlerken, Zapadnisistler ise, bu reformların, Rusların modernleşme sürecindeki ilk önemli adımlar olduğunu savunmaktaydılar.⁹⁴ Ancak gerek Batıcılar, gerekse Slavyanofil'ler baskı rejimi yüzünden fikirlerini açıkça beyan edememekte idiler. Türk Tarihçi Akdes Nimet Kurat'ın da belirttiği⁹⁵ ve bizim de Bestujev'in eserlerinden anladığımız kadarıyla, kapalı üslup kullanan bu entelektüellerin ne demek istedikleri satır aralarından anlaşılmaktadır.

Biz Bestujev'in yer yer Slavyanofillere yatkın olduğunu görsek de her iki görüşe de imtina ile yaklaştığını düşünmekteyiz. Bunun sebebi, eserlerinde gördüğümüz kadarıyla katı bir milliyetçi tutumla hareket etmemesi ve Rusya için ne gerektiğini, milli değerlerden de ödün vermeyerek, objektif şekilde ortaya koymaya çalışmasıdır. Kendisi daha çok gözlemci ve derlemeci bir noktadan hadiseleri kaleme almıştır. Kendi görüşlerini hemen hiç belirtmemiştir. Ancak, St. Petersburg Üniversitesi'nde verdiği dersleri ve kaleme aldığı eserleri, onun bağımsız duruşunu sergilediği alanlardır.⁹⁶ Moskova ve Petersburg Üniversiteleri, Bestujev gibi nice güzîde bilim adamlarıyla dolu olup, devamlı surette ilmi tartışmalar yapılmakta idi. Hocası Solovyöv kadar "otokrasi"nin gerekliliği üzerinde durmayan Bestujev, daha geniş bakış açısıyla ve her

⁹³ KURAT, **Rusya Tarihi**, s.333.

⁹⁴ MAZOUR, "**Modern Russian Historiography**", s. 184.

⁹⁵ KURAT, s. 334

⁹⁶ MAZOUR, s. 190.

türlü fikrî gelişmeye açık biçimde davrandığından olsa gerek, Buckle'nin eserini tercüme etmiştir. Bestujev'e göre, tarihçi objektif olmalı ve yalnızca “olguları” vermeliydi; boş sözleri değil.⁹⁷

Son olarak Konstantin Bestujev Rumin'in, meşhur ilk millî Rus tarihçisi Karamzin'in sanatsal değerinin büyük olduğu düşünülen *Rus Devleti Tarihi* adlı eserinden de oldukça etkilendiğini ve kendisinin Rus Tarihi adlı eserini yazarken de bu eserden ilham aldığını söyleyebiliriz. M. O. Koyaloviç'e göre, Bestujev'in eserleri ve tarihçiliği, Karamzin'in en iyi versiyonu olarak kabul edilebilir.⁹⁸

3.2. Üslûbu

Yukarıda da ifade edildiği üzere, devrin şartları dolayısıyla tüm entellektüeller gibi Bestujev Rumin de yer yer kapalı bir üslup kullanmıştır. Politik görüşü bilimsel görüşlerinin çok gerisinde kalan Bestujev için bilimsel metodun önemi büyüktü. Tarih biliminde de metodun önemini gerek derslerinde gerekse eserlerinde vurgulayan Rumin, buna paralel olarak, hadiseleri sade bir üslupla ve bilimsel olarak vermeye çalışmıştır. Eleştiri yazılarında daha modern bir Rusça kullanan Bestujev, özellikle popüler mahiyetteki kitaplarında biraz da hikâye etme gayesiyle olsa gerek, çok *bağlaçlı* bir dil kullanmıştır. Biz, ana dilimiz olmaması sebebiyle yalnızca tercüme esnasında anladığımız kadarıyla Bestujev'in dilinin ağır olmadığını rahatlıkla söyleyebiliriz. Ancak bazen dini metinleri vererek hikâyeyi daha çarpıcı hale getirmek istediği kısımlarda, ağırlaşan bir dil ile karşılaştık. Genel itibariyle, tüm eserleri göz önünde bulundurulduğunda, Karamzin ve Solovyöv'e göre daha sade bir üslup tercih ettiği ifade edilebilir.

⁹⁷ a.g.m. s. 190.

⁹⁸ MALİNOV, s. 135.

4. NETİCE

Bestujev-Rumin'in bu eseri, XIV-XVI. Yüzyılda Türklerle Ruslar arasındaki ilişkiler açısından son derece önemlidir. Yazarın hadiseleri direkt olarak vermesi ve birkaç yer dışında öznel ifadelerden kaçınması da ayrıca eserin değerini arttırmaktadır. Fakat kaynakları arasında olduğu görülen Rus Kronikleri'ndeki ifadelerin güvenilirliği tartışmalıdır. Netice itibariyle, kronikler manastırlarda keşişler tarafından kaleme alınmakta idi. Tatarlara olan düşmanlığın açıkça sezildiği metinlerden, günümüzde de pek çok araştırmacı istifade etmektedir. Rus tarihi için vazgeçilmez kaynaklar olan kroniklerden adeta “derleme” yaparak belirtilen dönemi ele aldığından Konstantin Bestujev-Rumin'in eseri, uzun yıllar araştırmacılar tarafından okunabilecek niteliktedir. Hadiselerle ilgili gerek günümüzde, gerekse 18. yüzyıldan sonra kaleme alınan eserlerde de ele alınan birçok tarihi hadiseyi eserin ihtiva etmesini de nazarı itibara aldığımızda, hem Türk tarihi hem de Rus ve Litvanya, İsveç, Livonya gibi devletlerle münasebetler için güzel bir başvuru kaynağı olacağına şüphe yoktur.

Altın Orda ve Hanlıklar devrinin karışıklıkları, çöküşü, askerî açıdan hem Rusların hem de Hanlıkların durumlarını, ayrıca Rusların da dini, kültürel, askeri alanlarda yaşadıkları değişimi çok yönlü olarak veren eser, uzun bir tarihî süreci önemli boyutlarıyla ele alması açısından da ayrıca önem taşımaktadır.

5. METİN

MOSKOVA KNEZLİĞİ NASIL YÜKSELDİ VE RUS ÇARLIĞI HALİNE GELDİ

Bundan altıyüz yıl önce o sırada küçük knezliklere bölünmüş olan Rusya'nın başına korkunç bir felaket musallat oldu: Tatarlar geldiler. Knezler birleşemediler. Tatarlar onları tek tek kırdılar. Rusya'yı bir ucundan öbür ucuna kadar harap ettiler ve yönetmeye başladılar. Rus knezleri Orda'ya gitmek ve Tatar hanlarından hem kendi hayatlarını hem de makamlarını yalvarırcasına istemek zorunda kaldılar. Yaklaşık yüz yıl böyle geçti. Tatarlar zenginleştiler ve kendi aralarında anlaşmazlığa düştüler. O zaman Rus toprakları sakinleşmeye başladı. En zayıf knezlerden biri olan Moskova knezi İvan Daniloviç büyük knezlik payesine ulaştı ve sessizce servet biriktirmeye ve diğer knezlerin yurtluklarını satın almaya başladı. Bu arada Tatarların kendilerine gelmemeleri ve tekrar Rus topraklarını çiğnememeleri için Tatarları gücendirmemeye gayret gösterdi. Onun veliahtları da aynısını yaptılar. Moskova'ya taşınan Kutsal metropolitler Pyotr ve Aleksey de onlara yardım ettiler. Moskova, böylece güçlendi. İvan Daniloviç'in torunu Dimitri İvanoviç Donskoy, Mamay'ın Tatar kuvvetlerini Kulikovo meydanında kırmayı ve bununla Tatarların mağlup edilebileceğini göstermeyi başardı.¹ [3]

Mamay, Kulikovo meydanından kaçtı. Ancak onu Kefe'de (şimdi Kırım'daki Feodosiya) onu bir başka Tatar, *Toktamış* öldürdü. Toktamış, o andan itibaren han oldu ve Rus Ülkesini tehdit etmeye başladı, Rus knezlerini kendisine haraç vermeleri hususunda zorlamak istedi. Rus toprakları henüz Mamay'ın yaptığı tahribattan yaralarını sarmamıştı. Tatarlara karşı elde edilen bu galibiyet ona çok

---

¹ Detaylı bilgi için '*Tatarların Kötü Zamanları*' kitabına bakınız. (Müellifin tek dipnotudur. Bundan sonra metinde geçen bazı terim ve eski yer adlarının açıklamaları tez sahibine aittir.)

pahalıya patlamıştı. Pekçok knez, boyar ve sıradan asker Kulikovo meydanında kalmıştı. Böyle bir gerginlikten sonra birkaç sene dinlenmek gerekirdi: Tatarlar ise Mamay'la yapılan meydan savaşından tam bir yıl sonra yeniden Rusya üzerine toplandılar.

Toktamış Volga üzerinden ve Ryazan sınırlarına geldi. O zaman, Tatarlar Rus Ülkesi'ne her zaman bu yolla giriyorlardı. Toktamış'ın seferini haber alan Büyük Knez Dimitri İvanoviç'in kayınpederi Nijegorod Knezi Dimitri Konstantinoviç felaketten korktu ve oğulları Knez Vasili ile Knez Semen'i Toktamış'a yetiştirmek ve nazikçe ona itaatini sunmak için gönderdi. Tatarlara Ryazan sınırında zor bela yetiştirmeyi başardılar. Tatarların seferini duyan Ryazan knezi Oleg de Toktamış'ı karşılamaya çıktı. Onu selamlayıp haraç takdim etti ve Oka üzerindeki geçitleri gösterdi.

Büyük Knez Dimitri İvanoviç ise gelişmeleri duyduğu zaman, ilk önce Tatarlarla savaşa çıkmayı düşündü. Ama ordusunun az olduğunu görüp Moskova'da kalamadı. Pereyaslav ve Rostov üzerinden Kostroma'ya gitti.

Toktamış Oka'yı geçti. Serpuhov²'u alıp Moskova üzerine yürüdü. Moskova'da halk telaş içindeydi. Kimi kaçmaya çalışırken kimi şehirde kalmak istiyordu. [4] Kim kalmak istediye bunlar kılıçlarıyla kapıları kesip kimsenin şehirden çıkmasına izin vermediler. Kimileri ise duvarlara çıkıp kaçanlara taşlar atıyorlardı. Hiç kimse ne büyük knyagin Yevdoki'yi, ne metropolit Kipriyan'ı ne de büyük boyarları dinlemedi ve hatta büyük knyagin³ ve metropolitin şehirden çıkmasına zor izin verdiler. Bu kadar galeyannın yanında yağma yapmak için kendi insanlarını öldüren kötü insanlar da ortaya çıktılar. Şehirde kalan tüm voyvodalardan yalnızca biri; Litvanya asıllı ve büyük knezin hizmetinde bulunmuş olan knez Ostey

---

² Serpuhov: Moskova'nın önemli udel (yurt) knezliklerinden olup, 1456'da Vasili II tarafından Moskova'ya dahil edildi. LANGER, **Historical Dictionary of Medieval Russia**, s.196 Bundan sonra LANGER, **Historical Dictionary**.

³ Prenses.

ne yapması gerektiğini buldu: O, Moskovalıları müdafaa için ikna edip ve onlara kumandanlık etmeyi kabul etti.

23 Ağustos'ta (1381) öğle vakti Toktamış Moskova'ya yaklaştı. İlk önce şehirden iki atış mesafesindeki bir alanda durdu. Duvarlardan onu gören Moskovalılar boruları çaldılar. Sonra Tatarlar duvarlara yanaştılar ve sormaya başladılar: “*Knez Dimitri burada mı?*” “*Burada yok.*” diye cevap verdiler şehirliler. Tatarlar etrafa bakındılar ve oradan ayrıldılar. Ancak, Moskovalıların posadı⁴ yaktıklarını farkettiler. Tatarların o zaman şehri yakmak için faydalandıkları, duvarlara dayayabilecekleri ne ağaç ne de kazık hiçbir şey bırakmamışlardı. Şehirliler bu geri çekilişe sevindiler ve kibirlendiler; konuşmaya başladılar: “*Biz Tatarlardan korkmuyoruz. Şehrimiz taştan, sağlam; kapılarımız demir. Tatarlar şehrin altında fazla kalamazlar. Yakında giderler. Büyük knezin ordusuyla gelebileceğini ve onların üzerine arkadan hücum edeceği düşüncesiyle bizden korkuyorlar.*” Pekçokları böyle düşüncelerle cesaretlendiler. Beylerin ambarlarından aldıkları bal fiçilerini⁵ yuvarlaya yuvarlaya meydana çıkardılar. Sarhoşlar duvara tırmandılar ve Tatarlara küfürler ettiler. Tatarlar ise geldiler ve onları kılıçlarıyla tehdit ettiler. Sonra çekildiler. Moskovalılar daha fazla cesaretlendiler ve sevinç içinde ziyafet çekmeye başladılar.

Ertesi gün sabah erkenden bizzat Han şehre yanaştı. Tatarlar ateş etmiyorlardı. Sadece şehri izliyorlardı. Ok atmaya ve taş fırlatmaya ilk önce şehirliler başladılar. Tatarlar öfkelenmişler ve okları şehre yağmur yağar gibi yağdırdılar. Ok bulutu gökyüzünü kapladı ve duvarların üzerindeki pekçok Moskovalı öldüler. Çünkü Tatarlar Ruslardan daha usta atıcılardı: Onlar arasında dört nala giderken isabetli atış yapan usta atıcılar vardı. Birileri ateş ederken diğerleri merdiveni getirdiler ve duvara tırmandılar. Şehirliler ise duvardan onların üzerine kaynar sular

4 Posad: Eski Rusya'da genellikle ticaret merkezi olan, esnaf ve tüccarların bulunduğu ve pazar yeri olarak nitelendirilebileceğimiz sur ile ayrılan dış şehir. Zamanla kasaba ve köylere dönüşmüştür. Bkz. LANGER, **Historical Dictionary**, s. 17.

5 Bal şarabı fiçisi.

döktüler. Tatarlar yoruldu ve geri çekildiler. Fakat hemen sonra yorgun yığınların yerine diğerleri, taze kuvvetler geldiler ve daha şiddetli hücum etmeye başladılar. Moskovalılar taşlarla ve oklarla onlardan kendilerini kahramanca savundular.

Toktamış şehrin altında üç gün bekledi. Dördüncü gün ise Knez Ostey'i ve Moskovalıları aldattı. Öğle vakti Çar'ın sözü üzerine birkaç tanınmış Tatar ve Nijegorod Knezi surların altına geldiler. Barış için geldiklerini şehre bildirdiler. Surların üstünde toplaşmış olan halka konuşmaya başladılar: *“Çar sizi, insanlarınızı bağışlamak istiyor. Sizin hiçbir şeyde suçunuz yok. O size gelmedi; Knez Dimitri'ye geldi. Eğer onu haraçlarınızla karşılamaya çıkarsanız ve onu şehre bırakırsanız o size hiçbir şey yapmayacak. O sizin şehriniz görmek istiyor.”* [6] Nijegorod Knezleri bunların hepsinin doğru olduğuna ve Tatarlardan korkmak için hiçbir şeyin olmadığına dair Moskovalılara yemin ettiler. Buna inanan Moskovalılar haraçlarla ve hediyelerle şehirden çıktılar. Tatarlar Knez Ostey'i kandırıp kendilerine çektiler ve onu öldürdüler. Sonra zorla şehre girdiler ve insanları öldürmeye ya da esir almaya, kiliselerin ve şehir halkının varlıklarını yağmalamaya ve yakmaya başladılar.

Tatarlar, Moskova'yı ele geçirerek, diğer şehirleri yağma etmeye gittiler: Pereyaslav, Zvenigorod ve Mojaysk ve diğerleri. Tver Knezi Mihail, Tatarlara haraçlarla elçilerini yolladı ve böylece saldırıdan kurtuldu. Dönüş yolunda Tatarlar Ryazan topraklarını da yağmaladılar. Knez Oleg, önceden geçitleri gösterdiği için onlardan kurtulmayı düşündüyse de Tatarlar onun hizmetlerinin hiçbirini hatırlamadılar.

Toktamış çekildiği zaman, büyük knez Moskova'ya geri döndü ve ölülerin gömülmesini, seksen ölü için bir ruble ödenmesini emretti. Üç yüz ruble verildi. Dolayısıyla ölülerin sayısı yirmi dört bin oluyordu. Esir olarak Orda'ya götürülenlerin sayısı ise sayılamayacak kadar çoktu.

Moskova knezinin düşmanı Tver knezi Mihail Aleksandroviç Orda'nın

tekrar güçlenmeye başladığını görüp kendisini tekrar büyük knez yapması için şefaah dilenmeye Toktamış'ın yanına gitti. Ancak Dimitri, oğlu Vasili'yi Orda'ya yollayıp meseleyi halletti. Vasili Orda'ya 8.000 ruble verdi. Tatarlardan hemen kurtulmak ise mümkün olmadı. [7]

Beş yıl geçti. Moskova Knezliği iki Tatar kıyımının yorgunluğunu üzerinden attı. O zaman Büyük Knez, Novgorodluların ona, büyük kneze haraç vermeyi kestiklerini; ve onunla birlikte olan diğer knezleri hatırladı. Güçlü bir ordu toplayıp, Novgorod'a savaşa gitti.

Novgorod ve Novgorod'un küçük kardeşi olarak adlandırılan; bazen ona bağılı, bazen ise kendi knezi olan Pskov, o sırada zengin ve güçlü idiler. Novgorod, yaptığı büyük ticaret sebebiyle zengin idi. Almanlar mallarını buraya getiriyorlardı ve bundan dolayı kendilerine hanlar tesis etmişlerdi. Buradan ise Sibiryâ kürkleri alıyorlardı. Bu kürkler için Peçora'nın ardına ve Perm'e gidip gelen Novgorodlular ve şimdiki Arhangelsk vilayetini ise çoktan ele geçirmişlerdi. Orada, Dvina'da Novgorodlu boyarların zengin mülkleri vardı. Ticarete bağılı olarak Novgorod'da çok para birikti ve Novgorod o zamanki diğer şehirlerden daha iyi imar edildi. Onda çok zengin kiliseler ve o sırada Rusya'da henüz tek tük bulunan taş saraylar vardı. Novgorod zengindi ve onun zenginliği yabancı komşuları İsveçliler ve Almanları kışkandırıyordu. İsveçliler Novgorod'a, Almanlar ise daha ziyade Pskov üzerine defalarca geldiler. Novgorodlularla Pskovlular onları defetmek zorunda kaldılar. İsveçlilerin Novgorodlularla kavgasına daha çok Neva nehrinin ağız kısmının arkası yani şimdiki Petersburg içindi. Novgorodlular denizaşırı Almanlarla kolayca ticaret yapabilmek için denize çıkmak istediler. O sırada Finlandiya'ya hâkim olan İsveçliler ise onları denize bırakmayı kesinlikle istemiyorlardı.[8]

Tatarların Kiev'i aldığı yıl olan 1240 yılında, İsveçli voyvoda Birger, büyük bir ordu topladı, onları kayıklara bindirip Neva nehrine vardı. İjora nehrinin Neva'ya döküldüğü yerde ayağa kalktı. Karaya ayak basmış olan Birger ordugâhını kurarak, o

zamanki Novgorod knezi olan Aleksandır Yaroslav'a: "*Eğer yapabilirsen bana karşı koy; ülkeni esir almaya geldim, sen ve çocukların da benim kölem olacaksınız!*" dedi. Aleksandır Kutsal Sofya kilisesine giderek Tanrıya dua etti, başpiskoposun hayır duasını aldı ve ordusunu güçlendirmeye başladı. O, Novgorodlulara : "*Tanrı gücünün değil doğrunun yanındadır.*" dedi ve atına binerek ordusuyla İsveçlileri karşılamaya gitti. Aleksandır'ın deniz kıyısını beklemeyi emanet ettiği, vaftiz ismi Phillip olan, İjor topraklarının ileri gelenlerinden Pelgusi adlı biri vardı. O, Knez Aleksandır'a İsveçlilerin gelişini haber vermeye gitti. Yolda giderken denizde yüzen bir kayak gördü. Ortasında birbirine sarılmış olan al giysiler içindeki kutsal Boris ve Gleb'in⁶ durduğunu ve Boris'in Gleb'e: "*Akrabamız Aleksandır'a yardıma yetişmek için daha çabuk kürek çekmeyi emredin!*" diyordu. Pelgusi bunu Aleksandır'a anlattı.

Aleksandır İjor'a geldi ve burada kahramanca dövüştü. Novgorod'un bahadırlarından biri olan Gavril Oleksiç atıyla birlikte İsveçliler'in kayıklara inip binmekte kullandıkları tahtaya girdi. Onu atıyla beraber suya düşürdüler. Ancak o, yüzerek denizden çıktı ve dövüşmeye başladı. İsveçliler'in pekçoğu onun elinde can verdiler. Diğeri olan Sbıslav Yakunoviç, elinde baltasıyla dövüştü ve pekçoklarını öldürdü. Aleksandır'ın kendisi ise voyvoda Birger'in yüzüne kılıcıyla mühür bastı. [9]

İsveçliler kaçtılar ve ancak kendi insanlarından en soylu olanların cesetlerini yanlarına alabildiler. Bu cesetleri koydukları üç kayak denizde battı. Diğer cesetleri ise büyük bir çukura gömdüler. Aleksandır Novgorod'a zaferle döndü ve bu zaferinden ötürü kendisine *Nevski* lakabı verildi.

Ama İsveçlilerle yapılan savaş bununla bitmedi; birkaç defa daha tekrar

---

⁶ Boris ve Gleb: Kiev Büyük Knezi Vladimir'in ölümünü izleyen iç savaşta Svyatopolk'un emri üzerine şehit edildiklerine inanılan Rus Ortodoks kilisesinin ilk millî azizleri. Savaşlarda knezlere yardım için geldiklerine inanılmaktaydı. LANGER, **Historical Dictionary**, s. 31.

başladı.

1323 yılında Novgorodlular Neva'nın doğduğu yerde Oreşek şehrini (şimdiki Şilisselburg) inşa ettikleri zaman, İsveçliler onlarla ebedî barış akdetmişlerdi. Fakat bu uzun sürmedi. İsveç'te Kral Magnus tahta çıktı. Magnus, ateşli bir katolikti. Bundan kısa süre önce Papa, tüm katoliklere, kendisine tabi olmayan tüm halkları papalık idaresi altına girmeleri için müracaatta bulunmaları hususunda çağrı yapmıştı. Papa'nın çağrısına uyan Magnus, 1348 yılında Novgorodlulara haber yolladı: *“Kendi filozoflarınızı toplantıya gönderiniz. Ben de kendiminkileri göndereceğim. Bırakalım dinî tartışma yapsınlar. Sizin inancınız mı daha iyidir yoksa bizimki mi bilmek istiyorum. Eğer sizin inancınız daha iyiye ben sizinkine geçeceğim; eğer bizim inancımız daha iyiye siz bizimkine giriniz. Sizinle bir olmak istiyoruz. Tartışmaya gelmezseniz bütün kuvvetimle üzerinize yürürüm.”* *“Hangi inanç daha iyidir bilmek istiyorsan öyleyse Yunan'a gidiniz. Biz inancımızı oradan aldık. Biz sizinle inanç hususunda tartışmada bulunmayacağız. Sana, aramızda herhangi bir hakaret olmadığını müzakere etmek üzere elçileri yolluyoruz.”* diye cevapladılar Novgorodlular. *“Hiçbir hakaret yok.”* dedi Magnus. *“İnancıma girmenizi istiyorum. Gelmezseniz, sizinle savaşacağım.”* [10]

O sırada Magnus, Berozov adasına (Vyborg yakınlarındaki) geldi ve buradan Neva'da Novgorodluların çekildikleri Oreşek'e geçip burasını muhasara etmeye başladı. Aynı zamanda yakınlarda yaşayan İjorluları (Çuhon)⁷ kendi inancına geçmeleri için vaftiz olmaya zorladı. Vaftiz olmayı öldürdüler. Novgorodlular, İjorlulara zorbalık eden İsveçlilere karşı ordu gönderdiler ve onları kırdılar. Magnus ise bu esnada Oreşek'i hile ile alıp 800 adamını yerleştirdi. Novgorodlular Pskovluları çağırdılar ve onlarla birlikte Oreşek'e gittiler. Uspenski orucundan büyük oruca kadar şehrin altında beklediler. Almanların Pskov ülkesine saldırımları nedeniyle Pskovluların onlardan ayrılmalarına rağmen şehri aldılar: Fyodorova

---

⁷ Chukna: Estonya.

haftasında *primet*⁸ fırlatmaya ve yakmaya başladılar. Şehir ateş aldı. İsveçliler kuleye kaçtılar. Novgorodlular ise şehri ele geçirdiler.

İsveçliler dışında, Novgorodluların ve özellikle de Pskovluların düşmanı; Livonya Almanları (şimdiki Estlandskaya, Livlandskaya ve Kurlandskaya) idi. Almanlar bu diyara Tatarların Rusya'yı istila etmelerinden az zaman önce gelmişlerdi. Oranın yerli sakinleri *Estler*, *Livler*, *Latışler* ve diğerleri eskiden beri Novgorod'a ve Polotsk'taki Rus knezlerine vergi veriyorlardı. Hatta Aziz Vladimir'in oğlu büyük Rus knezi Yaroslav, bu ülkede Yuryev (şimdiki Derpt) şehrini inşa etti. Buranın yerlileri putperest olarak kalmışlardı. Sadece isteyenler Hristiyan olmuştu. Bu kabileler Bremen şehrinden Alman tüccarların gemisi Dvina ağzına dayandığında kendi ormanlarında rahatça yaşıyorlardı. [11] Yerliler ilk önce Almanları sahile sokmak istemediler ve kavgaya başladılar. Almanlar galip geldiler ve o zaman Livonleri mal mübadelesi yapmak için ikna etmeye başladılar. Fakir Livonların gözleri denizaşırı mallara dikildi. Almanlar dönmeye başladılar ve bir süre sonra Dvina sahilinde kendilerine barınak olarak *Ukskul* kasabasını inşa ettiler. Almanlar daha yerleşir yerleşmez Livonları Hristiyan olmaları için iknaya başladılar. Livonlar onları dinlemeyince bu defa Almanlar onları zorla döndürmek düşüncesiyle ordu getirdiler. O sırada, Avrupa'da en hayırlı iş, putperestleri zorla Hristiyanlığa döndürmek olarak sayılıyordu. Papa, böyle kahramanca davranışları adet üzere takdis ediyordu. Böyle savaşçılara *Haçlılar*; onların seferlerine ise haçlı seferleri deniyordu. Evvela onlar Jerusalem'i⁹ zabta gittiler. Daha sonra ise çeşitli putperest halklara yöneldiler.

Haçlılar geldiler ve Livonları kırdılar. Oradaki yoksul, savaşı bilmeyen halkın mükemmel kılıçlar ve mızraklarla demirden zırhlarla donatılmış Alman askerlerle, savaşması ne mümkündü. Livonlar boyun eğdiler. Almanlar ebediyen

---

⁸ Primet: İşaret atışı, hava atışı

⁹ Kudüs.

Livonya'da kalmak için Papa'nın müsaadesiyle *Kılıç Tarikatı*'nı¹⁰ kurdular. Aynı zamanda keşiş olan şövalyeleri (askerler) böyle adlandırıyorlardı. Evlenmemek ve itaat gibi geleneksel keşişlik yeminleri dışında, dinsizlerle savaşmak için de yemin ediyorlardı.. Böyle tarikatler önceleri birkaç tane idi ve Kılıç Tarikati de onları örnek olarak teşkilatlandırılmıştı.

Almanlar Livonya topraklarını kendi aralarında böldüler. Yerlileri ise vaftiz edip ve köle yaptılar. Livonyalılar sadece ismen Hristiyan olmuşlardı. [12] Çünkü katoliklerin âdetine göre (O zaman Almanlar katolikti) dînî hizmet latin dilinde yapılırdı. Kutsal metinleri onlar bilmiyorlardı çünkü o zaman Katoliklerde kutsal metinleri bilme müsaadesi sadece din adamlarına verilmişti. Livonya'da kendi topraklarında kendi durumlarını daha da sağlamlaştırmak için Almanlar, en önemlisi *Riga* olan şehirler inşa ettiler ve buraya Almanya'dan Alman nüfus çağırdılar. Köylerde *şatolar* (kale gibi sağlam duvarları ve kuleleriyle büyük taş evler) inşa ettiler. Şatolarda Almanlar, şatoların etrafında ise barakalarda ve yeraltı sığınaklarında ise köle Livonlar yaşıyorlardı.

Livonya'yı boyun eğdirdikten sonra Almanlar, Rusya üzerine haçlı seferi yapmaya karar verdiler. Onlar Rusları o zaman hristiyanlar olarak saymıyorlardı. Çünkü Ruslar papaya itaat etmiyorlardı ve Tanrı'ya Latince değil, Slavca ibadet ediyorlardı. Ruslar ve Almanlar arasındaki savaş, üçyüz yıldan daha fazla sürdü ve sonunda ancak İvan Vasilyeviç'in tarikatı baskı altına alıp yok olmaya mecbur bırakmasıyla son buldu. Livonya, Polonya'dan İsveç'e geçti ve sonunda Büyük Petro zamanında Rusya tarafından zaptedildi.

Pskov, Alman topraklarıyla bitişikti. Bu yüzden Pskovlular çoğu kez Almanlarla savaşmak zorunda kaldılar.

---

10 Kılıç Tarikatı veya Livonya Kılıç Kardeşleri. Papa III. Innocentius bu tarikat üyelerini 1204'te takdis etmiştir ve *savaşçı rahipler* olarak da bilinmektedirler. (ç.n.) Ayrıca bkz. Andrejs PLAKANS, **The Latvians**, s. 16.

1242 yılında Almanlar Pskov'u aldılar ve oraya kendi valilerini oturttular. Pekçok Pskovlu Novgorod'a kaçtı. Novgorod knezi Aleksandır Yaroslaviç Nevskiy, Pskov'a giderek, Almanları şehirden defetti ve onların valisini zincire vurup Novgorod'a yolladı. Kendisi ise Livonya topraklarına gitti. (13) Adamlarını haber toplamak için Livonya topraklarına gönderdi. Almanlar onlara hücum ettiler. Kimini dövdüler, kimini ele geçirdiler; diğerleri ise Aleksandır'ın yanına kaçtılar. Aleksandır ordusuyla buz kaplı Çudskoy gölüne (şimdiki Pskov vilayeti sınırında) geldi. Vaka Nisan ayında gerçekleşti. Almanlar: "*Knez Aleksandırı ele geçireceğiz!*" diyorlardı. Ruslar: "*Bizim namuslu ve kıymetli knezimiz! Senin için başımızı koyma zamanı geldi!*" Knez Aleksandır ise ellerini gökyüzüne kaldırarak dediki : "*Tanrım! Benimle bu azametli halk arasındaki kavgayı sen yargıla ve atam Yaroslav'a lanetli Svyatopolk'a karşı yardım ettiğin gibi bana da yardım et!*" Savaş, Kutsal Meryem Ana Günü gerçekleşti. Güneş doğdu; Almanlar domuz usulü saf tuttular. Yani, kama şeklinde saf tutup kamanın sivri ucunu düşmana doğrultup Rus ordusuna daldılar. Atların çatırtısı ve kılıçların sesinden öyle bir gürültü koptu ki, sanki buz tutan deniz kırılıyordu. Buz kandan kıpkırmızı kesildi. Aleksandır Almanları yendi ve onları gölün yedi verst¹¹ ötesine kadar sürdü. Beşyüz Alman öldürüldü ve çok sayıda esir alındı. Aleksandır Pskov'a girdiğinde onu, haçlarla cübbe giymiş papazlar ve halk yığını karşıladı. O at üstünden ilerliyordu; esir şövalyeleri ise atının yanında getiriyorlardı. Aleksandır Pskov'dan Novgorod'a gitti. Almanlar buraya adamlarını göndererek barış isteğinde bulundular ve kısa süre önce Ruslardan aldıkları yerlerin hepsini geri verdiler. Ama savaş, sadece bir süreliğine bitmişti.

Bu savaşta bilhassa aslen Litvanyalı olan Pskov knezi Dovmont şöhret kazandı. (14) Dovmont, Litvanya büyük knezi Mindovg'un akrabasıydı. Litvanya kabilesi (yani Litva ve Jmud) çok fakirdi. Ormanlarda (şimdiki Kovensk vilayeti, Vilensk'in, Grodnensk ve Minsk'in bir kısmı) yaşıyordu. O derece fakir idiler ki o

¹¹ Verst: Uzaklık ölçü birimi. *1 verst = 1,06 km.* (ç.n.)

zamana kadar vergi olarak Rus knezlerine süpürge ve hasır lifi ödüyorlardı. Litvanya az ya da çok hepsi kendi yaşlı rahiplerini dinleyen küçük knezler tarafından idare ediliyordu. Rus knezleri kendi aralarındaki kavgalarından dolayı zayıf düştükleri zaman, Litvanya onların bölgelerine taarruz yapmaya başladı. Özellikle de diğer bir Litvanya kabilesi olan Prusların Almanlar tarafından itaat altına alınmasından sonra, kim Almanlar'a boyun eğmek istemediyse Litvanya'ya kaçtı. Ancak o zaman Litvanya knezlerinden biri olan Mindovg, Litvanya'ya tek başına egemen olmayı planladı; kendi akrabalarından ve diğer knezlerden çoğunu öldürdü. Bundan dolayı hayatta kalanlar onu öldürmeye koyuldular. Katiller arasında Dovmont da vardı. Mindovg'u öldürdüler. Ortodoks inancında vaftiz olan ve manastıra kapanan oğlu Voyşelg ise, bir süreliğine papaz cübbesini çıkarıp babasının intikamını almak için Litvanya'ya geldi. Kimi yakalamayı başaramadıysa bunlar kaçtılar. Dovmont da kaçtı ve Pskov'a gitti. Pskovlular onu kendilerine knez olarak seçtiler. Hristiyanlığa geçen Dovmont, Pskovlularla birlikte Litvanya'yı yakıp yıktı ve o tarihteki Novgorod büyük knezi olan Nevski'nin oğlu Dimitri Aleksandroviç'in kızıyla evlendi. Novgorodlular Pskovlulara önceden nadir olarak gerçekleşen kendilerine özel knez edinmesine müsaade ettiler. Pskovlular, vaftizinde Timofey olarak adlandırdıkları Dovmont ile defalarca hem Almanların hem de Litvanyalıların üzerine yürüdüler. Pskovlular nizamlarında çok daha merhametli olduğu, papazları sevdiği, kiliseleri tezyin ettiği, öksüzlere, dullara ve güçlülerin incittileri herkese sahip çıktığı için knezlerini çok sevmişlerdi. Vebadan öldüğünde ise Pskovlular arkasından hüngür hüngür ağladılar. [15]

Böylece Novgorodlular ve Pskovlular düşmanları yabancı kavimlerle savaştılar ve Rus topraklarının kendilerine ait olan taraflarını korudular. Novgorodlular ise daha önce söylendiği gibi, onu genişlettiler. Herhangi bir yere önce ticaret yapmaya geldiler, sonra yerleştiler, kendi köylerini kurdular, toprağı işlediler ve oranın yerlilerini kendilerine haraç ödemeye zorladılar. Böyle seferler sık sık oldu: Novgorodlular knezleri olmasına rağmen eski meclisle (Veçe) idare ediliyorlardı. Bu veçede, tüm Novgorodlular oy hakkına sahiptiler ve meseleler

herkesin ortak kararına göre çözülyordu. Sadece herkesin mutabık olduğu işleri yapmak mümkün olabiliyordu. Rıza göstermeyenleri dövdükleri ve hatta boğdukları da oluyordu. Bazen iki veçe karşılaşırdı: Biri köprünün bir tarafından, diğeri diğeri taraftan olmak üzere köprüye gelirler; bu esnada her biri diğeri kendi düşüncesini kabule zorlamak isterdi. Köprü üzerinde karşı karşıya geldiklerinde dövüş başlardı. Onları ancak elinde kutsal haçla sık sık köprüye gelen Novgorod piskoposu barıştırırdı. İşte böyle herhangi bir kavgadan sonra bazen de kabadayılar kalabalığı toplanırlardı. Onları daha ziyade herhangi bir zengin ve elbette babayığit birisi toplardı. Yaygaracılardan bıkanlar ve yabancı bir toprakta yaşamayı ümid edenler, toprak sahibi olabilmek ümidiyle isteyerek onların arkasından giderlerdi. Bu kalabalık, *uşkuylarla* (eski usül tekneler) Novgorod'dan giderlerdi. Bundan dolayı onlara *uşkuynikliler*¹² deniyordu. Onlar Beyaz Göl'e dökülen ve üzerinde şimdiki Arkhangelsk'in bulunduğu Kuzey Dvina'ya gidiyorlardı. [16] Böylece bu nehrin yanında yavaş yavaş Novgorod bölgesi Dvinski meydana geldi. Zaman zaman onlar Volga'ya gittiler. Novgorodlular'ın muhtelif toprakları nasıl ele geçirdiklerini hepsinden daha iyi olarak Vyatsk toprağı örneğinde görüyoruz.

Tatarlardan önce (1147 y.) böyle kabadayılar Volga'ya gittiler. Volga'dan o tarihlerde henüz Rusların hâkim olmadıkları Kama'ya geçtiler ve burada kasabalar inşa ettiler. Kama nehri büyük, yolu herkese açıktı. Başka yerlerden insanlar, Novgorod'dan diğeri kabadayılar ya da başkaları gelebilir veya o zaman onları kovmak için Volga'da güçlü olan Suzdal Knez'i ordu gönderebilir, ya da Bulgarlar (Kazan yakınında hâkim olan Tatar halkı) onları def edebilirlerdi. Bu yüzden kabadayılar, içlerinden bir kısmını daha uzakta güvenli yerler olup olmadığına bakmak için yolladılar. Yollananlar Çepets nehrine girdiler. Burada korkak

---

¹² **Uşkuynikler:** Novgorod'dan yola çıkan nehir korsanları. 1360 ve 1370 yılları civarında Kama ve Volga nehirleri boyunca tüccarları ve şehirleri yağmalayarak 1366'da Nijni Novgorod'da Müslüman tüccarları yağmaladıkları bilinmektedir. Metinde de zikredildiği üzere 1374'te Saray'ın güney yakınlarında Volga'da Tatarlar tarafından hezimeteye uğratıldılar. Bkz. LANGER, **Historical Dictionary**, s.231.

Votyakları buldular ve onların mülklerini yakıp ve yıkmaya gittiler. Onların Vyatk nehriindeki Bolvanski denilen şehirlerini ele geçirdiler. Şehir sağlamdı. Novgorodlular aziz Boris ve Gleb'e dua edip şehri aldılar. Ruslar bu şehre *Nikulitsna* (şimdi Vyatsk vilayetindeki bir köy) adını verdiler. Kalanlar, (Kama'da kalmışlardı) gidenlerin nasıl başarılı olduklarını duyunca onlar da gelip *Kotelniç* (şimdi Vyatsk vilayetindeki şehir) adındaki diğer şehri ele geçirdiler. Sonra *Hlinovtsı* nehrinde Hlinov (şimdiki Vyatka) şehrini inşa ettiler. Yer seçimi harikaydı: Şehir iki taraftan derin bir hendekle çevriliydi ve diğer taraftan ise Vyatk nehrine bitişikti. [17] Biri diğerinin yakınına sıkı surette inşa edilmiş evler duvar vazifesi gördüler. Evlerin pencere ve kapıları şehrin iç tarafında idi. Dış taraf ise baştanbaşa duvardı. Vyatkalılar bu şehirde çevrelerindeki tüm halklardan korundular ve uzun süre kimseye teslim olmadan dayanmayı başardılar. Ancak hemen hemen tüm Rus topraklarını kendi eli altında birleştiren büyük knez İvan Vasilyeviç; hem Novgorod'u hem de Vyatka'yı zaptetti.

Novgorodlular her zaman yabancı halklar üzerine yürümediler. Bazen de kendilerinden olanlar onların hışmına uğradı. Böylece 1366 yılında Novgorodlular uskuylarla voyvoda Osip Bartolomeyeviç ve diğerleriyle birlikte Volga'ya gittiler. Nijniy yakınında hem Tatarların hem de Moskovalıların tüccarlarını yağmaladılar. Büyük knez Dimitri öfkeleni ve Novgorodlulara: "Neden Volga'ya geldiniz ve benim tüccarlarımı yağmaladınız?" diye sordu. Novgorodlular: "Gençler Novgorod'dan müsaade almadan gittiler ve sadece kâfirleri öldürdüler; senin tüccarlarına dokunmadılar. Bizi affedin" diye cevap verdiler. Büyük knez de affetti.

Dimitri İvanoviç, 1375 yılında baş düşmanı Tver knezini itaat altına alınca, voyvoda Prokopa ile birlikte 70 kayak Novgorod'dan hareket etti. Volga üzerinden Kostroma nehrine geçip ve Kostroma şehrine geldiler. Kostromalılar büyük knezlik voyvodası Pleşeyev ile şehirden çıktılar. Novgorodlular, onların sayıca daha çok olduklarını gördüler. 5000'den daha fazla idiler. Kendileri ise ancak 1500 kişiydi ve bunun üzerine hileye başvurdular: Kuvvetlerini ikiye ayırıp yarısı önden

hücum ettiğinde diğer yarısını Kostromalıları arkadan vurmak için ormanın arkasına gönderdiler. [18] Kostromalılar sarsıldılar ve kaçtılar. Novgorodlular ise şehri ele geçirip şehri yağmaladılar ve bir hafta boyunca yaktılar. Alabildiklerini kendileriyle birlikte kayıklara aldılar; ağır olanları ise nehre attılar. Aynı şekilde, yanlarına pekçok da esir aldılar. Nijniy'e de aynısını yaptılar. Yağma ettikleri her şeyi ve esirleri Kazan'da Tatarlara sattılar. Sonra tekrar Volga'ya gidip hem kendi insanlarını hem de yabancıları yağmalamaya başladılar. Astrahan'a vardıklarında burada onları Tatar knezi Solçiy kırdı.

Novgorodlular bundan daha fazlasını yaptılar ama knez Dimitri henüz Tatarlarla işini bitiremediği için sabretti. Ama Novgorodlular ona haraç ödemeyi reddedince Novgorod üzerine yürümek için ordu topladı. Ordusu kalabalıktı ve Novgorodlular barış ricasıyla ona elçileri yolladılar. Ancak büyük knez barışı reddetti ve Novgorod'dan 30 verst mesafesindeki bir alana gelip durdu. Novgorod piskoposu Aleksey onun yanına gelip dedi ki: *“Knez! Seni kutsuyorum! Büyük Novgorod ise, barış ricasında bulunuyorlar ve kabahatleri için de insanlar size 8.000 ruble veriyorlar”* (o zamanlar 8.000 ruble büyük paraydı). Knez onu da reddetti. Novgorodlular korktular ve şehri savunmak üzere hazırlanmaya başladılar. Bundan dolayı şehrin yakınındaki tüm manastırları ve tüm bahçeleri yakmaları Novgorodlu insanlara ve keşişlere büyük zarar verdi. Knez, insanların sonuna kadar dövüşmeye hazırlandıkları Novgorod'u almanın zorluğunu gördü ve Novgorod'dan kefaret almaya razı oldu.

Bundan üç yıl sonra (1389'da) knez Dimitri, kendisinden sonra büyük knez olarak oğlu Vasili'yi bırakarak öldü. [19] Eski nizama göre büyük knez olması gereken kendi kuzeni Vladimir Andreyeviç'i ise, hazırladığı özel bir anlaşmayla miras hakkından feragat etmeye ve Vasili'ye boyun eğmeye mecbur etti. Bundan böyle Çarlık soyunda miras babadan oğula geçer oldu.

Genç knez Vasili'nin önünde halletmesi gereken çok iş vardı: Hem

Tatarlarla hem de akıllı ve kurnaz Vitovt'un zamanında çok güçlü hale gelen Litvanya'yla iyi geçinmek zorundaydı. Onunla ilgili daha sonra anlatacağız, şimdi ise Orda'da ne olduğuna bakalım.

Orda'da Çar, Moskova'yı böylesine kuvvetli şekilde harab etmiş olan Toktamış'ın kendisiydi. Büyük knez, Tatarlarla dövüşmek mümkün olsa da buna rağmen onların hepsinden kurtulmanın imkânsız olduğunu anladı ve Orda'ya gitti. Burada herkese ihsanlarda bulundu ve Toktamış'tan Nijegorod Knezliği yarlığını (izin belgesi) aldı. Nijn'de o esnada Boris knezlik ediyordu. Boris, onu sevmeyen Moskova'dan hiçbir şey beklememesi gerektiğini biliyordu. O, Rusya'nın güçlü olması için Moskova knezlerinin, diğer knezlikleri bir araya getirmeleri gerektiğini sezdi. Bu yüzden boyarlarını çağırdı ve onları kendisine sadık kalmaları için yemin etmeye zorladı. Boyarlar yemin ettiler. Ancak içlerinden en büyüğü olan Rumyantsev kneze dedi ki: “ Knez! Kederlenme ve ağlama! Hepimiz senin arkadayız ve senin için kan dökmeye de başlarımızı vermeye de hazırız!” Bütün bunlar yalandı. Zira kendisi Moskova büyük knezi ile mektuplaşıyordu. Bu esnada Moskovalı boyarlar ve Tatar elçileri Nijn'e geldiler. Boris onları şehre sokmak istemedi.[20] Rumyantsev, onu ikna etmeye başladı ve dedi ki: “Çar'ın (Han'ın) elçileri ve Moskovalı boyarlar geldiler. Seninle barışı kuvvetlendirmek istiyorlar. Sen ise küfre başlıyorsun. Girmelerine izin ver. Hepimiz senin arkadayız.” Boris Rumyantzev'i dinleyip onların şehre girmelerine müsaade verdi. Onlar şehre girdiklerinde çanı çalmaya başladılar. Halk toplandı. Knez korktu ama boyarlarına haber yolladı: “Dostlar ve kardeşler! Beni vermemek üzere haçı öptüğünüzü¹³ hatırlayınız!” “Bize güvenme! Biz seninle değiliz! Senin karşıdayız!” dedi Rumyantzev. Boris şehri terk etmek zorunda kaldı. Büyük knez geldi ve şehir ona biat etti.

Az zaman sonra Orda'da iç kavgalar başladı ve yeni Batu'nun istilasından Rusya kıl payı kurtuldu. Bu şöyle oldu: Şimdiki Buhara'da, Semerkand şehrinde Çar

---

¹³ Yemin etmek.

Tamerlan hüküm sürüyordu. Tamerlan veya Timur, Aral gölü civarındaki bozkırlarda konup göçen ve orta halli Tatar knezlerinden birinin oğlu idi. Burada vaktiyle Çağatay adı verilen güçlü Tatar Çarlığı vardı. Zamanında Rusya'ya ilk Tatar akını gerçekleşen Çingis Han'ın oğullarından birinin nesli orada hükümdarlık ederdi. Çağatay Hanlığı parçalandı: Han soyundan gelen knezler kendi aralarında anlaşmazlığa düştüler. Hanı dinlemiyor ve sık sık hanlarını değiştiriyorlardı. O sırada Çağatay Hanlığının başkenti Semerkand'ın yakınlarında Timur dünyaya geldi. Annesi, Çar soyundan¹⁴, yani Cengiz hanın soyundandı. Timur'un babası Beden, ona mirasında sadece yaşlı bir at ve yaşlı bir deve bırakmıştı. Timur, etrafına eşkiya çetesini topladı ve az zaman sonra çevresi ondan korkmaya başladılar. [21] İşte o zaman Timur Çağatay hanı oldu ve ordusuyla civar halklar üzerine yürüdü. Timur'a itaat etmeyenin sonu acı oldu. O, büyük şehirleri tamamen yaktı Onların harabeleri önceden zengince yaşadıkları ve ticaret yolunun geçtiği yerlerde hâlâ duruyor.

Tamerlan, kendisini uzun zaman hatırlamaları için geçtiği yerlerde askerlerinin öldürdüğü insanların kellelerinden oluşan yığınlar bıraktı. İşte bu Tamerlan, han olması için yardım ettiği Toktamış'ı çok severdi: Toktamış, vaktiyle onunla seferlere çıkmıştı. Fakat Toktamış onu dinlemedi. Tamerlan onu cezalandırmaya karar verdi ve Terek nehrinde bozguna uğrattı. Ardından kendi hanını Saray'da tahta oturtup kendisi Rus topraklarına gitti (1395'te). Timur'un Saratov steplerini geçerek, Eletz'e yaklaştığını ve şehri ele geçirip Eletz knezini esir aldığını öğrendikleri zaman Moskova'da dehşete kapıldılar. Dehşet içinde yeni Batu'nun Moskova'ya yaklaşmasını beklediler ve nehirler kan akmaya başlayacak diye korktular. O zaman, büyük knez Luka İncili'nde yazılı efsaneye göre Vladimir'de duran Mucizevî Kutsal Meryem Ana ikonunu hatırladı. O, Metropolit Kipriyan'a halkı teselli için onu Moskova'ya getirmesini öğütledi ve kendisi ise ordu toplamak üzere başka şehirlere gitti. Uspeniye bayramında ikonu Vladimir

¹⁴ Metinde sık sık, Tatar, İsveç, Bizans ve diğer hükümdar ve hanların “çar”, “knez” olarak ifade edildiğini görmekteyiz. “Han” kelimesini de yer yer kullanan Bestujev, genellikle hükümdar anlamındaki Rusça “çar” kelimesini Ruslar dışındaki hükümdarlar için de kullanmayı tercih etmiştir.

katedralinden aldılar ve Moskova'ya götürdüler. Şehre yaklaştıklarında metropolit Kipriyan, Tatarları beklemek için burada toplanmış olan piskoposlar, papazlar, knezler ve boyarlarla şehirden çıktı. [22] Psalmov¹⁵ ilahisiyle ikonu Uspenski kilisesine getirdiler. Sonradan tam da mucizevî ikonu Moskova'ya getirdikleri gün Tamerlan'ın Eletz'den çıktığını ve geri gittiğini öğrendiler. Dindar insanlar sonradan, Han'ın bu günün gecesinde uykuya daldığında gördüğü korkunç rüyayı anlattılar: O, bir dağ gördü ve dağdan azizler ellerinde altın asalarla geldiler ve onu korkuttular. Onların üzerinde, kıpkırmızı cübbeler içinde sonsuz gücüyle havada duran kadın da onu korkuttu. Tamerlan uyandığında rüyasına tabir istemeye başladı fakat kimse tabir edemedi. Bunun üzerine, ordusuna geri dönmeyi emretti. Büyük knez, Tamerlan'ın geri döndüğünü öğrenince Moskova'ya döndü. İkonu karşıladıkları yere, pekçok bağışlar yapılan Sretenski Manastırı'nın inşa edilmesini emretti. Aynı zamanda, ikonu Moskova'ya getirdikleri 26 Ağustos gününü ebediyen kutlanması kararı alındı.

Bundan sonra uzun süre Altın Orda cihetinden herhangi bir tehlike gelmedi. Timur'un katliamından sonra, Tatarlar hemen toparlanamadılar. Henüz ikinci Mamay *Edigey* ortaya çıkmamıştı. Onun düşmanı Toktamış, litvanya knezi Vitovt'un yanına kaçmıştı. Vitovt, Toktamış'ı yeniden Saray tahtına çıkarmak için Edigey üzerine yürüdü. Vitovt güçlü idi. Şimdi, onun neden güçlü olduğu hakkında konuşmamız gerekmektedir.

Daha önce, Rus knezlerinin sıkıntılarından ve Tatarlar'ın onlara olan zulümlerini kullanarak Litvanya knezlerinin Rus topraklarını istila etmeye başladıklarından bahsedildi. [23] İlk güçlü Litvanya knezi Mindovg idi (onu nasıl öldürdüklerini biz artık biliyoruz). Ondan sonraki knezler arasında özellikle güçlü hale gelen *Gedimin* idi. O, Rus knezlerini İrpen nehri yanında bozguna uğrattı ve artık Tatarlardan önce olduğu gibi zengin ve büyük olmayan Kiev'i ele geçirdi.

---

¹⁵ Zeburdan.

Batu'nun istilasından az zaman sonra Kiev'in altından geçen Katolik bir rahip Kiev'de topu topu ikiyüz ev kaldığını, şehrin etrafında ise dağılmış kafatasları ve insan kemikleri bulunduğunu söylüyor. O zamandan beri 80 yıl geçmesine rağmen, Kiev eskisi gibi olamadı. Fakat Gedimin, şehrin altında iki ay beklemek zorunda kaldı. Ruslar putperest Litvanyalılara tabi olmak istemediler. Ancak hiçbir yerden yardım yoktu. Gedimin Kiev'i zaptetti ve sonra kendi oğlunu Volınsk knejnası¹⁶ ile evlendirdi. Knejna'nın erkek kardeşi olmadığından dolayı Gedimin'in bu oğlu Lyubart Volınsk knezi oldu. Polotsk daha önce Litvanyalılar tarafından fethedilmişti ve böylece Litvanya hemen bütün güney Rusya'yı ele geçirdikten sonra güçlü hale geldi. (şimdiki Beyaz Rusya ve Ukrayna). Şimdilik Çernikov ve Galiç Rus knezlerinin hâkimiyetinde idi. Az zaman sonra Galiç de knezlerin meşru soyunun kesilmesinden sonra Polonya'ya geçti.

O zamandan beri Gedimin, Litvanya ve Rusya büyük knezi olarak adlandırılmaya başladı. Kendi inşa ettiği Vilne şehrine yerleşti. Diyorlar ki; O, Viliya nehri üzerindeki ormanlarda avlanıyordu. Avlanmaktan yoruldu ve uyumak için uzandı. Rüyasında büyük demirden bir kurt görüyor. [24] Bu kurt öylesine güçlü uluyordu ki sanki onun içinde yüzlerce başka kurtlar oturuyordu. Gedimin korktu, uyandı ve rahibini çağırıp, kendisine bu rüyayı tabir etmesini emretti. "Demir kurt, sağlam şehirdir(dedi rahip); kurtlar ise onun içinde yaşayan pekçok ahalidir." dedi. Bundan sonra knez bir şehir inşa etmeye karar verdi ve bu şehre yerleşti. O, akıllıydı. Gerçi kendisi Hristiyan olmamışsa da Hristiyanları kovmadı. Topraklarında onların putperestlerden daha fazla olduğunu biliyordu. Kendi çocuklarının vaftiz olmasına bile mani olmadı. Hatta onlardan biri bir ara Novgorod'da hüküm sürdü. Onların hepsi ve Gedimin'in kendisi, Rus knejnalarıyla evliydi. Az zaman sonra Vilne'de ahalinin yarısı ortodoks olmuştu. Saray çevresinde ve şehirde Rusça konuşuluyordu. Litvanyalıların kendi alfabeleri olmadığından Rusça yazıyorlardı. Rus knezleri örneğine göre Gedimin oğullarını muhtelif şehirlerin başına getirdi ve onlardan biri

---

16 Knejna: Prenses.

olan Vilensk knezini diğerlerinin de başı tayin edip, Büyük Knez olarak adlandırdı.

Gedimin'in ölümü üzerine (1340 y.), babasının vasiyeti mucibince, knez *Yevnutiy* Vilne'de yerleşti. *Yevnutiy*, Gedimin'in oğullarından küçük olandı. Büyüklere küçüğe tabi olmak hakaret gibi görüldü. Üstelik o, kardeşlerden en zekisi de değildi. Gedimin'in oğullarından ikisi; *Olgerd* ve *Keystutiy* aralarında sözleşip Vilne'ye saldırdılar, *Yevnutiy*'i sürdüler ama onu öldürmediler. Sadece diğer knezliğe geçirdiler. Vilne'de *Olgerd* yerleşti. İşlerden yorulmayan ve her zaman ayık olan (o hiç şarap ve bal şarabı içmedi, o zamanda bu az rastlanır bir durumdu.) *Olgerd*, cesur bir savaşçı idi. [25] Pekçok savaş yaptı: Kâh kardeşi *Keystutiy* ile birlikte, topraklarını Alman şövalyelerine karşı savundu; kâh küçük knezliklere ait Rus topraklarını zaptetti. Üç defa bizzat Moskova'ya yürüdü. Büyük knez *Dimitri İvanoviç*'in ondan yakasını kurtarması çok zor oldu. Onun zamanında Rus dili ve ortodoks inancı Litvanya'da daha fazla kuvvetlendi. O, iki defa evlendi ve evlendiği kadınların her ikisi de Rus knejnalarındandı. Önceden o, putperestti ve hatta kendi Litvanyalı putperestlerine üç ortodoksun işkence ile öldürülmesi için izin verdi. Bu, işte şöyle oldu: knezin *Kunetz* ve *Nejila* adlarında iki tane gözdesi vardı. Her ikisi de Hristiyan olup biri *Antonio* diğeri *Yoanna* isimlerini aldılar. Hristiyan olunca putlara kurbanlar adamayı ve oruçta etli sütlü yemeyi bıraktılar. Rahipler onları *Olgerd*'e şikâyet ettiler ve onları zindana attırmaya muvaffak oldular. Zindanda bir yıl kaldılar. Onlardan biri zayıf düştü ve Hristiyanlıktan döndü. Bunun üzerine onları serbest bıraktılar. Ama diğeri hapis hayatından etkilenmemişti. Pişman oldu ve zayıf düşerek kneze; Hristiyan olduğunu onu dövmedikleri için sağlam kaldığını bildirdi. Her ikisini de tekrar zindana attılar ve çeşitli işkencelerden sonra meşe ağacına astılar. Çilekeşlerin *Krugletz* adındaki akrabası onların inanmış olarak öldüklerini öğrenince Hristiyan oldu ve *Yevstafi* ismini aldı. Ona korkunç bir şekilde işkence ettiler. Demir sopalarla ayaklarına vurdular. Kafa derisini yüzüp ve saçlarını yoldular. Yine de inancından dönmeyince aynı meşe ağacına astılar. O zamandan beri Ortodoks kilisesi üç çilekeşin anısını saygıyla yâd etmektedir: *Antonio*, *Yoanna* ve *Yevstafi*. [26] *Olgerd*, bundan sonra Hristiyanları kovuşturmayı bıraktı ve hatta ölümünden önce

ikinci karısı Yulian'ın telkini üzerine kendisi Hristiyan olduğu gibi bir de Vilne'de Kutsal Meryem kilisesini inşa etti.

1377 yılında ölen Olgerd, ülkesini on iki oğlu arasında taksim etti. Vilne büyük knezliğine ise ortodoksluğa geçerek Yakov ismini alan küçük oğlu *Yagaylo*'yu çıkardı. Olgerd'in kardeşi ve onun tüm seferlerindeki sadık arkadaşı ihtiyar Keystutiy, onun ölümünden önce oğluna yardım etmeye ve merhum kardeşini saydığı gibi onun oğlunu da büyük knez olarak sayacağına dair kardeşine yemin etmişti. İhtiyar, yeminini kutsal sayarak yerine getirdi. Ama yeğeni onu iyiliğe karşılık teşekkür borcunu kötülük yaparak ödedi ve onların arasını genç knezin gözdesi Voydillo bozdu. Bu Voydillo, Olgerd'in hizmetkârı idi. Olgerd onu fırıncılıktan stolnik¹⁷ yapmıştı ve o kadar çok sevmişti ki bir şehrin başına geçirmişti.

Olgerd öldüğü zaman, kendi kardeşi Maria'yı Yagaylo'ya vermek niyetinde olan Voydillo onun gözüne gitmeye çalıştı. Bu düşünceden rahatsız olan ihtiyar Keystutiy bu nedenle yeğenine serzenişe başladı. Bunu öğrenen Voydillo Jmud'da (şimdiki Kovensk vilayeti) knezlik yapan ve Alman şövalyelerin komşusu olan Keystutiy'in başına bela açmaya çalıştı. Almanların Keystutiy'i öldürmelerini, toprakları ise Yagayl'ın ona vermesini istiyordu. Bunları öğrenen Keystutiy Vilne'ye geldi. Burada Yagayl'ı yakaladı ve Almanlara yazdığı yarlığını aldı. [27] Vilne'de tahta oturan Keystutiy, Voydillo'yu astı. Yagaylo ise ona karşı gelmeyeceğine dair yemin etti. O zaman Almanlar Yagaylo'ya yardıma geldiler. Keystutiy teslim oldu. Yagaylo, ona dokunmayacağına dair yemin etti ise de yemininde durmadı. Onu hapse attı ve orada boğazlanarak öldürülmesini emretti. Aynı şekilde Keystutiy'nin oğlu Vitovt'u da hapse atmıştı. Babasının başına gelenleri öğrenen Vitovt kaçmaya karar verdi. Karısıyla birlikte kulede tutuluyordu ve buraya, onlara hizmet etmek üzere iki kadın gidiyorlardı. Vitovt, bu kadınlardan biriyle elbisesini değiş tokuş etti ve kılık değiştirerek Almanlara kaçtı. Yagaylo, Vitovt Almanları getireceğinden

---

¹⁷ Stolnik: Vekilharcı.

korktuğundan onu Litvanya'ya çağırarak knezliği ona verdi (1384).

Bu sırada komşu Polonya'da kral Ludovik'in ölümüyle kızı Yadviga kalmıştı. Polonya'da o zaman herkesi dvoryanlar yönetiyordu ve Polonya'da sadece dvoryanların yaşamı iyiydi. Polonyalı asilzadeler, Polonya'yla güçlü Litvanya'nın birleşmesi halinde (*Polonya o zaman küçük bir devlet idi hemen hemen şimdiki Polonya Çarlığı kadardı.*) Polonya'nın, komşu Almanlar'a karşı kendini daha iyi savunabileceği düşüncesinde idiler. Polonya'daki güçlü Latin ruhban sınıfı da Litvanya büyük knezi ile tebası Litvanyalılar ve Rusların Latinleştirilmesinden memnun olmuşlardı. Bu yüzden kendisini istemek üzere Yagaylo, Yadviga'ya dünürçüler yolladığı zaman onu Yagaylo ile evlenmesi için iknaya çalıştılar. Yadviga, Latin inancındaydı. Ortodoksları putperestler sayıyor ve genç de olmayan Yagaylo'dan korkuyordu. [28] Ama seçkinler (yani asilzadeler) onu ikna ettiler. Papa'da onlara yardım etti ve Yadviga teklifi kabul etti. Yagaylo geldi ve her şeyden önce inancını değiştirdi. Kardeşlerinden bazıları da onunla birlikte inançlarını değiştirdiler. Diğerleri hiçbir şekilde Ortodoksluktan vazgeçmek istemediler.

Krallık tâcı giyme töreninden sonra Yagaylo Litva'ya gitti ve henüz putperest olanları Latin inancına göre vaftiz etmeye başladı. Vilne'den diğer şehirlere giderek oralardaki putperestleri de hristiyan yaptı. Yığınlar şeklinde vaftiz yapıldığı ve toptan herkese Petro, diğerindekilere Pavlo şeklinde aynı isimler verildiği söylenmektedir. Yagaylo, bundan önce büyük kısmı vahşi hayvan derileri içinde dolaşan putperestlerin Hristiyan olanlarından her birine beyaz çuhadan kaftan verdi ve onlar seve seve Yagaylo'nun oltasına geldiler. Ama latin din adamlarına yönelenler sadece putperestlerden bir kısmı olup, azdı. Onlar Ortodoksları putperestlerden daha kötü sayıyorlardı ve Yagaylo, ortodokslara karşı sert bir yasa çıkardı: Latin inancını kabul edenlerin Ortodokslarla evlenmesini yasakladı. Eğer herhangi bir kimse evlenecek olursa, evleneceği Ortodoks koca veya kadının latinliğe dönmesi talep edilecekti. Eğer dönmezse işkence cezasıyla buna kabule zorlamak mümkün olacaktı. İşte Litvanya büyük knezi Yagaylo kendi ortodoks tebaasına karşı

*Ksendz'*lerin (Polonya'da Latin papazlarını böyle adlandırıyorlardı) öğretisi doğrultusunda hareket etti.

Putperestlerin Hristiyanlığından sonra Yagaylo umumi vali olarak kendi kardeşi *Skirgaylo*'yu orada bırakarak Litvanya'dan çıktı. Yagaylo, akıllı Vitovt'dan korkuyordu. [29] *Skirgaylo*'nun vali olarak bırakılmasına darılan Vitovt, müttefikler aramaya başladı: O, kızı Sofya'yı *Vasili Dimitriyeviç* için nişanladı. Dimitriyeviç, babası Dimitri Donskoy hala hayatta olduğu için o zaman henüz büyük knez değildi. Bunu öğrenen Yagaylo, Vitovt'un Rus büyük kneziyle ittifakından korktu ve onu başka bir şehre gönderdi. Vitovt, Almanlar'a kaçıp onların yardımıyla Litva'ya geldi ve Vilne'yi ele geçirdi. Yagaylo'nun Polonya ile ittifakından ve latin inancını kabulünden memnun olmayan Rus halkı her yerde Vitovt'a katıldılar. Bundan korkan Yagaylo Vitovt'u Almanlarla ittifakından vazgeçmesi için ikna etti ve onu Litvanya büyük knezi yaptı. O zamandan beri Vitovt, Litvanya'yı yönetmeye başladı ve tamamen serbest hareket edip, Yagaylo'yu kendi hükümdarı olarak ismen tanıdı. Daha ziyade kuvvetlenmek ve Yagaylo'dan tamamen kurtulmak için o, son Smolensk knezi Yuri'yi kovdu; Novgorod'a (sefer) teşebbüsünde bulundu. Moskova büyük knezi Vasili Dimitriyeviç, Vitovt'un kovduklarını kendi ülkesine kabul etti ama açıkça karşısına çıkmaktan kaçındı. Böyle güçlü bir knezle savaşmanın ne kadar zor olduğunu biliyordu. Vitovt, Tatarları da kendine bağlamak düşüncesindeydi. Bu düşünceyle, Altın Orda'dan kaçan Toktamış'ı kabul etti ve onun vasıtasıyla orasını yönetebilmek için, Toktamış'ı Saray'a geri gönderme hazırlığı yaptı.

1399 yılında Vitovt, büyük bir kuvvet topladı. Yalnızca onunla birlikteki knez sayısı 50 idi ve Toktamışla beraber Tatar Ordası'na gitti "*Seni Saray tahtına oturtacağım. Sen ise bana Moskova'yı ver!*" dedi Toktamış'a. [30] Öz kızı Sofya Vitovtovna'nın Moskova kneziyle evli olması onu hiç ilgilendirmede. Onun en kısa zamanda kuvvetlenmekten başka hiçbir vazifesi yoktu. O sırada, Orda'da tüm işleri Edigey idare ediyordu. O da, Mamay gibi Çar unvanını almamıştı ama Çar ona bağımlıydı. Edigey, Vitovt'un Tatarlara karşı yürüdüğünü duyunca onu karşılamaya

çıktı. Onlar, 12 Ağustos'ta Vorskla nehrinde (Poltava vilayetindedir) karşılaştılar. Her iki ordu uzun süre savaştılar. Sonunda Tatarlar galip geldiler. Vitovt Toktamış'ı bırakıp az bir müfrezeyle kaçtı. Toktamış ise Vitovt'un topraklarını yağmaladı. Edigey de Vitovt'u yağmaladı ve sadece Kiev'den 3.000 ruble kefarete aldılar. Vitovt bir süreliğine sustu ve böylece artık Moskova Knezliği için tehlike olmaktan çıktı. Fakat Vasili, onunla savaşmak istemedi. Sınır bölgesinde anlaşmazlık olduğunda, o, meseleyi barışla halletmeye gayret etti. Çünkü Orda'dan ayrılmayı düşünüyordu: Kendisi gitmiyor; her zaman haraç göndermiyor ve mümkün olduğu kadar da geciktiriyordu.

1408 yılında Edigey, büyük kneze eski zamanları hatırlatmaya karar verdi ve büyük bir ordu topladı. Ama hazırlık yapmaya vakit bulamamış diye ona haber yolladı: “ *Senin topraklarında yaptığın tüm kötülükler için Vitovt'a gidiyorum! Han'ı selamlamak üzere birilerini gönder.*” Vasili Dimitriyeviç bu haberlere şaşırıldı. Bir şeylerin yanlış olduğunu hissetti. Gene de boyarını Orda'ya yolladı. Edigey bu boyarı alıkoydu ve knez, onun üzerine geldiklerini ancak Tatarlar Rus topraklarına girdikleri zaman anladı. Moskova'da onları karşılamak için hiçkimse hazır değildi. [31] Büyük knez, Kulikovo meydanında yiğitçe dövüşmüş olan amcası Vladimir Andreyeviç'i şehirde bıraktı. Kendisi ise, ordu toplamaya Kostroma'ya gitti. Bu sırada Edigey, Moskova'ya yaklaştı. Moskovalılar posadı yaktılar ve şehre kapandılar. Edigey ise şehre yanaşmadı. Şehir oldukça sağlamdı ve çok sayıda iyi nişancısı vardı. Edigey'in ise topları yoktu. Tver knezine yardım çağrısı gönderdi; o Tver'den çıktı. Ama kimin galip geleceğini bekleyerek, Moskova'ya yaklaşmak için acele etmedi. Bu sırada Tatarlar, Pereyaslav, Rostov, Serpuhov ve hatta Nijn olmak üzere etraftaki şehirleri yakıp yağmaladılar. Edigey Moskova'nın altında kışlamayı düşündü fakat Orda'dan, orada yerleştirdiği Çarı kovmak istediklerinin haberini aldı. Edigey Saray'a dönmek için acele etti ve Moskova'dan üçbin ruble kefarete aldıktan ve Vasili'ye mağrur bir mektup yazdıktan sonra ayrıldı.

Bundan sonra Vasili Dimitriyeviç daha on yedi sene Moskova'da knezlik

yaptı ve ölümlerken halef olarak on yaşındaki oğlunu bıraktı. Ölümünden önce, kardeşlerinden onun oğlunun hükümdarlığını tanıyacaklarına dair söz aldı. Bir tek Konstantin Dimitriyeviç itaat etmedi: “*Bu, olur şey değil!*” diye cevap verdi kardeşine ve Novgorod’a gitti. Vasili oğluna vasi olarak, karısı knyagina Sofya Vitovtovna’yı vazifelendirdi ve Vitovt’un torununu korumasını istedi. Vasili, her şeye rağmen Vitovt torununu incitmez diye düşündü. Vitovt’un Moskova’nın iyiliğini ne kadar az istediğini bilseydi, ama o bunu bilemezdi. [32] Çünkü Vitovt tüm hayatı boyunca mümkün olduğu kadar zarar vermek için çabaladı. Vasili savaşa varmasını diye her türlü meseleyi halletmek zorunda kaldı. Vasili’nin ölümünden daha dokuz sene önce Vitovt, ortodoks tebaasının Moskova knezinin iyiliğini isteyen Moskova metropolitini dinleyeceğinden korkarak, Kiev’e ayrı bir metropoliti tayin etmeye karar verdi. Piskoposları, kendilerine ayrı bir metropoliti tayin etmek için topladı. Piskoposlar ilk önce bunu yapmak istemediler. Ama nihayetinde Vitovt’u dinlediler ve metropolitliğe *Grigoriya Tsamblaka*’yı seçtiler. O zamandan beri Rusya’da iki metropolit bulundu: Biri Moskova’da, diğeri ise Kiev’de. Vasili tüm bunları bilmesine rağmen kardeşlerinden, özellikle büyük olan Yuri’den korktuğu için Vitovt’a güvenmek zorunda kaldı.

Vasili Dimitriyeviç kardeşi hususunda yanılmamıştı: Yuri, eski nizamda olduğu üzere kardeşinin ölümüyle büyük knezliğe oturmak istedi. Vasili ölür ölmez yeğenine tehditler gönderdi. Kendisi ise Galiç’te maiyetinde güçlü bir ordu toplamaya başladı. Knez Vasili henüz küçüktü. Sadece on yaşındaydı ve bu yüzden knezliği onun namına annesi ve boyarlar yönettiler. Onlar büyük bir ordu topladılar. Bu orduya büyük knezin diğeri amcaları katıldılar. Bu ordu ile Galiç’e gitmek üzere Kostroma’ya geldiler. Yuri korktu ve Nijniy’e gitti. Moskova ordusu onun ardından gitti. Yuri Sura ötesine geçti. Nehirden geçmek imkânsızdı. Bu yüzden savaş olmadı. Beklediler, beklediler ve geri döndüler. [33] Yuri tekrar Galiç’e döndü ve Moskova’ya barış sözleri gönderdi.

Büyük knyagina ve boyarlar onun yanına Galiç’e müzakere için metropolit

Fotiya'yı yolladılar. Fotiya vardığında, knez Yuri, tüm şehir halkını şehrin dağı üzerine topladı ve metropolite ne kadar çok halkı olduğunu göstermek için oturdu. Ancak Fotiya sadece güldü: “*Ben hiçbir zaman koyunyünü içinde bu kadar insan görmedim*” dedi kneze. O böyle dedi çünkü bu insanlar sermyaga¹⁸ giyinmiş idiler. Barış hakkında konuşmaya başladılar. Metropolit sağlam bir barış akdetmek istedi. Knez ise sadece mütareke yapmak istedi. Onlar anlaşılmadılar. Fotiya halkı kutsamayarak şehirden ayrıldı. Şehirde veba oldu. Yuri, kuşkulandı ve metropolit halkı kutsamayarak gittiğinden dolayı veba olup olmadığını düşündü. Atına atladı ve Fotiya'ya yetişmek için dörtnala gitti. Metropolit döndü ve halkı kutsadı. Knez ise onların ardından barış akdetmek için Moskova'ya boyar yolladı. Meseleyi Tatar Çarının iradesine güvenmek üzere bitirdiler: Çar kimi büyük knez yapacaksa, o olacaktı.

Beş yıl geçti. Knezler ise hala Orda'ya gitmemişlerdi. O sırada Vitovt da öldü. O, kederle öldü. O basit bir büyük knez olarak ölmek istememişti. Kral olarak ölmek istemişti. Papadaki taç için istek gönderdi. O, artık büsbütün olan oldu diye düşündü ve komşu hükümdarları kendisine taç giydirmek üzere davet etti. Hükümdarlar geldiler. Moskova'dan Vasili Vasilyeviç de geldi. Fakat vazife yapılmamıştı: Polonyalıların tacı yollamaması için ikna ettikleri [34] Papa, Vitovt'u aldattı. Polonyalılar ise, Vitovt, o zaman tamamen Polonya'dan ayrılır diye korktular. Vitovt'un ölümüyle Litvanya'da Svidrigaylo büyük knez yapıldı.

Nihayet knezler Orda'da toplandılar (1432 yılında). İlk olarak Vasili Vasilyeviç gitti. Onun ardından Yuri hareket etti. Orda'da her birinin Orda knezlerinden dostları vardı. Bizim knezlerimiz bu dostların keçe çadırlarında durdular. Yuri'nin dostu Tyagina kış için Kırım'a göçtü. O kendisiyle birlikte Yuri'yi de aldı. Vasili Vasilyeviç'le birlikte, ihtiyar ve akıllı Moskova boyarı İvan Dimitriyeviç Vsevoljski Orda'ya geldi. Moskova boyarlarının hiçbiri Yuri'nin

---

¹⁸ *Sermyaga*: Kaba kumaştan köylü kaftanı. (ç.n)

Moskova'yı zaptetmesine izin vermek istemediler. Onlar o zaman ilk onlara kötülük geleceğini biliyorlardı: Yuri Galiç'ten kendi boyarlarını getirecek ve tüm mühim yerleri ve vazifeleri onlara paylaştıracaktı. Boyar İvan Dimitriyeviç ise kızını büyük kneze vermeye daha da niyetlenmişti. O zaman bu adet olmuştu. Knezler defalarca boyarların kızlarıyla evlenmişlerdi. Biz, boyarın bunu başaramadığını ve bu yüzden başına pekçok sıkıntı geldiğini göreceğiz. Bu boyar, Yuri Orda'da değilken meseleyi halletmeye karar verdi böylece büyük knezliği Vasili'ye vermeleri için o, Orda knezleriyle konuşmaya başladı. "Çarın yanında sizin büyük gücünüz var ve bu yüzden Çar 'ın Tyagin'i dinlememesi ve knezliği Yuri'ye vermemesi için Knez Vasili'ye yardım edeceksiniz. Benim sözümü hatırlayınız: Eğer Yuri knez olursa, Tyagin sizin hepinizden daha da güçlü hale gelecek." [35] Böylece bu söz orda knezlerini korkuttu. Onlar Çar'a yanaşmaya başladılar ve Çar'ın büyük knezliği Vasili'ye vermeye söz vermesini başardılar. Vasili dediki: " *Tyaginya Knez Yuri'yi desteklerse, ben onun ölmesini emredeceğim.*" İlbaharda Tyaginya Kırım'dan geri döndü. Knez Yuri de onlarla idi. Tyagin'e Çar'ın sözlerini anlattılar. O ise Yuri'yi desteklemeye cesaret edemedi.

O zaman Çar Mehmet kimin büyük knezliği devralacağını kendi knezleriyle kararlaştırmayı emretti. Knez Vasili, babası ve dedesine mirasçı olduğunu delil olarak gösterdi. Knez Yuri ise, eski nizamı hatırladı, o zaman kardeş kardeşe mirasçıydı. O zaman boyar İvan Dimitriyeviç ayağa kalktı ve Çar'a dediki: " *Hükümdar, özgür Çar! Bana, büyük knezin uşağına size bir söz söylemek için izin verin: Bizim hükümdarımız büyük knez, babasının sizin müsaadenizle hakim olduğu gibi sizin yarlığınızla büyük knezliği talep ediyor. Knez Yuri ise, büyük knezliği sizin iradenizle değil, kendi babasının vasiyetnamesiyle almak istiyor. Siz ise kimi istiyorsanız ona vermekte özgürsünüz.*" Bu söz Çar Mehmet'in hoşuna gitti ve egemenliği knez Vasili'ye verdi. Yuri'ye ise, Tatar âdetine göre, atının dizginleri altında sürüklenmesini emretti. Ancak Vasili amcasının şerefini lekelemek istemedi ve hanın iradesini yerine getirmede.

Büyük knez Moskova'ya geri döndü. O zaman Vsevoljski büyük knezin vaade göre onun kızıyla evlenmesini talep etmeye başladı. Büyük knezin annesi büyük knyagina Sofya, bunun olmasını istemedi ve ona Borovsk knezinin kızını gelini olarak buldu. Boyar Vsevoljski bunlara gücendi ve knez Yuri'ye gitti ve onu büyük knezlik için öğütlemeye başladı. [36]

Büyük knezin düğününde Yuri'nin oğlu knez Vasili Kosoy'un üzerinde vaktiyle Dimitri İvanoviç Donskoy'un karısına çeyiz olarak verilen değerli bir kemer farkettiler. O zaman kaftanları kuşatan kemerleri çok zenginler takarlardı ve kuşaktan kuşağa teslim ederlerdi. Bu kemer düğünde knez Dimitri'de görülmüştü ve değişerek elden ele knez Vasili'nin karısının çeyizine düşmüştü. Büyük knyagina Sofya bunu öğrendiği zaman, hemen ziyafette knez Vasili'den kemeri çekip kopardı. Knez Vasili gücendi ve Galiç'e babasının yanına gitti.

O zaman knez Yuri bir ordu topladı ve yeğeninine üzerine savaşa gitti. Büyük knez hiç beklemiyordu ve ordu toplamaya vakit bulamamıştı. O zamanlar askeri kuvvetler savaş sonrasında köylere dağılırlardı ve gerektiği zaman tekrar toplanırlardı. Bu yüzden knez Vasili Yuri'ye onu barış için ikna etmek üzere (elçi) yolladı. Yuri barışa yanaşmadı ve büyük knez ordu toplamak zorunda kaldı. O, Moskova yakınlarında kim varsa Moskovalı tüccarlara kadar (o zamanki misafirler) topladı ve Klyazma nehri üzerinde Yuri ile karşılaştı. Yuri yeğenini bozguna uğrattı ve Moskova'ya girdi. Vasili Kostroma'ya gitti. Yuri Kostroma'ya gitmişti ancak onun boyarı Morozov, yeğenini rahat bırakması ve Kostroma'yı mülkiyetine vermesi için ikna etmişti. Knezlerini seven Moskovalılar onun yanına Kostroma'ya birikmeye başladılar. Boyarlar, asilzadeler ve her çeşit insanlar geldiler. [37] Yuri'nin oğulları Vasili Kosoy, Dimitri-Şemyaka ve Dimitri Krasny, boyar Morozov'a babalarını knez Vasili'ye aman vermeye ikna ettiği için öfkeleniler. Onlar boyarı yakaladılar: *"Seni câni, isyancı! "Sen babamıza kötülük getirdin, bizim için daima cânisin!"* Onu hemen öldürdüler. Kendileri ise Kostroma'ya gittiler. Knez Yuri, bu keyfilik için çocuklarına öfkeleni ve Vasili Vasilyeviç'i Moskova'ya çağırıldı. Vasili tekrar kendi

tahtına oturdu ve Yuri'nin çocuklarını cezalandırmak için voyvodalarını yolladı. Bunlar knezleri mağlub ettiler. Ertesi yıl (1434) o, bizzat Yuri üzerine bir ordu topladı. Çünkü boyarlarının orduda onun çocuklarının elinde olduğunu öğrenmişti. Yuri, çocuklarıyla birleşerek tekrar Moskova'ya yerleşti. Çocuklarını ise o sırada Nijn'de bulunan knez Vasili'nin üzerine yolladı. Bu esnada Yuri öldü ve onun oğlu Vasili Kosoy knezlik yapmaya başladı. Kardeşleri onlara danışmadan knez olduğu için gücendiler ve Vasili Vasilyeviç'i Moskova'ya çağırdılar. Knez Vasili Yuryeviç itaat etmek istemedi. Büyük knez onu mağlub etti ve esir aldı. Gözlerine mil çektirdi.

Ertesi yılın baharında Gretsia'dan¹⁹ metropolit İsidor, Moskova'ya geldi. Tüm Rus piskoposlarının bağlı olduğu Rus metropoliti o zamanlar Grek patriğine bağlı idi. Bazen patrik, büyük knez kimi seçerse metropolitliğe onu getirirdi. Bazen ise, Greklerden'tan bir kimse seçerdi. Bu defa da öyle oldu. İsidor, patrik tarafından seçilmiş idi. O sırada Grek kiliseleri zor bir zamandaydı. [38] Türkler hemen hemen tüm Grek Çarlığı'nı işgal etmişlerdi. Çarın elinde sadece Çaregrad kalmıştı. Çar Yannis, bir şekilde Çarlığını kurtarmak için ortodoksla latin kiliselerini birleştirmeyi planladı. Ona, hepsi latin inancını desteklemiş ve kendi papasını dinlemiş olan o zamanki Fransız Alman ve diğer hükümdarlar memnuniyetle yardım ederler gibi geliyordu. O zamanda kiliseleri birleştirmek, kendisinin papaya tabi olması demek oluyordu. Çünkü o sırada, bu kadar güçlü halkların onu desteklemesinden dolayı Latin kiliseleri daha gururluydu. Ortodoks kiliseleri ise o sırada, (Tanrı'nın iradesi ile) hemen hemen her yerde gâvurlara boyun eğmişti: Gretsia, Türkler'e; Rusya, Tatarlara; Rusya'nın diğer yarısı ise Litvanyalılara. Ortodokslar, büyük knez Yagaylo Latin inancını kabul ettikten sonra meydana çıkmaya başlayan latinlerle mücadele etmeye mecbur oldular. Bizans Çarı bu hususta düşündü ve ortodoks din adamlarını latinlerle konseye çağırmaya razı oldu. O, sadece bir şeyi unutmuştu; Latin kilisesinde o sırada konsey vardı. Konseyde papaların iktidarı ellerine geçirip geçirmedikleri ve onların yaptıkları kanunsuzluklar ele alınıyordu. Çar bunu iyi

---

¹⁹ Bizans'tan.

düşünmemişti ve papaya kendisini aldatma imkânı vermişti. Konsey toplandı. Bu konseye İsidor da gitti. Büyük knez uzun süre onu bırakmadı. Sonunda razı oldu. Ancak dediki: “*Peder! Biz sana Latin ülkesindeki konseye gitmeni emretmiyoruz! Sen ise bizi dinlemiyorsun! Gitmek istiyorsan, böylece bil ki: geri gelersen bize, atalarımızın bizanstan aldığı aynı inancı getir.*” [39] İsidor yemin etti ve gitti. Konsey evvela İtalyan şehri Ferrara’da (Rim- İtalya’da Papalığın başkenti) toplandı. Buradan yine İtalyan şehri olan Floransa’ya nakledildi. Konseye gelen bizanslı din adamlarının büyük kısmını Çar en mûnislerinden seçti. Ama münakaşa çok uzun sürdü. Bizanslılar ortodoksluktan vazgeçmek istemediler. Hepsinden çok sonuna kadar vazgeçmeyen Mark Efeskiy konuştu. Papa, kalanların hemen hemen hepsini kandırmayı başardı. Onlara geçimleri için para vermeyi kesti. O zaman Grekler artık fakir düşerek papanın hesabına yaşadılar. İmparator kendi taraflarıyla zorladı. Böylece, gayret sarfedenler Bizanslılardan çıktılar. Hepsinden çok bizim İsidor gayret sarfetti. Sonunda konsey dağıldı. Papa’nın egemenliğini kabul etmeye karar verdiler. Kabul edilen bu öğretilerde kiliseler arasındaki fark olarak sadece Rusça ve Grekçe hizmet dili kaldı. Böylece dağıldılar. Bu konseyden imparator çok az şey elde etti. O, Çaregrad’da ayrılık ve münakaşa meydana getirdi. Diğer hükümdarlardan sadece Polonya kralı Yagaylo’nun oğlu kral *Vladislav* ona Türkler karşısında yardıma gitti ve meydan savaşında parçalandı ve öldürüldü (1444).

İsidor Moskova’ya döndü ve Papa Evgeniya’dan aldığı belgeyi beraberinde getirdi. İsidor, Uspenski kilisesinde ayin için ortodoks patriklerle birlikte papayı andığı zaman Moskova’da hayretler içinde kaldılar ve dehşete düştüler. Ayin bitti. O, başdiyakoza vazi kürsüsünden kiliselerin birleşmesi hakkındaki belgeyi okumasını emretti. [40] Herkes dehşete düştü ve ne yapacaklarını bilemediler. Sadece büyük knez şaşırmadı: “*Ne dedelerimizin zamanında, ne babalarımızın zamanında ne de bizim kardeşlerimiz büyük knezler zamanında bu olmadı. Ben buna izin vermiyorum.*” dedi knez. Sonra İsidor’un günah çıkarıncaya kadar muhafızlar eşliğinde Çudovski manastırında hapsedilmesini emretti. İsidor bir yıl kaldı ve muhafızlardan kaçmayı başardı. Büyük knez onun yakalanmasını emretmedi ve

böylece İsidor, Papa'ya varmayı başardı. Rusya'da ise, daha sonra metropolitliğe getirilen Ryazan piskoposu Iona'ya kiliseyi yönetme vazifesi verildi.

Bu sırada Orda Çarı Uluğ Muhammed Orda'dan, kendi kardeşinden kaçtı. Bizzat bu Çar Vasili Vasilyeviç'e amcası Yuri'nin üzerinde kıdem vermişti. Çar Orda'dan kaçtığı zaman Belev'de (Tulskoy vilayeti) durakladı. Şehri tahkim etti: etrafını çitlerle çevirdi. Çitlere su döktü ve su donuncaya kadar burada kışlamak istedi. Büyük knez Tatarlar Moskova üzerine gelmesinler diye Tatar kavgasına karışmaktan korktu ve onu Belev'den defetmek için ordu yolladı. Moskova'dan bu orduyla Yuri'nin iki oğlu; Dimitri Şemyaka ve Dimitri Krasnyı gittiler. Knezler Belev'e geldikleri zaman nasıl büyük bir ordunun onlarla geldiğini görmüş olan Uluğ Muhammed barış istemeye başladı. Knezler onlarla barışmak istemediler. Ama voyvoda (o zamanların valisi) *Grigoriy Protasyev* onlara dediki: “*Büyük knez bana, Tatarlarla savaşmayı emretmediğini barışmayı ise emrettiği (haberini) gönderdi.*” Voyvodalar onu dinlediler ve muharebeye hazırlık yapmayı kestiler. [41] O ise, Tatarlarla birleşti ve Çara haber yolladı: “*Sabah, büyük knezin ordusu üzerine yola çıkın.*” Öyle de oldu: Rus ordusu savaşa hazırlıksız idiler. Tatarlar onların üzerine hücum ettiler ve çoklarını öldürdüler. Diğerleri kaçtılar. Knezler kendilerini zor kurtardılar.

Belev'de kışlayarak Uluğ Muhammed 1439 yılında Moskova'nın ta kendisine geldi. Büyük knez onun ordusunun çok olduğunu gördü ve Volga'nın ardına çekildi. Şehri ise Litvanyalılarından knez *Yuri Patrikeyeviç*'e tevdi etti. Çar, on gün şehrin altında bekledi. Ele geçiremedi ve sadece posadı yaktı. Kendisi ise Kolomna'ya gitti. Onu ateşe verdi ve Nijni Novgorod'a kadar geçti ve orada yerleşti. O, buradan diğer Rus şehirlerine, özellikle Murom'a gitti. 1445 yılında büyük knez onun üzerine yürüdü ve Rus öncü kuvvetleri Tatarları Gorohovetz'de (Vladimir vilayeti) ve Murom'da parçaladılar. O zaman büyük knez Moskova'ya geri döndü ve burada, Uluğ Muhammed'in kendi oğullarını Suzdal'a gönderdiğini öğrendi. Büyük

knez bin adamıyla küçük bir ordu topladı, Suzdal'a gitti ve Kamenka nehri üzerinde ordugâh kurdu. Buraya, onun yanına diğer knezler toplandılar. Sadece Şemyaka ne kendisi geldi ne de ordusunu yolladı. Efimyev manastırı yakınındaki meydanda Ruslarla hemen hemen dört bin kişi olan Tatarlar karşılaştılar. İlk önce bizimkiler galip gelmeye başladılar. Ama kaçan Tatarları sürmek yerine Tatar ağırlıklarını yağma etmeye koyuldular. O esnada Tatarlar toparlandılar ve bizimkileri parçalamaya geldiler. Pekçoğunu öldürdüler. Yaralar içindeki büyük knezi ise (onlara karşı sağlam dövüştü) esir aldılar. [42] Tatarlar buradan Nijn'e geri döndüler ve büyük knezi de kendileriyle aldılar. Moskova'ya ise annesi ve karısına esir olduğunu göstermek ve knyaginler fidye verip onu kurtarmaları için acele etsinler diye onun haçını, *telnik*²⁰ yolladılar. Tatar elçileri Moskova'da büyük knyaginleri bulamadılar. Çünkü o sırada Moskova'da büyük bir felaket vuku bulmuştu: Kremlin'in içi yanmaya başlamış ve tüm şehir yanmıştı. O zaman evler ağaçtandı ve biri diğerine çok yakındı. Yangın müfrezeleri tesisi yoktu. Bundan dolayı alevler güçlendi. Bu defa yalnızca ağaç evler yanmadılar; taş kiliseler de çatladılar ve yıkıldılar. Duvarlar da öyle. Knyaginler Rostov'a gittiler. Zengin şehir sakinleri kaçmak istediler ama fakirler onlara izin vermediler ve Tatarlar gelmesinler diye şehri tahkim etmeye başladılar. Bu yüzden uzun süre büyük knezi esirlikten kurtaramadılar. O sırada Tatarlar Şemyaka'ya büyük knez olmak isteyip istemediğini haber yolladılar. O zaman elbette Vasili Vasilyeviç'i ya alıkoyacak ya da öldüreceklerdi. Şemyaka buna sevindi ve elçisini Vasili Vasilyeviç hakkında hakaretler ederek Çara yolladı. Ancak Şemyaka'nın elçisi o zaman *Kurmuş*'da (Simbirsk vilayeti) bulunan Çara gelirken büyük knez o sırada serbest bırakılmıştı. O; yoldan annesine Moskova'ya, esirlikten çıktığı haberini yolladı. Onun elçisi, Şemyaka'dan Çar'a gönderileni Oka'da ele geçirdi ve tutuklayarak Moskova'ya getirdi. O zaman onun kötü niyetini öğrendikleri için Şemyaka korktu ve Ugliç'e gitti. O sırada Vasili Vasilyeviç Moskova'ya geri döndü.[43]. Yol üzerinde dört bir yanda onu sevinçle karşıladılar. Onu Moskova'da da sevinçle karşıladılar. O, Tanrı'ya dua etmek ve kurtuluşu için O'na kutsal

---

²⁰ Telnik: Haç kolye.

Sergey'in mezarı başında teşekkür etmek için Troitze Sergiyev manastırına gitmeye karar verdi.

Şemyaka bunu öğrendi. O, büyük knez her şeyi bildiği için kendi sonunun iyilikle bitmeyeceğini biliyordu. Ve o, kendi amcazadesi olan kardeşi Mojaysk knezi İvan Andreyeviç'i büyük knez Troitze'ye giderken, birlikte Moskova'yı işgal etmek için kandırdı. Onlar şöyle yaptılar: Şehre girdiler. Burada birilerini kandırdılar ve kandırdıkları onlara kapıları açtılar. İçeri girerek büyük knyaginleri ele geçirdiler. Hazineyi aldılar. Vasili Vasilyeviç'den yana olan boyarları ve şehirlileri soydular ve Vasili Vasilyeviç'in kendisini ele geçirmeyi planladılar. Knez İvan, gece Troitze'ye geldi. Vasili Vasilyeviç'e Bunko adlı biri bunun hakkında haber getirdi. Vasili Vasilyeviç ona inanmadı ve dediki: "Bu olabilir mi? Kardeşlerim bana haç öpmediler." Knez İvan askerlerini üstlerini bezlerle örttükleri kızaklara yerleştirdi. Kızaklar, sanki yük arabası gibiydi. Böylece o yol üzerinde duran bekçileri aldattı ve manastıra yaklaştı. Büyük knez onların gelişini öğrendi ve kaçmak istedi. Fakat artık geç idi: kaçmak için at yoktu. O zaman, Troitze kilisesine kapandı. Knez İvan manastıra geldi ve her tarafta onu aramaya başladı. Vasili Vasilyeviç, saklanamayacağını gördü ve Knez İvan'a yalvarmaya başladı: "Kardeşim! -dedi o- gözlerimi alma! Ben burada kalacağım ve saçlarımı kestireceğim!"²¹ [44] Ve, ikonu alarak kapıyı açtı. Knez İvan ona hiçbir şey yapmayacağını vadetti. Kendisi ise onun yakalanmasını emretti. Sonra onu Moskova'ya götürdüler ve gözlerine mil çektiler. Knyaginleri ise ayrı ayrı şehirlere yolladılar. Vasili'nin arkasında olan boyarlar ise; Ryapolovsk knezleri ve Fedor Basenka, kaçmayı başardılar. Ryapolovsk knezleri Murom'a gittiler. Büyük knezin çocuklarını da kendileriyle buraya aldılar. Basenka Litva'ya gitti. Bunun üzerine Şemyaka, büyük knezin çocuklarının ondan kaçtığını düşündü ve Ryazan piskoposu Iona'yı yanına çağırdı. Ona dedi ki; "Murom'a git, büyük knezin çocuklarını epitrahilin²² üzerine al; ben onları bağışlamaya hazırım, babalarını bırakacağım ve ona yurtluk vereceğim. Iona inandı ve Murom'a gitti.

21 Rahipliğe kabul olunmak amacıyla saçlarını kestirip rahip elbisesi giymek anlamına gelmektedir.

22 Epitrahil: Hristiyan din adamlarının boyunlarına attıkları atkı.

Murom'a varmış olan Iona, boyarları ikna etmeye başladı. Boyarlar, "Eğer azizi dinlemezsek ve büyük knezin çocuklarıyla knez Dimitri'ye gitmezsek, o şehre ordusuyla gelir; onları alır; onlarla, onların babasıyla ve bizim hepimizle ne isterse yapar" diye düşündüler. Böyle düşünerek Iona'ya dedilerki: "Onları al, ancak bize onların sağ salim olacaklarına dair teminat ver. Onları epitrahiline al." Iona, böyle yaptı. Onlar Moskova'ya vardıkları zaman, Şemyaka, onları babalarının yanına, hapisaneye Ugliç'e yolladı. O zaman boyarlar onları knez Dimitri'nin kandırdığını gördüler ve büyük knezin kayın biraderi knez Vasili Yaroslaviç'in yaşadığı Litva'ya gittiler. Iona Şemyaka ile konuşmaya başladı: " *Siz yanlış yaptınız ve beni de günaha ve utanca soktunuz; büyük knezi bırakmayı vadedtiniz ama çocuklarını da onun yanına koydunuz; beni günahattan kurtarın* [45], *büyük knezi bırakın. Kendisi kör, çocukları ise küçük; neyden korkuyorsunuz?*" O zaman Dimitri Ugliç'e geldi. Vasili Vasilyeviç'i hapisten salıverdi. Onlarla barıştı, yemek ikram etti ve ona uzaktaki, Vologda'da yurtluk verdi.

Vologda'da kısa bir süre kalarak büyük knez, Beloozero üzerindeki Kirilov manastırına geldi. Orada başrahip Trifon, onun Şemyaka'ya yeminini kaldırdı. O, Vologda'ya bir daha dönmedi. Tver'e yola çıktı. Burada oğlu İvan'ı Tver knezi Boris Aleksandroviç'in kızı knejna Mari'yle nişanladı. Böylece o, kendisine güçlü bir ortak elde etti. Bu arada, boyarlar ve *deti boyarskiler* (eskiden sıradan çiftlik sahipleri deti boyarskiler olarak isimlendirilirlerdi; Bu çiftlik sahibinde, hizmeti için parayla ödeme yerine verilen arazi yani toprak vardı; Her çiftlik sahibi, savaş olduğunda her desyatina²³ başına ne kadar ediyorsa, o kadar askeri hazırlamak ve onları kendi hesabına beslemek zorundaydı.) toplanmaya başladılar. Litvanya'ya kaçanlar da toplanmaya başladılar. Onlar, o sırada Litva'ya ait bir şehir olan Mstislavl'da (*Mogilevsk vilayeti*) yaşayan knez Vasili Yaroslaviç Borovski'nin (*Borovsk, Kalujaska vilayeti*) yanında toplandılar. Mstislavl'da henüz büyük knezin hapisten kurtulduğunu bilmiyorlardı ve onu Ugliç'ten kurtarmaya gitmek için toplandılar. Vasili

23 Desyatina; Eski Rusya'da ölçü birimi. 1 desyatina yaklaşık 1, 09 hektara eşit arsadır. (ç.n.)

Vasilyeviç'in Tver'de olduğunu öğrendikleri zaman, oraya yola çıktılar. Yol üzerinde Elnya'da (Smolensk vilayeti) onlar, Tatarlara benzeyen birileriyle karşılaştılar. İlk önce, onlara ateş etmeye başladılar. [46] Sonra ise konuştular ve Tatarlardan Çarın oğulları Kasım ve Yakup'un da büyük knez Vasili'nin hizmetine gidiyor olduklarını öğrendiler ve birlikte gittiler. Knez Vasili, gücünün yeterli olduğunu öğrendiği zaman, voyvodasını küçük bir müfreze ile Moskova'ya yolladı. O zaman knez Dimitri Moskova'da değildi. Büyük knezlik voyvodası Kreml'e yaklaştığı zaman, kapılar, knyaginlerden birinin sabah duasına geldiği münasebetiyle açıldı. Voyvoda bu kapılardan içeri girdi ve knez Dimitri'nin adamlarını yeniden terbiye etti. Moskovalıları ise, yemin ettirmeye getirdi. Şemyaka, Moskova'nın alındığını ve bir taraftan büyük knez, diğer taraftan Litvanya'daki boyarlar ve Tatar Çarının oğullarının üzerine yürüdüklerini öğrendi ve Galiç'e kaçtı. Buradan ise Çuhloma'ya (İki şehir de Kostroma vilayetindedir) geldi. O, kendisiyle Vasili Vasilyeviç'in annesi olan knyagini de esir götürdü. Büyük knez onların peşine düştü ve Yaroslavl'dan ona mesaj yolladı: "Kardeş! Knez Dimitri Yuryeviç! Hangi onurla benim annemi ve kendi teyzeni esir alıyorsun; benden öç alamayacaksın, senin tahtına oturuyorum." Knez Dimitri kendi boyarlarını topladı ve dedi ki: "Neden kendi teyzeme eziyet çektireyim? Ben kendim kaçıyorum. Adamlarım yorgun. Onu kollamam mümkün değil. Onu bırakırım daha iyi." Ve serbest bıraktı. Sonra ise büyük kneze haç öptü ve barıştılar.

Onlar kısa süre dirlik içinde yaşadılar. Diğer sene (1449) büyük knez tekrar Şemyaka'yı bastırmak zorunda kaldı. Sonraki yıl ise (1450) Moskova'da tekrar, knez Dimitri'nin Vologda'da olduğunu öğrendiler. Büyük knez onun üzerine yürüdü, onu yakaladı ve Galiç'e geri döndüğü zaman burada yendi. [47] O zaman knez Dimitri Novgorod'a kaçtı ve 1453 yılında burada öldü. Vasili Vasilyeviç ise tüm Şemyaka yandaşı knezleri def etti ve o zaman udel knezlerinin tarafına geçmeye başladılar. Güçlü durumda olan Tver'i ve Ryazan'ı büyük knez kendisine tabi kılmayı başardı. Novgorodlular ise daha az itaat ettiler ve büyük knezin tüm düşmanlarını kendilerine kabul ettiler. O, Novgorod'a geldi. (1456)

Büyük knez Voloka'dayken, (şimdiki Volokolamsk, Moskova vilayeti) knezler ve boyarlar onun yanına toplanmaya başladılar. Novgorod'dan af talebiyle vali geldi. Ama büyük knez onun af talebini kabul etmedi ve Novgorod'a gitti. O, Novgorod hududlarına girdiği zaman, Obolensk ve Basenka knezlerini Staraya Rusa²⁴, ya yolladı. Oranın yerlileri kaçmayı başaramadılar. Moskova voyvodaları ise şehirde çok ganimetler topladılar ve onu kendi adamlarına dağıttılar. Kendilerinde en fazla 200 kaldı. Burada onların üzerine 5.000 Novgorodlunun yürüdüğünü duydular ve kendi aralarında konuşmaya başladılar: "Ne yapacağız? Eğer savaşımaya gitmezsek, büyük knezi öfkeleniriz; kendi adamlarımıza ganimetleri dağıttık; büyük knezimiz için ölmek daha iyidir." Vaka kışın oldu. Novgorod üzerine ise yazın, sadece kuraklıkta gittiler çünkü bataklıklar geçmeye mani oldular. Büyük knezin voyvodaları kar yığınlarının arkasına mevzilendiler ve ateş etmeye başladılar. Onlar insanlara değil, *-insanların üzerindeki zırhlar sağlamdı; o zaman göğüslerine ve kollarına ve bacaklarına demir zırhlar, başlarına ise demir şişaklar giymişlerdi-* atlara ateş ettiler. Atlar dörtlüyle koştu ve Novgorodlular uzun mızraklarıyla yenemediler. [48] Onların çoğu öldü. Diğerleri kaçtı. Esir alınanlar ise az idi; almak için kimse yoktu. Kalanlar Novgorod'a koşarak geldiler ve neler olduğunu anlattılar. Novgorodlular kederlendiler ve piskoposu büyük knezin merhametini istemek için göndermek üzere yerleştirdiler. Büyük knez merhamete geldi ve 14.000 ruble kefaretle Novgorod'dan ayrıldı.

Bundan sonra, Şemyaka onun gözlerine mil çektiği zamandan beri *Kör* lakaplı olan Vasili Vasilyeviç daha altı yıl barış yoluyla iktidar sürdü. O, sırtından hastalandı ve o zamanki âdete göre sırtının kavla dağlanmasını emretti. Bu yüzden onda yaralar oluştu. Onlardan irin geldi ve hastalık şiddetlendi. O ölürken büyük knezliği büyük oğlu İvan'a verdi. Kalanlara ise eski âdete göre, onlar Rus topraklarını karıştıramasınlar diye sadece küçük özel beylikler verdi.

---

24 Novgorod'da bir şehir.

Vasili Vasilyeviç oğluna güçlü bir toprak bıraktı. Udel knezlerine az düştü ve bu kalanlar Moskova'ya itaat ettiler ve korktular. Ryazan knezi Vasili bile Moskova'da yetiştirildi. Ryazan'ı ise Moskova boyarları yönettiler. Büyük knez İvan Vasilyeviç, kız kardeşini Vasili'yle evlendirdi ve Ryazan'da bıraktı. Vasili, onun iradesine karşı gelmedi. Novgorod dehşet verici değildi: Novgorodlular kendi aralarında çekiştiler. Büyük kneze ise onu tamamen zaptetmek için sadece olayları beklemek icab etti. Tatarlar o sırada artık önceki gibi değillerdi. Biz, sık sık onların hanlarını değiştirdiklerini ya da onların çocuklarının herhangi bir uzak şehirde oturduklarını, bu şehrin etrafındaki diyarları zaptettiklerini, [49] böylece yeni Çarlıkların oluştuğunu gördük. Hepsi kendi aralarında anlaşmazlığa düşen birkaç Tatar Çarlığı, artık tek bir güçlü ve tehlikeli Çarlık değillerdi. Çoktandır Moskova knezleri Tatarların anlaşmazlıklarından istifade etmeyi biliyorlardı. Şimdi onlar kendi ittifaklarına Tatarları kabul etmeye ve onlara şehirler vermeye başladılar. Kör Vasili, Çareviç Kasım'a Meşçerski (Meşçeryak halkı Mordvinlerle aynı soydandır) şehrini vermişti ve bu şehri Kasimov olarak adlandırdılar. (şimdiki Ryazan vilayeti kazası).

O sırada Saray Çarlığı'ndan başka iki Tatar Çarlığı daha vardı: Kırım'da, *Kırım*; Kazan'da *Kazan*. İlk Kazan Çarı Vasili Vasilyeviç'i esir almış olan Uluğ Muhammed'in oğlu Mamutek oldu. Çareviç Kasım, bu Mamutek'in kardeşi idi. Mamutek'in zamanında onun oğlu İbrahim Kazan'ı yönetmeye başladı ve o zaman bazı Kazan knezleri Kasım'ı kendilerine çağırdılar. Kasım Kazan'a geldi (1467) ve büyük knezin ordusunu da beraberine aldı. Başarısızlıkla geri döndü. Sonbaharda gitmişlerdi. Soğuk ve yağışlıydı. Atlar yem olmadığı için öldüler ve mamafih tüm insanlar döndüler. Tatarlar öç almak için Galiç'e (Kostroma vilayeti) saldırdılar. Ama şehri almadılar. Çünkü insanlar onlarla savaşmaya hazırlardı. Sadece köyleri yaktılar. Aynı kış büyük knez ordusunu Kazan Çarlığı tebaasından *Çeremis* üzerine yolladı. Baharda ise (1468) bir diğer orduyu Kazan'a yolladı. [50] Bu ordu Vyatka'da toplandı ancak onlar Vyatka'dan ayrılır ayrılmaz Tatarlar Vyatka'ya geldiler ve Vyatkalılar onlara teslim oldular. Voyvodalar Tatar topraklarını yağmaladılar ve geri

döndüler. Voyvodalar Kazan'a gitmeyi akıllarından geçirmediler çünkü askerleri az idi.

Diğer yılın baharı (1469), büyük knez Nijni Novgorod'da büyük bir ordu toplanmasını ve gemilerle Kazan'a gitmeyi emretti. Moskova'dan sadece büyük knezin asilzadeleri değil, Moskovalı tüccarlar da gittiler. Ordu Moskova'dan Moskova nehrine Oka'ya geldi. *Kolomna ve Murom'dan Oka'ya; Vladimir ve Suzdal'dan Klyazma'ya; Yaroslyavl ve Kostroma'dan ve Volga'nın diğer şehirlerinden Volga'ya.* Büyük knez diğer orduyu ise Ustyug ve Vologda'dan Vyatka'ya yolladı. Voyvodalar Vyatkalıları kendileriyle birliğe çağırmaya başladılar. Vyatkalılar kimseyi dinlememeye ve kendi iradesine göre yaşamaya alışmışlardı: “Çar bize saldırıda bulunmadı, biz ne Çar'a büyük knez için, ne de büyük kneze Çar için yardım etmemeye söz verdik.” Bu esnada Vyatka'ya Kazan elçisi vardı. O, Kazan'a geri döndü ve burada Moskova ordusunun Kazan üzerine geldiğini söyledi. Bu sırada tüm donanma Nijn'de toplandı. Donanmanın başına voyvoda *Konstantin Bezzubtsev* getirildi. Burada, Nijn'de Konstantin'in Kazan bölgesini yağma için avcılarını gönderilmesi isteği için Moskova'dan izin belgesi alındı. Bu belgeye göre Bezzubtsev ise Nijn'de kaldı. Onunla birlikte olan tüm voyvodaları topladı. Onlara yarlığı okudu ve sordu: “Kim Tatarlarla savaşmaya gitmek istiyorsa, gitsin. Ancak, Kazan'a gitmeyin.” “Hepimiz kutsal kilisemiz ve hükümdarımız için melun Tatarlarla savaşmaya gidiyoruz!” diye, toplananlar bağırıldılar. [51] Hepsi gittiler. Voyvoda Bezzubtsev ise Nijn'de kaldı. Voyvodalar dua okudular ve kendilerine bir voyvoda seçtiler. İki günde yüzerek Kazan'a geldiler. Fecrin ilk saatlerinde derhal posada atıldılar. Boruları çaldılar. Tatarlar henüz uykudan ayılmamışlardı ki bizimkiler onların üzerine atıldılar. Vurmaya ve esir almaya, evleri ise yakmaya başladılar. Pekçok Tatar; karıları, çocukları ve tüm eşyalarıyla camilere kapandılar ve buralarda yandılar. Bizimkiler Rus esirleri kurtararak adaya çekildiler. Yedi gün burada dinlendiler. Burada ise onların yanına Kazan'dan Rus bir esir geldi ve Çar İbrahim'in bütün ordusuyla geldiğini söyledi. Voyvodalar genç adamlarla büyük bir donanmayı Volga üzerindeki adaya yollamayı emrettiler. Ancak kıydan atlı

Tatarların oklarının onlara isabet etmemesi için dar mahallere girmelerini emretmediler. Genç adamlar onları dinlemediler ve Tatarların oklarından kurtulmayı başardılar. Kalan voyvodalar da kurtuldular ve Kazan'a kadar Tatarları yağmaladılar. Şehirden 30 verst mesafedeki adada durdular. Burada onların yanına Nijn'den *Bezzubtsev* geldi ve derhal Vyatkalıları yardıma çağırdı. Vyatkalılar reddettiler: "Eğer büyük knezin kardeşleri gidiyorsa biz de gidiyoruz" diye cevap verdiler. *Bezzubtsev*, Kazan'ın altında hemen hemen bir ay bekledi. Yemi yetmemeye başladı ve o Nijn'e geri gitti. Yolda onlara o sırada ölmüş olan Çar Kasım'ın dul eşi rastgeldi. O, ilk önce Mamutek'in eşiydi (Tatarlarda bir kardeşin dul eşi diğerine gidebilirdi) ve Çar İbrahim onun oğluydu. Çariçe voyvodaya " Büyük knez iyi sözlerle beni oğluma gönderdi. Şimdi onların arasında kötülük olmayacak." dedi. [52] Voyvodalar inandılar ve korkusuzca yukarıya gittiler. Kazan'dan 40 verst mesafede geceleme için kaldılar. Sabah (pazartesi günü idi) ayın yaptılar. Ansızın Tatarlar geldiler ve Rus voyvodaları onlardan güçlkle kurtuldular. Sonbaharda büyük knez kardeşini Kazan'a yolladı. Rus ordusu tüm nehri işgal etti ve şehrin suyunu kesti. Çar İbrahim, boyun eğdi ve büyük kneze itaat etti. O zaman Rus ordusu sulh ile çekildi.

Ancak Kazan işlerini yoluna koyduktan hemen sonra büyük knez Novgorod'u zaptetmek zorunda kaldı. Novgorodlular eskiden beri kendi knezlerini seçmeye alışmışlardı. Rus ülkesinde pekçok knez olduğu sürece Novgorodluların kendilerine uygun knezi bulması kolaydı. Birinden memnun olmadıkları zaman, onun yerine başkasını bulmak kolaydı. Çünkü her knez zengin ve güçlü Novgorod'a göre tek başına zayıftı. Bu yüzden büyük knezlerden kurtulmak kolaydı. Ancak buna rağmen, eski zamanlarda onlar Novgorod'un en güçlü komşusu olan Vladimir knezlerine boyun eğiyorlardı. Çünkü onlar tahıl naklini engelleyerek boyun eğdiriyorlardı. Tahıl, verimsiz Novgorod bölgesine aşağıdan Volga üzerinden gelirdi. Volga'nın kolları ve yukarı Volga'da Vladimir knezleri egemendi. Böyle bir sıkıntıda Novgorodlular, güçlü bir knez aradılar. Kimi Knez onları güçlü komşudan müdafaa etti ve tekrar her şey eskisi gibi oldu. Genelde Novgorodlular kendi kendilerine

egemenliğe ve tüm işlerini *Veçe* (toplantı)' de karara bağlamaya alışıklardı. [53] Bu veçede kim daha zenginse kendisine borçlu olan fakirleri toplayıp onları yanlarına çekerlerdi ve ağızlarına ne gelirse bağırırlardı. Böylece mesele kavgaya varırdı. Çünkü her mesele için genel mutabakat lazımdı. Bu yüzden muhalifleri döverlerdi, bazen ise öldürürlerdi. Fakirlerin hayatı kötü durumdaydı. Buna mukabil zenginler iyiydi. Onlar kendi aralarında kavga ederlerdi ve fakirler onların ne kadar iyi yaşam sürdüklerini görüyorlardı. Artık Novgorodlu boyarlar kendileri için kaçınılmaz felaketi anladılar: Moskova büyük knezleri güçleniyorlar, kendilerine bağımsız beyler tâbi oluyorlar ve Novgorodlulara asla eskiye göre yaşamak için müsaade etmiyorlardı. Boyarlar düşündüler ve Litvanya büyük knezi ve Polonya kralı olan Kazimir'e teslim olmaya karar verdiler. Onlar, kendileri Kazimir'e tabi olduklarından, bunu muhafaza etmek için tezkerede onunla iyi geçineceklerini; eğer iyi olmazsa, Moskova ile pazarlık edebileceğini yazıyorlardı. Ayrıca Kazimir güçlü idi ve bu yüzden Moskova'dan onları korur diye düşündüler. O sırada Novgorod'da vali (*Vali, Novgorod'da zengin insanlardan seçilirdi. O, knezle birlikte hüküm verirdi ve savaşta orduyu yönetirdi. Knezsiz halkı yönetirdi. Anlaşıldığı üzere en önemli adamdı.*) Boretzki'nin dul eşi Marta idi. Bu Marta'nın evinde Moskova hükümdarının gücünden kim korktuysa hepsi toplandılar ve onun egemenliğinden nasıl kurtulabileceklerini konuştular. Bu esnada Novgorod'da başpiskopos öldü. Novgorodlular eski geleneğe göre St. Sofya kilisesindeki konseyde kilise mihrabına üç kura yerleştirdiler. [54]. Hangi kura kalırsa bunu seçilmiş saydılar. Bu defa kur'a Teofil'e düştü. Moskova'ya, Teofil'in metropolitliğe yerleşmek üzere gelmesi için müsaade isteği yolladılar. Büyük knez Novgorod'a öfkeli olmasına rağmen izin verdi. Novgorodlular eski tezkereye göre knezliklerinden saydıkları toprakları işgal ettiler. Büyük knezlik valisinin avlusuna yığınlarla gittiler. Onu rezil ettiler ve başka bir terbiyesizlik daha yaptılar. Novgorod valisi çeşitli meseleler üzerine Moskova'ya geldiği zaman, büyük knez ona bu nizamsızlıklarla ilgili konuştuğunda: "Bana Büyük Novgorod bu konuda ceza vermedi." diye sertçe cevapladı vali. Bu, İvan Vasilyeviç'i öfkelenirdi. Ancak o ne olacağını seyretmeye karar verdi ve bu yüzden Teofil'e Moskova'ya gelmesi için izin verdi.

Elçiler büyük knezden geri geldikleri zaman Novgorod'da kargaşa başladı. Marta ve onun arkadaşları isyancıları kiraladılar ve isyancılar veçeye yaygara koparmaya gittiler. “Moskova büyük knezini istemiyoruz! Onu babamız olarak çağırmak istemiyoruz! Biz özgür insanlar, Kazimir'i istiyoruz!” O zaman diğerleri de bağurdılar: “ Büyük knezi istiyoruz!” Marta'nın para ile tuttukları, kim büyük knezin tarafındaysa onlara taşları fırlatmaya başladılar. Pekçok ihtiyar ve adı verilen piskoposun kendisi, Novgorodluları yeni bir mesele başlamasın diye boş yere ikna etmeye çalıştılar. Onları dinlemediler ve Kazimir'e söylemek üzere elçiyi yolladılar: “Biz, Novgorodlu özgür insanlar, size, şerefli kralımıza selam veriyoruz. Büyük Novgorod'a hükümdar, bize efendi ol! [55] Bize kendinden knez gönder ve piskoposumuzu Kiev metropolitliğine yerleştirmek için izin ver.” O sırada Kiev'de yukarıda belirttiğimiz üzere özel metropolitlik vardı. Kazimir memnun oldu ve onların istedikleri gibi, Novgorodlulara pekçok muhafiyet sağlayan tezkereyi yazdı ve onlara umumi vali knez Mihail Olekoviç'i yolladı. Knez Mihail Novgorod'da uzun kalmadı. Az zaman sonra onun kardeşi olan Kiev knezi öldü ve o, Kiev knezliğinin peşine düşmek üzere Litvanya'ya gitti. Bir de yolda Rusya'yı²⁵ yağmaladı. Fakat o Novgorod'da bulunduğu sürece, Novgorodlular onu ve adamlarını beslemek, içirmek ve onlara ikramlar hazırlamak zorunda kaldılar. Novgorodlular kraldan başka bir yardım görmediler ve büyük knezden tek başlarına kendilerini savunmak zorunda kaldılar.

Bu sırada büyük knez Novgorodluların ne yapacaklarını bekleyerek, onlara ilk önce metropolitinden nasihat mektubu yolladı. Sonra ise kendi elçisini (şunu) söylemek üzere gönderdi: “Latinlere katılmayın! Benim karşımda tövbe edin. Ben ise sizi eskisi gibi muhafazaya hazırım. Novgorodlular nasihati dinlemediler. Yaz gelmişti: Her zamanki gibi yazın bataklıktan Novgorod'a geçiş yoktu. Novgorodlular muhtemelen bunu bildikleri için özellikle direndiler. Ama maalesef onların şansına öyle kuraklıklar başladı ki bataklıklar kurudu ve yol açıldı. O zaman büyük knez

---

25 Buradaki Rusya topraklarından anlaşılın, “*Eski Rusya*” olarak bilinen Kiev, Vladimir-Suzdal ve Yaroslav'ın da bulunduğu İlmen gölü civarının da dâhil olduğu Kiev Rusyası'dır.

kendisi ordusuyla Novgorod' a harekete geçti ve diğer ordusunu ise zengin Novgorod bölgesi Dvinsk'e yolladı. Buraya Novgorodlular daha önce Knez Şuyski'nin voyvodasını göndermişlerdi. Onlar Dvinsk bölgesi için direndiler [56] çünkü burada zengin boyarların hepsinin büyük toprakları vardı ve Novgorod bu topraklar vasıtasıyla Sibiryaya kürkü ve gümüşü alıyordu. Ne yazıkki Novgorodlular böyle *altın günlerle* vedalaştılar. Büyük knez orduyu teçhiz ederek Pskov'a yolladı. O, Pskovluları tamamen kendilerine tabi kılmak isteyen Novgorodluların Pskovluları sevmediklerini biliyordu. Pskovlular Novgorodlularla büyük knezi barıştırmak istediler ve onların elçisini Novgorod'un kendi topraklarından geçirmesini istediler. Novgorodlular Pskovlularla mutabık kalmadılar ve onların büyük knezle yürüyeceklerini bildirdiler.

Büyük knez Moskova kiliselerinde dua etti, metropolitin yanında kutsandı ve Moskova'dan yola çıktı. Kendisinden önce ise, voyvodası Holmsk knezini yolladı ve ona İlmen gölü tarafında Rusya yakınındaki Novgorod bölgesinde savaşmayı emretti. Voyvodalar Rusya'yı yaktılar ve gölün kıyısı boyunca daha uzağa harekete geçtiler. Korostın köyünde onların üzerine Novgorod donanma geldi ve sessizce kıyıya yerleşti. Voyvodalar taarruz beklemiyorlardı. Ama bekçiler Novgorodluları fark ettiler. Tehlike işareti verildi ve savaş başladı. Moskovalılar Novgorodluları mağlub ettiler. Onların pekçoğu öldürüldü, pekçoğu da nehirde boğuldu. Novgorodlular diğer orduyu teçhiz ettiler ve onu Marta'nın çocuklarıyla, Pskovluları burada karşılamak için Şelon²⁶'a yolladılar. Kendileri ise Moskovalılara oyun etmek için elçileriyle büyük knezden opas (emniyetli geçiş için izin belgesi) istediler; ama aldatamadılar. Büyük knez Rusya'ya geri dönmüş olan Holmski'ye Pskovlularla karşılaşmak için Şelon nehrine gitmesini emretti. [57] Holmski gitti, Novgorodlular geldiler. Onlar 40.000 idi, Moskovalılar ise hepsi 4.000 adamdı. Kalanlar ganimet için mahallin yakınlarına dağılmışlardı. Novgorodluların gelişini öğrendiği zaman: "Kardeşler! Büyük hükümdarımıza hizmet etme zamanı geldi! Onlar 300.000 olsa

²⁶ İlmen Gölü'ne dökülen, Novgorod ve Pskov vilayetlerindeki nehir. (ç.n.)

bile hükümdarımızın hakkı için onlarla dövüşmemiz lazım!” dedi Holmski ordusuna. Novgorodlular gemilerden indiler ve nehrin öbür tarafında durdular. Diğer günün sabahı Moskovalılar nehri yüzerek ve şanslı bir şekilde geçtiler: Aslında kıyı dik ve nehir hızlıydı fakat hiç kimse boğulmadı. Savaş başladığı zaman, Novgorodlulardan sadece gemilerde gelen yayalar dövüştüler. Atlı ordu ise dövüşmediler. Novgorod başpiskoposunun alayı (Novgorod başpiskoposu o kadar zengindi ki adamlarından tam bir alay topladı) savaşmayı reddetti ve dediki: “Piskopos bizi Pskovluların karşısına yolladı; büyük kneze el kaldırmayı emretmedi.” Atlı orduda bulunan zenginlerden çoğu atların yorgunluğunu bahane ederek savaşmadılar. Her şeye rağmen Novgorodlular Moskovalıları hemen hemen nehirden sürdüler. Zira Moskova ordusuna katılmış ve pusuda beklemiş olan Tatarlar vaktinde yetişemediler. Novgorodlular ağır kayıp verdiler ve onların çoğu ve Marta'nın oğulları da esir düştü. Novgorod'da korkuya kapıldılar ve Kral Kazimir'e haber yolladılar: “Atına bin!” Fakat onlardan gönderilen krala varmamıştı. Çünkü o, Alman topraklarından geçti ve onu Almanlar yakaladılar. Büyük knez bunu öğrendi ve öfkesi kabardı. Novgorodlu esirlerin idam edilmesini emretti. Novgorod'da daha şiddetli korktular. [58] Duvarların ve kulelerin üzerine bekçiler yerleştirdiler. Posadı yaktılar. Ama şehirde açlık başladı. Pazara çavdarları götüremediler. Yalnızca buğday ekmeği vardı ki onu yalnızca zenginler satın alabildiler. O da azdı. Bu sefer fakirler zenginlere şikâyetlenmeye başladılar: “ Büyük knezi Novgorod'a siz getirdiniz!” O sırada Dvina'da Novgorodluların kırıldıklarını öğrendiler. Barışmak zorunda kaldılar. Büyük kneze piskopos Teofil'i yolladılar. Büyük knez onlardan 15.000 ruble ödeme aldı. Onları bir süreliğine eski nizama göre bıraktı ve kendisi ise Moskova'ya geri döndü. Novgorod'u itaate getirdikten sonra büyük knez ordusunu Novgorod'a haraç ödeyen Perm topraklarına yolladı ve onu kendine tâbi kıldı.

1472 yılı sonunda büyük knezin ikinci düğününü Moskova'da muhteşem bir şekilde kutladılar. Gelin, grek Çarıçesi *Sofya Tominişna* idi. Türkler Çaregrad'ı almışlar ve onun amcası imparator Konstantin'i öldürmüşlerdi. Bundan sonra Türkler onun babasının hâkimiyetindeki grek krallığına hücum etmişlerdi. Onun babası

Toma, İtalya'ya kaçtı ve Rim'de papanın yanında sığınacak yer buldu. Biz artık, Floransa konseyinde greklerin kiliseleri birleştirdiklerini biliyoruz. Knejna büyüdüğü zaman, papa ona bir eş aramaya başladı. O zaman Rim'de Rus hükümdarının hepsinden daha güçlü olduğunu hatırladılar. Papa, eğer o Grek knejnasıyla evlenecek olursa diğer hükümdarlarla o sırada Avrupa'da herkesin çok korktuğu Türkleri def etmeye birlikte gider diye düşündü. Papa da korkuyordu. Türk sultanı, Rim'e gelmek ve St. Petra kilisesinde atını yemlemeye yemin etmişti. [59] Ayrıca papa, knejnanın kendi akrabalarının latinliği kabul ettiği gibi kendi kocasını da latinliği kabul için ikna edebilir diye düşündü. Ancak o, knejnanın özünde ortodoks kaldığını bilmiyordu. Papa tüm bunları düşündü ve büyük kneze Çarın kızını teklif eden elçiler Moskova'ya geldiler. 1469 yılıydı. Büyük knez memnun oldu, metropolit ve boyarları meclise çağırdı ve hepsi ona gelini çağırmasını öğütlediler. Fakat büyük knez henüz kendi elçisi vasıtasıyla gelin hakkında bilgi almadan karar vermek istemedi ve Rim'e İvan Fryazin'i yolladı. (İtalyan) Bu Fryazin knejnanın portresini beraberinde getirdi. Artık o zaman, büyük knez ona büyük elçi heyetini yolladı. Knejna'yla papalık elçisi geldi. Bunların önünde, Rimsk adetlerine göre gümüş kaplama haç taşıdılar. Knejna Rim'den kara yoluyla Lubek'e (Almanya'da) geldi. Burada gemiye bindi ve Revel'e geldi. O zamanlar bu şehirlere Alman şövalyeleri egemendiler. Novgorodlularla devamlı ticaret yapan Almanlar, gelecek Rus imparatoriçesini muhteşem bir şekilde ağırladılar. Buradan onun sağ salim varışı hakkında haberle Moskova'ya ulak yollandı. Derpt'te (Yuryev'de)²⁷ ise onu Rus elçisi selamladı. Onun konakladığı ilk Rus şehri Pskov oldu. Pskovlular onun gelişini önceden biliyorlardı ve onu kabule hazırlandılar: bal hazırladılar, yem topladılar ve knyajnayı karşılamaya Çudskoy gölüne birkaç kayık gönderdiler. Sofya Tominişna geldiği zaman, Pskovlular kadehlere ve altın kaplama boynuzlara bal ve şarap doldurdular. Ona yaklaştılar ve eğilerek selamladılar. [60] Knejna onları şefkatle kabul etti ve onlarla kayığa binerek gölde yola çıktı. Pskov Peçerski manastırında

²⁷ Estonya'da bir şehir. 1893-1918 yılları arasında Yuryev olarak, daha eski dönemlerde ise Derpt, Dorpat olarak isimlendirilen şimdiki ismiyle Tartu. (ç.n.)

dinlenmek için konakladı ve burada Çarlık elbisesi giyerek Pskov'a gitti. Şehrin karşısında onu haçlarla papazlar ve şehirliler karşıladılar. O, şehirde kiliseleri gezdi. O, beş gün Pskov'da bulundu ve vedalaşırken dedi ki: “ Şimdi sizin ve benim hükümdarıma gitmek istiyorum, sizin hepinize ise samimi kabulünüz için, ekmek, şarap ve bal için teşekkür ediyorum. Tanrının izniyle Moskova'da olacağım zaman, size ne lazım olacaksa her zaman sizin için hükümdardan istemeye hazırım.” Pskovlular onu güzelce hududa kadar geçirdiler. O, Pskov'dan 17 ekimde çıktı ve ancak 12 kasımda Moskova'ya vardı. Yol üzerinde dört bir yanda onu şerefle kabul ettiler. Knejna Moskova'ya vardığı zaman, büyük knez elçinin önünde gümüş latin haçı taşıdıklarını duydu ve boyarlarıyla metropolitleriyle istişare etmeye başladı. Metropolit ona; “Eğer buna müsaade ederseniz, o şehrin bir kapısından girerse, ben ise sizin babanız, diğer kapıdan çıkarım.” dedi. Büyük knez onu dinledi ve elçinin önünde haç taşınmasını yasakladı. Çarın kızı Moskova'ya şerefle girdi. Düğün ise daha sonrasında yapıldı.

İvan Vasilyeviç, hükümdarlık yapmaya başladığı zaman Moskova daha küçük bir şehirdi ve herşey ağaçtandı hatta hükümdar bile ahşap saraylarda yaşadı. Dimitri Donskoy zamanında inşa edilen Kremlin'in taş duvarları çökmüştü. Onları inşa etmiş olan duvarcılar böyle maharetsizlerdi: [61] Uspenski kilisesini taştan inşa etmeyi denemişlerdi ancak çok fazla doldurduklarından o yıkılmıştı. Bu yüzden Çarın kızı İtalya'dan geldiğinde, büyük knez buradan mimarlar ve çeşitli diğer ustaları da çağırdı: İtalya o zaman en zengin ülkeydi ve en maharetli mimarlar burada idiler. Tüm gelenlerden en iyisi Aristotel (O Uspenski kilisesini inşa etti) idi. Kendisi bizim taş ustalarımıza tuğla nasıl pişirilir, kireç nasıl hazırlanır öğretti. Büyük knez ona bu kilise için, Vladimir kilisesini örnek almasını emretti. Büyük knez ona bu kilise için Vladimir kilisesini örnek almasını emretti. O zaman, diğer iki Moskova kilisesi inşa edildiler: *Arhangelski* ve *Blagoveşçenski*. Kremlinin duvarları, büyük knezin sarayı (bu şimdiki Terem sarayının başlangıcı) inşa edildiler. Burada o zamandan beri hükümdarlarımızın taç giyme töreninden sonra yemek yedikleri Yontu sarayı inşa edildi.

Moskovalılar taş konaklar ve başka şeyler inşa etmeye gittiler ve kısa zamanda Rus topraklarındaki en iyi şehir olarak *Altın Moskova* oluştu. Sonra güçlü ve zengin hükümdar İvan Vasilyeviç, muhteşem bir avlu ve görkemli bir elçi kabul töreni tesis etti. O, Çar kıyafetiyle tahta oturduğu zaman, monomah tacında (Büyük knez Vladimir Monomah'a Grek Çarı tarafından verildiğini söyleniyor) gözleri kör eden değerli taşlar vardı. Odanın etrafında ipeklerle kaplanmış minder sıraların üzerinde pahalı elbiseler ve kürklü uzun şapkalar içinde boyarlar oturuyorlardı. Tahtın yanında *muhafızlar* (genç zadegânlar), beyaz atlastan kaftanlar içinde ve ellerinde gümüş baltalarla ayakta duruyorlardı. [62] Mührüne şimdiki Rus arması olan iki başlı kartal amblemini ilk olarak İvan Vasilyeviç kazıttı. Grek Çarları bu armayla kendi belgelerini mühürlediler. Tüm bunlar, o zaman henüz Ortodoks Çarların hâkim oldukları Çaregrad'da her şeyin nasıl yapıldığını bilen büyük knyaginanın tavsiyesiyle yapılmıştı. Elbette, bunların hepsi yavaş yavaş teessüs etti. Çarevna, Moskova'ya vardığı zaman, Tatar Çarlığı İvan Vasilyeviç'i kendi haraçgüzarı olarak sayabiliyordu. O, henüz haracı tamamen reddetmemişti. Moskova'ya elçiler geldiler ve *Basmayı* (Han'ın portresi yerine geçen kalıp) getirdiler ve şehrin dışında bu basmayı selamla karşılamak gerekmekteydi (Basmanın karşılandığı bu mahalde İvan Vasilyeviç devrinde Bolvanovka üzerine Spasa kilisesini inşa etmişlerdi). Diyorlarki, Sofya Tominişna Tatar elçilerinin Kreml'de yaşıyor olmalarına hep kederleniyordu ve Tatar hançasına bir rüya gördüğünü ve bu rüyaya göre elçilerin yaşadıkları aynı yerde kilise inşa etmek istediğini yazdı. Hanşa razı oldu. Elçileri çıkardılar ve o zamandan beri Kreml'e sokmadılar. Tatarlardan tamamen kurtulmayı düşünmenin daha zamanı değildi. Evvela, Novgorod'u kesin olarak itaat altına almak gerekliydi. Bu yüzden İvan Vasilyeviç, Saray Çarı Ahmet'in düşmanı Kırım Çarı Mengli Giray'la ittifaka girdi. Bu Mengli Giray daha sonra ona Tatarlarla ve Polyaklarla²⁸ savaşlarda çok yardım etti. O ihanet düşünmesin diye İvan Vasilyeviç, Mengli Giray'ın Kırım'dan kovduğu kardeşi Nordulat'ı yanına aldı. [63]

---

²⁸ Polonyalılar.

O, kendi yanından bu Nordulat'ı serbest bırakmadı ve böylece müttefikini memnun bıraktı. Onun tarafından ihanet halinde ise, Nordulat'ı Kırım'a bırakmaya hazır idi. İvan Vasilyeviç, böyle akıllı ve ihtiyatlı idi.

1475 yılında büyük knez Novgorod'a gitti. O, tam bir ay yol üzerinde muhtelif bölgelerde ve Tver'de konaklayarak gitti. Buralarda onun yanına Novgorodlu zadedgânlar başlarıyla selamlayarak geldiler. Başpiskopos Teofil, onu şehirden 90 verst uzaklıkta karşıladı. Daha şehre girişten evvel, Novgorodlu köylü insanlar boyarlarından şikâyetle onun yanına gelmeye başladılar. Şehrin kendisinde şikâyet daha büyük idi. Novgorodlu zengin boyarlar kendi iradelerine göre yaşarken köylü insanlara şiddetle baskı yapıyorlardı. Bu yüzden köylü insanlar, melceyi büyük knezde aradılar. Böylece Novgorod'un iki mahallesi posadnik²⁹i Vasili Onanin'i ve birkaç boyarı kendi adamlarıyla bu iki mahalleye geldikleri, birkaç insanı öldürdükleri ve bin ruble malı gaspettikleri hakkında şikâyet etmeye geldiler. Büyük knez, şikâyetçilere başpiskopos ve posadniklerin nezdinde bir mahkeme tayin etti. Suçluların hepsinin yakalanmasını ve onlara yağma ettiklerinin telafi edilmesini emretti. Piskopos ve posadnikler bu suçluları bağışlamak istemeye başladılar ve onlara büyük knez dedi ki: "Sen de gördün, bizim ve tüm Novgorod'un hacılarımız da bilirler ki tüm Novgorod'a öncesinde bu boyarlardan ne kadar kötülük oldu ve şimdi de oluyor. Ben onları bu kötülükten dolayı cezalandırmadan bırakabilir miyim?" Onları ve onlarla birlikte önceden Kral'a katılanları Moskova'ya göndermeyi emretti. Novgorodlular daha da istemeye başladılar ve büyük knez merhamet etti. Suçluları onlara geri verdi, hainleri ise bırakmadı. [64] O, Novgorod'da iki aydan daha fazla kaldı. Boyarlar ve piskoposların yanında ziyafet çekti. Büyük knez için düzenlenen ziyafete yetişemeyen posadnikler ve binlerce her çeşit Novgorodlu insanlar ona hediyeler verdiler ve büyük knez onları teveccühle kabul etti. Bu seyahatten sonra Novgorodlular, şikâyetleriyle Moskova'ya gelmeye başladılar. Bu, evvelce hiç olmamıştı. Şimdiye kadar, Novgorodluların büyük

²⁹ Posadnik: Ortaçağ Rusya'sında knezlerin şehirleri idare etmek için atadıkları belediye başkanları. (Novgorod posadniği, Pskov Posadniği v.s.) Ayrıca Novgorod ve Pskov'daki posadnikler, veçe tarafından seçilirdi. Bkz. LANGER, **Historical Dictionary of Medieval Russia**, s. 175

knezlerle yazdıkları tüm anlaşmalarda büyük knezin Novgorod'da hükmetmesini yazmışlardı. Çünkü mahkeme sırasında daima şehir başkanı nezdinde olmalıydı. Novgorodlular kendi adamını Moskovalılara göre daha iyi tahkik eder buluyorlardı. Ama şimdi kendi boyarları onlara çok şiddetle baskı yapıyorlardı ve onlar haklarını Moskova'da aramaya başladılar.

Aynı sene (1477) Novgorod'dan Nazar ve Zahar adlı elçiler geldiler. Onlara yanlışlıkla ya da hakikatte böyle bir talimat verilmişti: Onlar büyük knezi (eskiden olduğu gibi) “efendi” olarak değil, “hükümdar” olarak adlandırdılar. Novgorodlular nezdinde bu kelimelerin farkı büyüktü. Hükümdar demek, büyük knezin tüm iradesine teslim olmak manasına gelirdi. Novgorodlu boyarlar ise kendi hâkimiyetlerinden vazgeçmeyi şiddetle istemiyorlardı. Bu kelimedenden sonra İvan Vasilyeviç Novgorodlulara “Onlar nasıl bir hükümdarlık istiyorlar?” diye sormak için (elçi) yolladı. Novgorodlular cevap verdiler: “Biz böyle bir şey yollamadık, bunların hepsi yalan.” Novgorod'da güçlü bir isyan başladı. Kimler büyük kneze hürmet gösteriyorlarsa onları öldürmeye başladılar. Bunları duyan büyük knez metropolite gitti ve ona dediki: “ Ben onların hükümdarlığını istemiyorum. Onlar kendileri bana gönderdiler, şimdi ise inkâr ediyorlar.” [65] Metropolit onu Novgorod'a savaşa gitmek üzere takdis etti. Aynı zamanda boyarlar da müzakere ettiler. O zaman büyük knez ordusunu toplamaya başladı. Novgorodlular korktular ve onun yanına gelmek için müsaade istemek üzere başpiskoposu yolladılar. Büyük knez hiçbir cevap vermedi ve sadece gönderilenin Torjok'da tutulmasını emretti. Sonbaharda o bizzat ordusuyla Novgorod'a gitti ve Novgorodlular yol üzerinde hizmetini dilemek üzere onun yanına gelmeye başladılar. Baş piskoposdan gönderilenler vardılar ve kendisine gelmek için piskopostan müsaade istediler. Büyük knez bu müsaadeyi verdi. Kendisi ise o sırada devamlı ilerledi ve Pskovlulara Şelon nehrine çıkmaları için haber yolladı. Sytin'de (Novgorod'dan 30 verst mesafede) başpiskopos büyük knezi karşıladı. “ Hükümdarım! *dedi ona Teofil*- sizi selamlıyoruz! Kendi baba mirasınıza öfke koydunuz! Kılıcınız ve ateşiniz Novgorod topraklarında dolaşüyor ve Hristiyan kanı dökülüyor. Merhamet edin hükümdarım, affedin! Sizi gözyaşlarıyla selamlıyoruz!” Aynı şekilde, posadnikleri de konuştular.

Hükümdar, onlarla kendi boyarlarının konuşmasını emretti. Novgorodlular, onlara eskisi gibi irade bırakılmasını istemeye başladılar. Boyarlar onlara hükümdarın emrine göre cevap verdiler: “ Kendiniz biliyorsunuz ki, elçiler Moskova’ya geldiler ve büyük knezi hükümdar olarak adlandırdılar. Sonra ise siz bundan döndünüz ve başka pekçok yalana sebep oldunuz. Büyük knez daha fazla sabredemedi ve sizin üzerinize yola çıktı.” Böylece Novgorodlular geri çekildiler. [66] Bu sırada büyük knez Novgorodluların şehrin altındaki kasabaları ve manastırları yakmak hatasına düşmemeleri için ordusunu şehrin altına yolladı. Onlar, Moskova ordusunun burada durmaması için bunu yapmak istemişlerdi. Ordudan sonra büyük knezin kendisi ordusuyla Novgorod’a vardı. Büyük knezin ordusunun şehrin tüm bölgelerini kapladığını gördüklerinde Novgorodlular çok üzüldüler. Onların hepsi şehirde ve taş duvarlarda toplandılar. Hem de şehrin etrafını, Volhov nehrinin her iki bölgesinde ve nehri gemilerle geçerek tahta duvarlarla çevirdiler. Knez Vasili Vasilyeviç Şuyski onların voyvodası idi. Büyük knez, şehrin setlerinin sağlam olduğunu ve almak için çok kan dökmek gerektiğini gördü ve onun etrafına kendi Moskova, Tver ve Pskov kuvvetini yerleştirdi. Pskovlular da Novgorod’a vardılar. Askeri kuvvetler şehir açlıktan pes edene kadar durmak zorundaydılar: Novgorod’a ne vasıtayla ne yaya geçen hiç kimse olmadı. Büyük knezin ordugâhına ise Pskovlular ekmek ve emtia taşıdılar. Novgorodlular ve piskopos tekrar onun yanına af dilemek için geldiler. Büyük hükümdar onlara şu cevabı emretti: “ Eğer suçunuzu itiraf ederseniz ve biz Novgorod’a nasıl hükmetmek istiyoruz diye sorarsanız, biliniz ki, biz Novgorod’a Moskova’daki gibi hükmetmek istiyoruz.” Novgorodlular düşünceye daldılar ve tekrar şehre gittiler. Döndüklerinde sordular: “Moskova’da nizamlar nasıldır? Biz bu nizamları bilmiyoruz.” Hükümdar, boyarlara şu cevabı emretti: “İstiyoruz ki, veçenin çağrısı olmasın, posadnikler olmasın, boyarların aldıkları knezlik toprakları kneze geri verilsin, kalan topraklara biz dokunmayız, mahkeme ise Novgorod’da eskisi gibi olacaktır.” [67] Novgorodlular bir kez daha çeşitli muafiyetler istemeye geldiler. Ama büyük knez, o ne dediyse öyle olacağı cevabını verdi. Novgorod çok tereddüt etti. Bazıları büyük knezle savaşmak istediler; diğerleri tabi olmak istediler. Bu sonuncular daha fazlaydı. Çünkü şehirde kıtlıktan dolayı veba ve açlık olmuştu. Hem

de pekçokları boyarların müstebitliğinden artık bıkmışlardı. Voyvoda knez Şuyski onların böyle keyfilğini ve kargaşayı gördü, Novgorod'u kendisiyle yemine topladı ve büyük kneze gitti. Büyük knez onu teveccühle kabul etti. Novgorodlular biraz daha düşündüler ve 13 Nisan 1478 yılında kapıları büyük kneze açtılar. İvan Vasilyeviç yedi hafta şehrin altında durdu. Veçe kaldırıldı. Posadnikler ve bin başılar da öyle. Veçe'nin çanı Moskova'ya götürüldü. Oraya Marta ve huysuzluk eden Novgorodlular da alındılar. Büyük knez, Novgorod'da vergi ve diğer nizamları da düzenledi ve bazı manastır köylerini kendisine bıraktı. O zamanlar, manastırların kendi köyleri vardı ve en zengin topraklar manastırlardaydı. Büyük knez Novgorod'da her şeyi düzenleyerek Moskova'ya geri döndü. 1480 yılında, Çar Ahmet'in Rusya üzerine toplandığını ve kardeşinin egemenliğinden memnun olmadığını öğrenerek Novgorodlular tekrar her şeyi eskiye göre düzenlemeye teşebbüs ettiler. Piskopos da bu kararda onların yanındaydı. Büyük knez bunu öğrendi ve Novgorod'a gitti. Tekrar posadniklerini ve bin başıları feshetti. Piskoposu ise kendisiyle Moskova'ya götürdü. Böylece bu iş sona erdi.

Bu sırada Çar Ahmet tüm gücünü topladı. [68] Polonya kralı Kazimir ile yazıştı. Kral Kazimir ona diğer taraflardan Rusya'ya girmeye söz verdi. Ahmet ona güvendi ve yola çıktı. Kraldan haber bekleyerek sessizce ilerledi. Moskova'da bunu öğrendiler. Orduyu toplamaya başladılar ve onu sık sık Tatarların geçtiği Oka'ya gönderdiler. Serpuhov'da büyük knezin en büyük oğlu ve varisi *İvan İvanoviç* onları bekledi. Ahmet, onu Serpuhov'da bekliyor olduklarını duydu ve Litvanya topraklarına geçmek ve kraldan acil yardım almak için Ugra³⁰ya döndü. Büyük knez kendi ordusu ve oğluyla oraya gitmeyi emretti. İvan Vasilyeviç, bu esnada kardeşleriyle barıştı ve metropolit tarafından takdis edildiler. Boyarlarla müzakere ederek Moskova'da kimin kalacağını belirlediler. Kendisi de Ugra'ya gitti (Ugra o zaman sınırdı ve Kaluga'nın dibindeydi. Sonra biz, İvan Vasilyeviç'in bu sınırı

³⁰ Ugra: Oka Nehri'nin sol kolu, Kaluga ve Smolensk vilayetlerinde olup, Moskova'nın güneybatısında bulunmaktadır. Tatar saldırılarına karşı Moskova'nın savunma hatlarından biridir. (ç.n)

almayı başardığını göreceğiz.)

Ahmet, kraldan yardım bekleyerek o zaman Litvanya şehri olan Vorotinsk'da (Kaluga vilayeti) durdu. Ama kral yardım edecek durumda değildi. Büyük kneze sadakatle bağlı olan Kırımli Mengli Giray Polonya toprakları üzerine taarruz etti. Yardım alamayarak Ahmet, daha ileri harekete geçti ve Ugra nehrinde Rus ordusu karşısında durdu. Tatarlar nehrin arkasından ateş etmeye başladılar ve bizimkiler onları kıyıda püskürttüler. Böylece bir zaman karşı karşıya kaldılar. Vaka ekim ayında oldu. Nehir buz tutmaya başladı ve büyük knez ordusuna Krementza'ya çekilmeyi emretti. Kendisi ise daha ileriye Borovsk'a gitti. [69] O burada Ahmet'i öldürmek için beklemek istedi diyorlar.

Pekçokları meydan muharebesini geciktirmesinden dolayı büyük knezden şikâyetlendiler. Hatta Rostov başpiskoposu Vassian onu savaşıma ikna ettiği bir mektup yazdı. "Biz duyduk ki, -yazdı piskopos, senin eski ahlakı bozulmuş nasihatçilerin kulaklarına riyakâr kelimeler fısıldıyorlar ve düşmanlara mukavemet etmemeyi öğütüyorlar ama çekilmek ve İsa'nın sürüsünü kurtların yağmasına bırakmak ve geri çekilmek, kutsal sana ruh verdi ey Tanrısever hükümdar! Sadece düşün, onlar nasıl bir şandan nasıl onursuzluğa indiriyorlar seni ve ne kadar halk mahvolmak zorunda kalacak, Tanrı'nın kaç kilisesi perişan olacak ve küçük düşecek. Hangi taş kalpli bu mahvoluşa ağlamaz! Sen de kork çoban! Peki kendi sürünü mahvederek nereye kaçacaksın ve nerede tahta çıkacaksın? Hükümdar, senin onurunu onursuzluğa; senin şanını rezillige döndürmek isteyenleri dinleme. Kendi dedelerinizi, eski büyük knezleri taklid et. Onlar sadece Rus topraklarını kötülerden müdafaa etmekle kalmadılar, başka ülkeleri fethettiler. Ben, Grek Çarlığı'ndan haraç alan İgor'dan, Svyatoslav'dan, Vladimir'den bahsediyorum. Ve Vladimir Monomah hakkında, o ki pekçok kez Rus toprakları için Kumanlarla savaştı. Diğerlerini sen benden daha iyi biliyorsun. Övgülere layık olan büyük knez Dimitri, sizin büyük dedeniz, O Don ardında bu barbarların üzerinde nasıl yiğitlik gösterdi! Önden kendisi dövüştü ve kendi Hristiyan soydaşları için kendi canına acımadı. [70] Büyük

dedenizi taklid edin ve İsa'nın sürüsünü hayali kurttan ve efendilerden kurtarmak için acele edin. Efendimiz sizin cesaretinizi görerek düşmanların boyun eğmesine ve ayaklarınızın altına sermesine yardım edecek. Makul ve sağ salim olacaksınız çünkü Tanrı seni koruyacak ve savaş günü başını gölgeleyecek.”

Vassian'ın yazdığı gibi, böylece pekçokları; neden büyük knez sadece savaşa girmemekle kalmıyor, bir de gittikçe daha uzağa çekilecek diye düşündüler ve hayret içinde kaldılar. Ahmet'in Ugra'dan kaçtığını öğrendiklerinde birdenbire hepsi şaşkına döndüler. Büyük knez bunun olması gerektiğini biliyordu; yalnızca zaman kazanmıştı. O, Nordulat'ı³¹ Volga üzerinde Saray'a yolladı. Nordulat yüzerek sağ salim vardı ve boş şehri harab etti. Ahmet bunu öğrendi ve evine geri dönmek için acele etti. O, yol üzerinde öldürüldü. Onun oğulları bozkırda dolaşp durdular. O zamandan beri Saray Çarlığı ayağa kalkmadı ve Rusya artık Tatarlara daha fazla vergi ödemedi. Böylece İvan Vasilyeviç hepsini önceden gördü ve düzenledi.

Novgorod'u itaat altına alarak Tatarlardan kurtulmuş olan büyük knez 1485 yılında komşu Tver knezliğinin karşısına çıktı. Tver knezi Mihail Borisoviç elbette Tver knezlerinin hiçbir zaman güçlü olmadıkları gibi, güçlü değildi. Ama yine de o, büyük knez için tehlikeliydi. Tver knezleri, Rus topraklarına kimin egemen olacağı konusunda Moskova knezleriyle çekiştikleri zamanları unutamamışlardı. O, büyük kneze açıkça itaatsizlik göstermeye cüret etmedi fakat Polonyalı Kazimir ile mektuplaştı. Bu yüzden büyük knez onun üzerine savaşa gitti. Yalnız o sadece şehrin etrafını sardı. Tver boyarları onun yanına karşılamaya geldiler ve onun hizmetine girmeye başladılar. [71] Knez Mihail ise Litvanya'ya kaçtı. İvan Vasilyeviç şehre girdi. Böylece Tver knezliği sona erdi.

Büyük knezin Novgorod'a ilk defa gittiği zamanda, Kazan Çarı İbrahim, yalan bir haber aldı. Güya, Novgorodlular büyük knezi bozguna uğratmışlar, o ve

---

31 Nurdevlet Han.

dörtte biri geri dönmüştü. Çar İbrahim bu haberlere sevindi ve Vyatska toprağını harab etti. Büyük knez onun üzerine ordusunu yolladığı için barıştı ve büyük knezi memnun edecek şekilde hareket etmeyi söz verdi. Öldüğünde iki oğlu vardı: annesi, kocasının ölümüyle İvan Vasilyeviç'in müttefiki Kırımli Mengli Giray'la evlenen *Mehmet-Emin* ve *İlgem*. Kim Çar olacağı hususunda kendi aralarında mücadeleye başladılar. Büyük knez Mehmet Emin'i kendi yanına aldığı zaman Kazan'da İlgem üstün geldi. İlgem'in kendisi için ise göz kulak olmak üzere elçisini bıraktı. İlgem Kazan'da hükmetmeye başladı ama Kazanlıların çoğu için çekilmez hale geldi ve büyük knezi memnun etmedi. 1487 yılında Kazanlı mirzalar (soylu knezler) büyük kneze geldiler ve ona dediler ki: “ Biz size Çarımızın oğlunu eğer Çarımız bize kötü davranmaya başlarsa bize teslim et diye bıraktık. Şimdi ise, bunları duyarak Çar bizi öğle yemeğine inatla yanına çağırdı ve öldürmek istedi. Biz, meydana kaçtık o ise arkamızdan kovaladı.” O zaman büyük knez atlı ve deniz ordusunu Mehmet Emin'le Kazan'a yolladı. Knez bu orduyu voyvodası Holmsk knezine verdi. Çar İlgem onların karşısına çıktı. [72] Ama şehirden geri çekilmek zorunda kaldı. Sadece tek bir mirza, Algazi kaldı. O bizimkilere çok zarar verdi ama onu Kama³²'nin ardına defettiler. Voyvodalar üç hafta Kazan altında durdular. Çar şehirden pekçok kez çıktı ve her defasında onu defettiler. En nihayetinde Kazan'da İbrahim sıkıştı. İlgem çıktı ve boyun eğdi. Mehmet Emin'i Kazan'da tahta oturtular ve İlgem'i Moskova'ya götürdüler. Büyük knez onu yaşamak üzere Vologda'ya yolladı. O zamandan beri Kazan, “Bulgarların Hükümdarı” olarak adlandırılmaya başlanan büyük kneze tabi oldu (o zaman Kazan Çarlığı'nın bulunduğu bu bölgede önceden Bulgarlar yaşadılar).

O sırada Vyatkalılar büyük knezlik valisini defettiler ve 1489 yılında büyük knez Hlinova'ya (o zaman Vyatka şehrini böyle adlandırdılar) ordusunu yolladı. Oraya Kazan Çarının da gelmesini emretti. Ordunun hepsi 64.000 adam oldu. Vyatkalılar şehre kapandılar. Fakat onları savunamayacaklarını görüyorlar ve

---

³² Kama nehrinin. (Kazan civarında Volga nehrinin sol kolu olarak ayrılan nehir.)

bağışlanma isteği yolluyorlardı. “Haçı öpünüz- mesajını yolladı voyvoda onlara- ve ihanetin elebaşlarını teslim ediniz.” Vyatkalılar iki gün düşündüler ve elebaşlarını vermeyeceklerini cevap verdiler. O zaman voyvodalar şehre yaklaşmaya başladılar. Şehri çitlerle çevirdiler ve askerlere bu çitleri ateşe vermek ve şehri yakmak için saman ve ağaç kabuğu taşımaları emrini verdiler. (şehir ise o zaman yaptıkları gibi ağaçtandı.) Vyatkalılar korktular ve onları selamlamak üzere büyük adamlarını ve elebaşlarını verdiler. Bu elebaşlarını kamçılarla dövdüler ve idam ettiler. [73] Vyatkalıların çoğunu ise şehirlere dağıttılar. O zamandan beri Vyatka boyun eğdi.

Polonyalı Kazimirle açıkça savaş olmadı. Sadece her iki hükümdar da mümkün olduğu kadar birbirlerine zarar vermeye çabaladılar. İvan Vasilyeviç her zaman Litvanya topraklarına, paralar ve hediyeler vererek Kırım Çarını yolluyordu. Kral ise Ahmet’in çocuklarının gözünü açıyordu. Ama onlar çok zayıflardı ve bu yüzden zarar veremiyorlardı. Litvanya’da ortodoks inanlı daha pekçok Rus knezi kalmıştı. Litvanya hükümdarları onları babalarından kalmış şehirlerde hükmetmek üzere bıraktılar. Ortodokslardan kimseye görev vermemiş ve hatta zaman zaman Katolikliği kabul etmeye zorlamış olan Yagaylo’nun Yadvig’le evlenip Katolikliği kabul ettiği zamandan beri, mümkün olduğu kadar Ortodoksluğa zarar vermiş olan latin hükümdarların egemenliği altında yaşamak, bu knezlere ağır geldi. Kral Kazimir’in devrinde yeni Ortodoks kilisesi inşa etmek ve eskiyi tamir etmek bile yasak oldu. Knezlerden mülkiyeti hususiyile Moskova sınırlarına yakın olanlar *Odoyevli* (Odoyev Tulskey vilayeti), *Belevli* (Belev de aynı) *Vorotınski* (Vorotınsk, Kalujaska vilayeti) ve diğerleri birbiri ardına Moskova hükümdarının hizmetine geçmeye başladılar. Kazimir bunu İvan Vasilyeviç’e şikâyet etti. Büyük knez ona: “Vladimir kabilesi knezleri Litvanya’da gönüllü olarak hizmet ettiler. Bu yüzden ne zaman isterlerse babadan kalma topraklarına dönebilirler!” cevabını emretti. 1492 yılında Kazimir öldü ve Litvanya Polonya’dan ayrıldı. Litvanyalılar Kazimir’in oğullarından biri olan *Aleksandr*’ı seçtiler. Polonyalılar ise diğerini, *Yana Olbreht*’ı seçtiler. Litvanya Polonya’dan ayrıldığı zaman daha kolay savaşmaya başladı ve İvan Vasilyeviç Mengli Giray’a haber yolladı: “ Kral öldü, ondan sonra Moskova'ya da

Kırım'a da düşman olan çocukları kaldılar. Velev ki han onlarla barışmasın. Han ata binsin, büyük knez de binecek.” Bunun üzerine Rus voyvodaları Litvanya şehirlerine gittiler. Litvanya’da korktular ve barış düşünmeye başladılar. Sağlam bir barış olması için Litvanya büyük knezi Aleksandır’ı İvan Vasilyeviç’in kızıyla evlendirmeye karar verdiler. Büyük knez önce barış akdedilmesini ve sonra düğünden konuşmalarını talep etti. Öyle de yaptılar ve barış akdettikleri zaman Moskova’ya Litvanya elçileri geldiler. Büyük knezin kızı Elena’yı Litvanya hükümdarıyla nişanladılar. Büyük knez Kızı Litvanya’ya teslim ederek, damadına karısını inancını değiştirmek için zorlamamasını talep etti. Elen’in kendisine ise şu öğütleri verdi: “ Latin türbelerine gitme. Latin türbelerini ve manastırını görmek istersen, bir ya da iki kez bak. Daha fazla gitme. Vilne’de kraliçe olduğu zaman kayınvaliden kendi kilisesine gidecek ve seni kendisiyle çağıracak. Onu tapınağa kadar uğurla ve kendi kilisene gitmek için nezaketle izin iste.” Bundan başka Rus elçilerine Litvanya büyük knezinin sarayında Elena için ortodoks kilisesi inşa edilmesini istemeyi tembihledi. [75] Aleksandır ilk zamanlar kayınpederinin iradesine karşı hareket etti. Onları latin kilisesinde evlendirdiler ve latin piskoposu taç giydirdi. Rus arşimendriti³³ ise, sadece nikâh töreni sırasında hazır bulundu. Ona hizmet için müsaade etmediler. Ortodokslardan sadece papazlar hizmet ettiler. Aleksandır büyük knyaginanın kilise okuluna gidebileceğini bahane ederek kiliseyi inşa etmedi. Onunla birlikte bulunan Rusları yavaş yavaş Litvanya’dan yolladı. Her suretle onu latinliği kabul etmeye hiç olmazsa birlik için ikna etmeye çabaladı. Çünkü Papa ona ortodoksla evlenmeye müsaade etmekle beraber onu latinliğe döndürmeye çabalamayı emretti. Bütün bunlar İvan Vasilyeviç’in hoşuna gitmedi ve o, damadıyla tatsız şekilde mektuplaşmaya başladı. Elena onları barıştırmaya gayret etmediğinden (kavgaya sebep olmamak için Elena babasını iyi olduğuna inandırmaya çalıştı ama o inanmadı) kavga iyiden iyiye alevlendi ve altı yıllık evlilikten sonra Litvanya’yla yeni bir savaş başladı.

---

³³ Yüksek rütbeli papaz. Bkz. **Entsiklopedičeski Slovar Brokhausa i Efrona** (1890), cilt. 2, s. 264.

O sırada İvan Vasilyeviç ihtiyarladı. İlk karısından olan hayattayken büyük knez ilan ettiği ve çok sevdiği oğlu İvan İvanoviç 1490 yılında öldü. O, ayağındaki bir tür rahatsızlıktan hasta düştü. Yahudilerin soyundan hekim Leon, onu iyileştirmek için eline aldı. Ona dâhili iksirler vermeye ve bacağına şişelerle kızgın sular koymaya başladı. Genç knez daha da kötüleştirdi ve öldü. Büyük knez öfkelenip ve hekimin yakılmasını emretti. İvan İvanoviç'ten sonra genç karısı oğlu Dimitri ile kaldı. [76] İvan Vasilyeviç, bu Dimitri'yi kendi velihtı yapmak istedi. Bu, Sofya Tominişna'nın hoşuna gitmedi. O, kendi oğlu Vasili'nin hükümdar olmasını istedi ve büyük knezin fikrinde ısrar ettiğini görünce büyücü kadınları (o zamanlar insanı büyülemenin mümkün olduğuna inanıyorlardı) yanına toplamaya başladı. Onun oğlunun yanına ise büyük knezden memnun olmayanları toplamaya ve Dimitri'yi öldürmek üzere sözleşmeye başladılar. Büyük knez tüm bunları öğrendi ve öfkelenip. Oğlunu ve karısını zindana attı, komplocuları idam etti. Torununa ise taç giydirmeye karar verdi. 4 Şubat 1498 yılında Moskova şimdiye kadar eşi benzeri olmayan bir Çarlık tacı giyme töreni gördü. Metropolitin beş piskoposla baş ayinleri yaptığı Uspenski kilisesinde Dimitri Çarlığa taç giydi. Metropolitan büyük kneze *Barmi*³⁴ (şal) ve Monomah tacını verdi. İvan Vasilyeviç onları torununa kendisi giydirdi ve bu esnada ona dedi ki: “Torun Dimitri! Ben sana büyük knezliği verdim ve seni kutsadım. Sen ise kalbinde Tanrı korkusuna sahip ol, adaleti sev, bütün Hristiyanlara merhamet ve ihtimam göster.”

Elena oğluyla uzun süre büyük knezin merhametini kullanamadılar. Ertesi yıl, tanınmış bazı boyarlar idam edildiler. Bir zamanlar büyük knezi kurtarmış olan Ryapolovsk'un oğlu da onların arasındaydı. Herkes idamı gördü ama boyarların ne için idam edildiğini bilmediler. Diyorlar ki, büyük knez, onların kendisinden önce oğluna ve karısına iftira attıklarını öğrendi. Bunun üzerine Sofya Tominişna ve İvan Vasilyeviç bağışlandılar. Büyük knez oğlunu Novgorod ve Pskov hükümdarı olarak

³⁴ Barmi: Knez ve daha sonra Çarların örttükleri genelde taç giyme törenleri sırasında takılan ve Bizans hükümdarlarının da örttükleri şal. Bkz. **Entsiklopedičeski Slovar Brokhausa i Efrona** (1891), cilt. 3, s. 80.

adlandırdı. [77] Pskovlular kanlı savaş zamanları yeniden başlar diye korktular ve elçileri büyük kneze eğilerek selam vermek üzere Moskova'ya yolladılar. “Moskova’da büyük knez kim olacaksa o bizim hükümdarımızdır.” Büyük knez öfkeleni ve elçilere dedi ki: “ Ben kendi torunum ve çocuklarımı seçmekte özgür değil miyim? Kime istiyorsam knezliği ona veririm.” Ve Pskovluların zindana atılmasını emretti. O zamandan itibaren o, torununa şefkatli olmayı kesti ve 1502 yılında onu ve annesini zindana attı. Oğlunu ise büyük knez ilan etti.

Diyorlar ki büyük knezin gelinine olan öfkesinin oluşmasına Judaizerler³⁵ olarak adlandırılan Novgorodlu eretikler sebep oldu.

Novgorod Rusya’dan ayrılmak için toplandığı sırada kendisine Litvanya knezi Mihail Olekoviç’i çağırdı. Onunla beraber Novgorod’a yahudi Shariya geldi. Bu Shariya, Novgorod’a yerleşti ve ticaretle uğraşmaya başladı. O sırada pazarlardaki ölçüleri ruhban sınıfı idare ettiğinden o da birkaç diyakoz ve piskoposla tanıştı. O, çok akıllıydı. Onun yeni tanıdıkları zayıf inançlı idiler. Onların zihnini anlamla karıştırmaya başladı. Onlara İsa’nın insan olduğunu, kutsal teslisin olmadığını ve böyle her türlü sapıklıklar söyledi. Halkı kendilerine daha da çekmek için sapkınlar, görünüşte dindarlara benzediler ve sadece kendilerine meyli olanlara bunları öğrettiler. 1480 yılında İvan Vasilyeviç, Novgorod’u ziyaret etti. [78] İki sapkın Diyonis ve Aleksey’i o kadar beğendi ki onları kendisiyle Moskova’ya aldı. Diyonisi’yi Arhangelsk kilisesinde; Aleksey’i de Uspenski kilisesinde papaz yaptı. Onlar Moskova’da yeni öğrenciler buldular. Hatta Elena’nın kendisi bile sapkınları çok sevdi. Ayrıca Simonovski başrahibi Zosim, sapkınlara katıldı. Novgorod’da o zaman başpiskopos *Gennadiy* oldu. Bazı sapkınlar sarhoşlukla kendi öğretileri hakkında ağızlarından kaçırdılar. Gennadiy, metropolit yazdı. Metropolit ise buna

³⁵ Sapkın, Eretik. Bkz. **Entsiklopedičeski Slovar Brokhausa i Efrona** (1894), cilt 11-a, s. 943. Ansiklopedide hemen hemen Bestujev’in verdiği bilgilerin hepsi mevcuttur. Eretiklerin elebaşının Shariya, yani Zekeriya adlı bir Yahudi olduğu ve XV. Yüzyılda Novgorod’da ortaya çıktığı belirtilmektedir.

önem atfetmedi. Metropolit Geronti öldü. İvan Vasilyeviç onun sapkın olduğunu bilmeyerek Zosim'i metropolit yaptı. Gennadi de bunu bilmiyordu ve ona mektup yazdı. Zosim aslında kendilerini müdafaa etmek istedi fakat mesela açığa çıkmıştı. Konseyi topladılar ve sapkınları lanetledi. Fakat gene de gizli sapkınlar kaldılar ve kendilerine yeni öğrencileri celbettiler. Gennadiy ne yapacağını bilmiyordu ve yardımcılar aramaya başladı. Böylece aziz *Yosif Volotzkoy*'u buldu.

Yosif, zengin bir ailedendi. Ama manastır hayatını erken sevmişti. Çünkü onu sekiz yaşında okuma yazma öğrenmek üzere Volokolamsk'daki Kutsal Haç manastırına verdiler. İlk yılında, o güzel okumayı ve yazmayı öğrendi ve okumaya yapıştı. 20 yaşına kadar o, Beltzı'larla manastırda geçirdi ve sonra rahipliğe kabul olunmak için manastır aramaya gitti. Katı bir sofu olan St. Pafnutiy Borovska'ya yöneldi. O burada rahipliğe kabul olundu.³⁶ Onun dindarlık meselelerinde gayretkeşliği sebebiyle genç adam katı sofunun hoşuna gitti. [79] Pafnutiy ölürken onu başrahip ilan etti. Borovsk manastırında sadece bir şey Yosif'in hoşuna gitmedi: Yaşlı rahipler birlikte çalıştılar ama vazife için her kıyayı kendilerine almışlardı. Yosif, manastırda yurt kurmaya karar verdi. Bu yaşlı rahiplerin hoşuna gitmedi. Başrahiple mutabık kalan sadece birkaç kişi bulundular. O zaman Yosif, gizlice manastırdan ayrıldı. Kendi ismini vermeyerek ve yurt kaidelerinin nerede nasıl olduğuna bakarak farklı manastırlara gitti. Onu kim sevmediyse yeni baş rahip istediler. Ama büyük knez bunu yasakladı. Yosif döndüğü zaman tekrar rahipleri çağırdı ve tekrar yurt ihdas etmenin gereği hakkında konuştu. Tarikat üyeleri onunla şiddetli bir şekilde münakaşa ettiler. O, güvendiği kişileri alarak onlarla birlikte yeni manastır tesis ettiği Volokolamsk'a gitti. Bu manastırda sıkı bir yurt kurdu. Kendisi her yaptığı işte örnek oldu. Manastırda bulunan paralar ise fakirlere gittiler.

Yaşlı rahip Gennadi'nin çağrısı üzerine aşkla acele etti. O, büyük kneze sapkınlar hakkında çok şey konuştu ve Zosim metropolitlik makamından düşürüldü. Ama sapkınlar teskin olmadılar. Onların arkasında Elena vardı. Dimitri varis olarak

---

36 Ya da kelimenin diğer anlamıyla saçını kestirerek rahip elbisesi giydi.

ilan edildiği zaman sapkınlar tekrar baş kaldırdılar. Bu hususta Yosif'in Sofya ve Vasili İvanoviç'e yardım etmeyi başardığını söylüyorlar. Gerçi Elena'yı oğluyla kapattılar ve pekçok boyarı idam ettilerse de her şeye rağmen sapkınlar öyle güçlü idiler ki Gennadiy'e iftira atmayı ve onun unvanını kaybetmesini başardılar. Yalnız Vasili İvanoviç devrinde sapkınları tekrar lanetledikleri yeni konsey toplandı ve bazıları idam edildiler. [80] O zaman, bunu sapkınların karşısında daha iyi bir Çare olarak düşündüler. Ancak hiçbir zaman başarılı olmadığını unuttular. Sapkınlar saklanıyorlar, dolaşmıyorlardı. İnsanları sapkınları reddetmeye zorlamak sadece vaazla mümkündü.

Moskova'da tüm bu meseleler olup biterken, Litvanya ile savaş yeniden başladı. İvan Vasilyeviç, söz verdikleri gibi kızının kilisede olmadığından ve Ortodoksların Litvanya'da kötü yaşamasından şikâyet etti. Tam da Tatarlar Kiev metropoliti *Makaria*'yı öldürdüklerinde Aleksandır, Ortodokslara karşı sıcak durmayan Smolensk piskoposu Yosif'i metropolit yaptı. Kendisi papa ile temasa geçti. İvan Vasilyeviç damadına : “ Litvanya'da ne yapıyorsun? Rus şehirlerinde latin kiliseleri açıyorlar, kadınları kocalarından; çocukları ailelerinden zorla alıyorlar ve Rımsk kanunlarına göre zorla vaftiz ediliyorlar. Bunu inançlara dokunmamak olarak mı adlandırıyorsun?” Bu yüzden Litvanya büyük knezinin arkasında duran pekçok Rus knezi Moskova'ya geçtiler. Hatta Şemyaka'nın torunları ve onun sadık yardımcısı İvan Andreyeviç Mojaysk da geçti. İvan Vasilyeviç, damadına savaş ilan etti ve Litvanya'ya iki ordu yolladı: Mzenske (Orlovsk vilayeti) ve Serpeyska'ya (Kaluga vilayeti) Kazan Çarı Mehmet Emin ile; diğerini ise *Zaharin* (Çar Mihail Fedoroviç Romanov'un dedeleri) boyarlarıyla ve Knez *Daniil Şçeneya*'yla *Dorogobuj*'a (Smolensk vilayeti). Şehirleri birbiri ardına Rus boyarları teslim aldılar. [81] Knez *Şçeneya*, *Dorogobuj*'ya vardığında, o *Vedroşa*³⁷ nehri üzerindeki geniş alanda durdu. Onun karşısındaki Litvanya ordusunu knez *Konstantin Ostrojski* yönetti. Litvanya ordusu varır varmaz kandırıp çekmek için Moskovalıların

---

37 Vedroşa Savaşı (1500-1503).

ordusunun bir kısmı nehrin arkasına çekildi. Savaş başladı. Uzun müddet bir ordu diğerine teslim olmadı. Ansızın ormanların arkasında durmuş olan Moskova müfrezesi pusudan çıktı ve düşmanların üzerine saldırdı. Litvanyalılar kaçtılar. Sekiz binden fazlası mahalde can verdi. Ostrojski'nin kendisi meşhur voyvodalarla esir alındı ve Moskova'ya götürüldü. Büyük knez böyle bir zaferi sevinçle kutladı ve voyvodalara hal hatır sormaya yolladı (eskiden bu büyük bir mükâfat idi).

İvan Vasilyeviç'le savaş yapmak Aleksandır'a pahalıya mal oldu. Kardeşinin ölümü üzerine (1501 yılında) Polonya kralı olduğu zaman bile zor oldu. Çünkü Litvanya'ya tabi olan ortodoksların büyük kısmı ortodoks Moskova hükümdarına ihtimam gösterdiler. Vilna pskoposu *Tabor*, papadan ısrarla kendisine sapkınları idamla öldürme hakkı istedi.(Onlar ortodoksları böyle adlandırıyorlardı.) O zaman Aleksandır kendi tarafında müttefiklerini aramaya başladı. İlki, onun kardeşi Çek ve Macar kralı (şimdi bu iki ülke Avusturya İmparatorluğu içindedir) *Vladislav* oldu. Ama o yalnızca İvan'a elçiler yolladı ve onu kardeşiyle barıştırmak için çaba sarfetti. Aleksandır, yardımı eski Saray Çar'ı Ahmet'in çocuklarında aradı. Fakat Mengli Giray Saray'ın son kalıntılarını harab etti. Hepsinden daha çok Aleksandır'a Livonya Almanları yardım ettiler. [82] Biz çoktanberi Almanların Pskovlularla savaştıklarını gördük. İvan Vasilyeviç zamanında da böyle oldu. Pskovlular onun himayesini istediler. O, orduyu yolladı ve ordu Livonya topraklarını şiddetli bir şekilde tahrip etti. Almanlar boyun eğdiler ve barış akdedildi. Ama onlar teskin olmadılar ve Revel'de bir Rusu yaktılar. Ruslar bunu şikâyet ettiklerinde ise cevap verdiler: “Eğer o da aynısını yapsaydı biz sizin büyük knezinizi de yakardık.” Ve Ruslara başka pekçok hakaretler yaptılar. İvan Vasilyeviç öfkelenmiş ve tüm Alman tüccarlarını Novgorod'dan defetmeyi emretti. Bu, 1495 yılında oldu. Almanlar henüz oç alma zamanı olmadığını anladılar. O zaman büyük knez Almanya ile müttefik idi ve şimdilik barıştılar. Litvanya ile savaş başladığı zaman, Almanlar Pskov tüccarlarını gaspettiler ve *İzborska*'ya (Pskov vilayeti) gittiler. Burada onlar Pskovluları parçaladılar. Ama birden bire onların magisterleri (askerleriyle ve keşişleriyle olan şövalyelerin başkomutanı böyle çağırılırdı ve onlara komutan olarak

kaydı hayat şartıyla seçilirdi.) hastalandı. Komutanın hastalığı onları geri dönmeye mecbur etti. O zaman Livonya'ya İvan Vasilyeviç knez Daniil Şçenya'yı yolladı. Knez Daniil, *Derpt*'in ve yakınındaki *Germsta* 'nın (Pernovsk ilçesi, Lifyandska vilayeti) tüm etrafını harap etti ve böylece Almanları parçaladılar. Vakanüvisler şöyle söyler: “Komuta edecek adam kalmadı. Moskovalılar ve Tatarlar alçak herifleri parlak kılıçlarıyla parçalamadılar; onlara yabandomuzlarına olduğu gibi sestopyorlerle vurdular.” (Şestopyor, çelikten, demirden ve zaman zaman altın ya da gümüşten sopayla birlikte baston topuzudur. Onun üzerine dayanırlar ve ellerinde tutarlardı.) [83] Magister bir kez daha Rusya'ya hücum etmeye teşebbüs etti. Pskov'a yaklaştı. Ama hiç bir şey elde edemedi dönme zorunda kaldı. Ruslar Almanları dövdükleri esnada van Vasilyeviç'in gelini Elena'nın babası Moldavyalı voyvoda *Stefan*, o zaman Polonya'da olan Galiç toprağını harap etti. Bu yüzden Aleksandır'ın tüm kuvvetlerini Rus hududunda toplamasına engel oldu.

Savaş 1503 yılında sona erdi ve altı yıllık ateşkes yapıldı. Buna göre büyük knez kendisine tabi olan knezlerin hepsi için miras bıraktı. Dorpatlı Almanlar ise bir zamanlar Dorpat'a ödendiği gibi haraç ödemek zorunda kaldılar. Bu şehir büyük knez Yaroslav tarafından inşa edilmiş ve Yuryev olarak adlandırılmıştı. Ama kargaşa zamanlarında bağımsız Alman prenslikleri eskiden beri bu Rus toprağını kendilerine mal ettiler.

Kuvvetli Litvanya'ya karşı büyük knez İvan Vasilyeviç, Kazan'ı kendi iradesine göre yönetti. 1496 yılında Kazanlılar Mehmet Emin'i şikâyet ettikleri zaman onu Kazan'dan çıkardı ve onun yerine kardeşi Abdullatif'i yerleştirdi. Abdullatif, onu memnun etmedi ve o tekrar Mehmet Emin'i çağırdı. Kazan Çarı'nın karısı o Rus hükümdarına itaat ettiği için hoşnut değildi. O, kocasına söylemeye başladı: “ Kazan'daki tüm Rusları kılıçtan geçir, bunu yaparsan, uzun yıllar saltanat süreceksin; yapmaz isen, kardeşin İlgem gibi seni rezilliklerle manastıra götürecekler.” Çar onun nasihatini dinledi. Bazı tüccarları dövdü; diğerlerini yağma etti ve Nogay Tatarlarına gönderdi. Sonra Nijn'e geldi ve iki gün şehrin altında

durdu. Üçüncüde ise geri dönmek zorunda kaldı. [84] Çünkü voyvoda Habar Simski, tüm şehirlileri ve hatta Litvanyalı esirleri kalelere çağırdı ve onlara kulelerden düşmanların üzerine tüfek atmalarını emretti. Büyük knez Kazan'ın kendisine kuvvetleri göndermeye yetişemedi. Çünkü kırk üç yıllık Çarlığından sonra o, 1505 yılında öldü ve tahtını oğlu Vasili'ye bıraktı. İvan Vasilyeviç'in zamanından itibaren Rusya'nın güçlenmeye başlamasıyla yakın ve uzak ülkeler onun hakkında bilgi sahibi oluyorlar, elçilerini yollamaya ve ittifaklara çağırmaya başlıyorlar. Onun zamanında Moskova şehri tekrardan kuruluyor. Onun zamanıyla birlikte udel³⁸ knezleri bağımsız hükümdarlar olmaktan vazgeçiyorlar ve kısa zamanda tamamen ortadan kalkıyorlar. O, halk için *Sudebnik* yani onlara göre hüküm verdikleri kanunlar çıkardı. Büyük knez İvan Vasilyeviç, akıllı ve ihtiyatlı idi. Düşünmeyerek ve gözden geçirmeyerek hiçbir işe girişmedi. O, kendisine nerede mütteliklerini arayacağını biliyordu ve ne insanları ne de paraları boşa sarfetmedi. Elbette o vakit, çetin zamanlardı. Sonra ise o, işlerinde ve konuşmalarında sert oldu ve onun boyarları korkmaya başladılar.

Yeni hükümdar, büyük knez Vasili İvanoviç'e öncelikle tümüyle Kazanlılar'ı cezalandırmak lazımdı. O, Kazan'a ordusunu yolladı: gemilerde, kardeşi *Dimitri*'yi; atlılarda ise knez *Aleksandır Vladimiroviç Rostovska*'yı. İlk önce donanma geldi. Dimitri kıyıya çıktı ve şehre gitti (Volga Kazan'dan 7 verst uzaklıktadır). Tatarlar karşılaşmak üzere ona doğru yola çıktılar. Diğer Tatar müfrezesi ise onlar gemilere dönemesinler diye arkada, onlarla nehrin arasında durdu. Dövüş başladı. Tatarlar üstün geldiler. [85] Bizimkilerden pekçoğu esir düştü. Pekçoğu Poganoe gölünde boğuldu. Yine de Knez Dimitri Kazan'dan ayrılmadı. Yalnızca Moskova'ya başarısızlığı hakkında haber yolladı. Büyük knez Holmsk knezini ona yardıma gönderdi ve onun gelişine kadar knez Dimitri'nin hareket

---

³⁸ **Udel Knezlikleri:** Udel yani yurt nizamı, knezlerin büyük knezlik makamına ulaşımlar dahi kendi hakimiyet sahalalarında kalarak Vladimir şehrine gitmemeleriyle başladı. Topraklarını oğulları arasında bölüşürmeleri sonucunda Kuzey Rusya, Vladimir Knezi Yaroslav'dan sonra pek çok küçük knezliğe bölünmüş oldu. 16. Yüzyılda ise, Moskova Knezliği tarafından hakimiyet altına alındılar. bkz. KURAT, **Rusya Tarihi**, s.84.; LANGER, **Historical Dictionary**, s.230.

etmemesini söylemeyi emretti. Bu sırada *Rostov* knezi Kazan'a yaklaştı. O zaman, knez Dimitri Holmsk knezinin gelişini beklemedi ve tekrar şehre girişti. Tatarlar onun karşısına çıktılar, ordugâhı parçaladılar ve sanki Ruslardan kokmuşlar gibi kaçtılar. Çadırları ise bıraktılar. Ruslar çadırları yağmaladıkları sırada Tatarlar onların üzerine saldırdılar ve onları parçaladılar. Böylece Dimitri (kendisiyle getirdiği) duvar kırıcı aletleri³⁹ bırakarak gemilere gitti. Ordunun bir kısmı Murom sahiline gitti. Tatarlar onların arkasından koştular ve parçaladılar.

Büyük knez Kazanlılardan intikam almak için toplandı. Ancak Mehmet Emin her zaman Ruslarla savaşmayı başaramayacağını bilerek barış isteği yolladı. Büyük knez, Mehmet Emin'in el koyduklarını bırakması şartıyla razı oldu ve bu olduğunda barış akdedildi.

O sırada (1506 yılı) kral Aleksandır öldü ve büyük knez, kız kardeşi Elena'ya Litvanya büyük knezleri onu seçsinler diye gayret göstermesi ricasını gönderdi. Rus Ülkesi pekçok derdi geride bıraktı. Eğer Vasili İvanoviç'in istediği gibi olabilseydi, tüm Rus topraklarını tek bir el altında birleştirilebilseydi, bizim kardeşlerimize Polonyalılar bu kadar kötülük yapmayı başaramazlardı. Evet, ne yapacağız... Büyük knez bunun çok geç farkına vardı. [86] Litvanya'da ve Polonya'da artık Aleksandır'ın kardeşi Sigizmund seçilmişti. Bir de Aleksandır, bizim ele geçirdiklerimizin hepsini tekrar zaptetmek için Rus büyük kneziyle savaş başlatmak istedi. O, İvan Vasilyeviç'in ölümü üzerine Moskova'da kargaşa başlar ve pekçokları Dimitri'yi isterler diye ummuştu. Ama isyan olmadı. Sigizmund da savaşa hazırlandı. Vasili, bunların hepsini biliyordu ve kendisi hazırlandı. Birden bire Litvanya'da ona müttefik çıktı. Aleksandır boyarlarından birini çok seviyordu: knez *Mihail Lvoviç Glinski*'yi. Bu Glinski; Tatar evladı, Ortodoks ve tümüyle Rus idi. (Poltava vilayetindeki Glinsk şehri onun mülkiyetinde idi.) Bu yüzden ve kibir yüzünden pekçokları onu sevmедiler ve Aleksandır'a onunla ilgili yalan söylemek

³⁹ Burada duvar kırıcı alet olarak tasvir edilen silahların toplar olduğu düşünülmektedir. (ç.n)

için çabaladılar. Ama Aleksandır bühtanlara inanmadı. Sigizmund'u büyük knez yaptıkları zaman o, Glinski hakkındaki iftiralara inandı. Onun Rus topraklarını ayırmak istediğine inandı ve bu yüzden onun kardeşindeki Kiev voyvodalığını zaptetti. Glinski buna öfkeleni ve Kral'a: "Sen beni sonra her ikimizin de pişman olacağı böyle bir işe teşebbüs etmek zorunda bırakıyorsun." diyerek kendi toprağından ayrıldı ve Rus hükümdarıyla mektuplaşmaya başladı. Bundan sonra kendi eski hükümdarıyla savaşmaya başladı. Vasili İvanoviç, voyvodalarını diğer taraftan gönderdi. Sigizmund, bu işin kötü olacağını anladı. Glinski'den başka Litvanya'da hoşnut olmayan kişiler çok idi. Kimseden ona yardım beklemedi. Vakıa Kırım Tatarları İvan Vasilyeviç'in ölümünden sonra artık eskisi gibi Rus hükümdarına hizmetlerde bulunmadılar zaten onlardan fazla fayda da yoktu. Onlar Rusya'dan ve Litvanya'dan paralar almışlar ve birbiri ardına kâh burayı kâh başkasını yağma etmişlerdi. O sırada ise Glinski Moskova'dan ayrıldı ve ordusuyla tekrar Litvanya'ya gelebildi. Sigizmund, barışmakta acele etti. O, Vasili İvanoviç'e İvan Vasilyeviç'in aldığı tüm toprakları iade etti ve Glinski'nin verilmesini talep etmemeye söz verdi. (1509 s.) Aynı zamanda Livonyalı Almanlar İvan Vasilyeviç ile akdettikleri barışı tekrar teyit ettiler ve büyük knez onlara Novgorod'da tuz dışında her şeyin ticaretini yapmaya müsaade verdi.

Kralla barış akdederek büyük knez, Eylül 1509 yılında Novgorod'a gitti. Buraya onun yanına Pskovlular kendi posadniklerini (Pskovlularda posadnikler ve veçe daha bozulmamıştı) "Biz senin valin Knez İvan Mihailoviç Repni'den dolayı dargınız." demek üzere gönderdiler. "Sizin babanız ve benim büyük dedemin koruduğı gibi sizi korumak istiyorum (cevapladı büyük knez) ve eğer valiye bir daha şikâyetler olursa ben onu mahkûm ederim." Pskovlular evlerine geri döndüler. Vali ise ister istemez bunları öğrendi ve kendisi şikâyetleriyle büyük kneze gitti. O sırada posadnikler tüm Pskov topraklarına belgeler gönderdiler. Onlara yazdılar ki: "Kimin knez Repni'den şikâyeti varsa büyük kneze Novgorod'a gitsin." Şikâyetçiler toplanmaya başladılar ve büyük knez onlara emir buyurdu: "Epifani'ye kadar beklesinler, o zaman onlara kanun veririm; şimdi ise kanunları veremem." Episfani

geldi; kutsal su ayinini uğurladılar. [88] Boyarlar Pskovlulara geldiler ve onlara dediler ki: “ Pskovlu posadnikları, boyarlar ve şikâyetçiler! Hükümdar size, hükümdarın sarayında toplanmayı emretti; kim gelmez ise onu idamlar bekleyecek; hükümdar kanun vermeyi istiyor.” Hepsi toplandıkları zaman, boyarlar posadniklerini mecliste hapse attılar. Geri kalanlardan şikâyetçileri ise kefalet olarak Novgorodlulara dağıttılar. Novgorod’da bunca ayaklanmaya sebep olan Pskov veçesini kaldırmaya büyük knezin kendisi karar verdi ya da Repni önceden söylemiş olabilir. O zaman Novgorod’a mallarıyla Pskovlu bir tüccar geldi ve ne olduğunu duydu. Malını bıraktı ve dörtlü Pskov’a geri gitti. Hepsini Pskovlulara anlattı. Pskovlular veçeyi topladılar ve onlara ne yapacaklarını istişare etmeye başladılar: Şehirde kapanmak ya da itaat etmek ve hükümdara kendi baba mirasını bağışlama isteği yollamak ve ona “Biz şimdi senden vazgeçmiyoruz ve sana karşı gelmiyoruz. İrade bizim Tanrımızda ve sendedir.” Büyük knez onlara kendi katibi Dalmatov’u (eskiden sekreterler böyle çağırılırdı; onlar prikazlarda⁴⁰ otururlardı.) ve voyvodasını yolladı. Onlar okuryazar insanlar idiler ve belki de başlangıçta onlar din adamlarından toplanırdılar. Kâtip, veçeye vardı ve büyük knez adına dedi ki: “Benim baba mirasım Pskovlular! Eskiye göre yaşamak istiyorsunuz. Benim iki irademe yol açtınız: Veçe olmasın ve çanı kaldırın. Yanınızda benim iki valim olsun. Bunu yaparsanız, eskiye göre yaşarsınız. Yapmaz iseniz, benim pekçok kuvvetim hazır. Kim irademe karşı gittiyse, onlara katliam düşer.” Pskovlular hüngür hüngür ağladılar. [89] Yalnızca memedeki bebekler ağlamadılar. “Hükümdarın elçisi!” –dedi halk Dalmatov’a, “Biz, Tanrıyı ruhumuza yerleştirmek için oraya ne yapacağız diye sabaha kadar düşündük.” Ertesi gün, tan yeri ağarırken veçe biraraya geldi ve Pskovlular Dalmatov’a “ Biz knezlerimize ne Litvanya’ya ne Almanlara gitmemek üzere haç öptük. Bu yeminleri yerine getirmezsek Tanrı’nın öfkesi, açlık, yangın ve düşmanların istilası üzerimize olacak. Aynı ahit büyük knezlerimiz üzerine. Şimdi ise Tanrı’nın bildiği hükümdar, kendi baba toprağında serbesttir. Ahde ihanet etmek istemiyoruz.” dediler. Çanı kaldırdılar ve onu Novgorod’a götürdüler. Pskovlular onu

⁴⁰ Prikaz: Büro, ofis. III. İvan devrinde temelleri atılan merkezi hükümet büroları.

gözyaşlarıyla uğurladılar. O zamandan itibaren Pskov'da hayat kalan Rus şehirlerindeki gibi oldu. Pskov vakanüvisi der ki: “Bu kötülüğün hepsi bize iftiralardan, kötü işlerden, veçenin bağirtısından dolayı oldu. Baş bilmediği zaman dil konuşur; Kendi evlerini yönetmeyi başaramayanlar o zaman keyif için ve birbirlerine itaatsizlik için şehri yönetmeye karar verdiler.”

Bundan yaklaşık iki yıl geçtikten sonra Polonya kralıyla savaş tekrar başladı. Barış akdedilmedi. Moskova'da ve Vilne'de bunu biliyorlardı ve savaşa hazırlandılar. Kral, Rus ülkesinin sınırlarını harap etsinler diye Kırım Tatarlarını tuttu. Büyük knez ise kendisine diğer tarafta müttefik buldu: Bugünkü Prusya'da o zaman, Livonya'dakiler gibi şövalyeler var idiler. Sigizmund'un babası Kazimir de şövalyelerle savaşmıştı ve onları mağlub etti. Onların bazı topraklarını zaptetti. Geri kalanları ise onlara yalnızca ona itaat ettikleri için bıraktı. [90] O sıradaki büyük efendi (tarikatin esas başkanı) Polonya kralının elinin altında kalmak istemedi. Bizim büyük knezimiz sonra onunla birleşti. Şövalyeler Sigizmund'a tüm gücünü bizim tarafımızda toplamasına engel olmak için buna mecbur idiler. Bundan başka ise, onların arkasında olan Pruslardan addettikleri tüm Alman hükümdarları ve Livonya şövalyeleri de bizimle savaşamadılar. Bu yüzden biz bu taraflardan hiçbir tehlike bekleyemezdik. Bu sırada Moskova'ya Sigizmund'un savaş başladıktan az zaman sonra ölen Elena İvanovna'yı sıkıştırdığı haberi geldi. Moskova'da onun zehirlenmediğine inanmak istemediler.

Büyük knez savaşa şiddetle hazırlandı ve Glinski'nin vasıtasıyla Almanlardan savaşçı insanları tuttu. Her şey hazır olduğu zaman kendisi, o zaman Litvanya'ya ait olan önemli şehirlerin en yakınına; Smolensk'e gitti. Büyük knez iki defa Smolensk'e gidip geldi ve hepsinde başarısız oldu. Nihayet, üçüncü defa harekete geçti. (8 Temmuz 1514). İki kardeşi onunla birlikteydi: *Yuri ve Semen*. Üçüncüsü, *Dimitri Oka*'ya, Kırımlılar taarruz etmesinler diye yollandı. Dördüncüsü, *Andrey Moskova*'da kaldı. Büyük knez derhal Smolensk'e vardı. Toplardan ve arkebuslardan (tüfek) ateş etmeyi, ateş güllerini bırakmayı ve dinlenmeden

hücumlar yapmayı emretti. Dumandan hiçbir şeyi görmek imkansız oldu. Silah patlamalarının gürültüsünden ve insanların bağırtılarından toprak titriyor ve şehir yıkılıyor gibi görünen bir gürültü yükseldi. [91] Gülleyi toplardan ustalıklı ateşlemek esas topçu Stephan'a nasip oldu. Şehirdeki dolu topu vurdu ve bu topu derhal paramparça etti. Pekçok insan öldü. Şehirliler düşünceye daldılar: "Dövülecek hiç bir şey yok. Teslim olacak ise var. Kral geliyor, ne olacak?" Bu sırada büyük knez bir kez daha şehre ateş açmayı emretti. Smolensk piskoposu bizzat köprüye çıkıp gözyaşlarıyla sabaha kadar mühlet istedi. Büyük knez ona mühlet vermedi ve tekrar ateş açmayı emretti. Piskopos şehre döndü ve tüm kilise din adamlarını, tüm şehirlileri topladı. Şehirden haçlarla ve ikonlarla çıktılar. Büyük knez onları kabul etti. Onlar baş eğerek selam verdiler ve dediler ki: "Hükümdar! Çok Hristiyan kanı döküldü. Ve toprak; senin baba mirasın, boş. Şehirleri yok etme ve onları al." Ertesi gün büyük knez kendi adamlarını şehirlileri yemin ettirmeye getirmek için Smolensk'e yolladı. Bu, 1 Ağustos'ta oldu. Büyük knez, kutsal suyun üzerinde durdu ve haçlarla ve ikonlarla şehre girdi. Kilisede dua ettikten sonra başdiyakoz büyük knezi daimi ilan etti. Büyük knez haça yaklaştığı zaman piskopos ona dedi ki: "Rusya'nın otokrati Çar Vasili; senin baba ve dede mirasın Smolensk'de senelerce Tanrı'nın merhametiyle sevin ve refah içinde yaşa." Krallık voyvodası *Yuri Sologub*'a büyük knez: "Bana hizmet etmek istersen, seni bağışlarım; bana hizmet etmeyi istemezsen, nereye istiyorsan git." Sologub, krallığa gitmek için izin aldı. Hizmetçi insanlara da ona hizmet etmek isteyip istemediklerini sordu büyük knez. İsteyenleri mükâfatlandırdı ve Moskova'ya yolladı. [92] İstemeyenlere ise para verdi ve krallığa yolladı. Onların malikâneleri vardı ve bu malikânelere dokunmadı. Eskiden, soylularda dahi babadan miras yoluyla kalanlar haricinde maaş yerine verdikleri malikâneler vardı. O zaman para pahalı idi ve bu yüzden maaşı toprak olarak verirlerdi. Parayı ise ilave olarak verirlerdi. Aynı şekilde vergileri de sık sık aynı olarak ödediler: Ekmek, yiyecekler, kürklerle ya da at arabalarıyla hizmetler görerek ve sair. Çar, Smolensk'de voyvoda olarak knez Vasili Vasilyeviç Şuyski'yi bıraktı.

Büyük knez Smolensk'ten Dorogobuja'a gitti. Voyvodalarını ise muhtelif şehirlere yolladı. Knez Mihail Glinski Orşa'ya (Mogilevsk vilayeti) yollandı. Glinski büyük knezden memnun değildi. O, sanki Smolensk onun peşinden gidecek diye düşündü diyorlar. Bu esnada ise Sigizmund'un kardeşi Macar kralı Vladislav, ona Sigizmund'un onu teveccühle kabul edeceğini vadetti. Glinski bunlara kandı ve tekrar Litvanya'ya gitmeye karar verdi. Voyvodalar bunları öğrendiler. Glinski'yi yolda ele geçirdiler ve tutuklayarak büyük kneze götürdüler. Büyük knez onu Moskova'ya yolladı. Burada onu zindana attılar. Bizim voyvodalar Orşa'ya gittiklerinde diğer taraftan daha evvel esirlikten kurtulmayı başarmış olan Litvanya voyvodası knez Konstantin Ostrojski de aynı şehre gidiyordu. Knez Ostrojski ortodoks idi. Ama o kadar zengin ve güçlüydü ki onun inancına dokunamadılar. Zaman zaman kendi din kardeşlerini savunmayı başarabildi. O, bundan dolayı ona çok değer veren Sigizmund'a sadık kaldı. [93] Moskova'da yaşamış olan Ostrojski kralda Moskova'dakinden daha çok boyarlara muafiyet olduğunu biliyordu. Eskiden dedikleri gibi: "Polonya efendiler için cennet; köylüler için cehennemdir!"

8 Eylül 1514 yılında Dnyeper üzerinden köprü döşeyerek Ostrojski kendi piyadesini Orşa yakınlarına geçirdi. Süvariler de Dnyeper üzerindeki geçitten Orşa'nın altına geçtiler. Büyük knezin Çelyadnin voyvodaları askeri kuvvetlerin yarısının geçtiklerini söylediler. O, cevapladı: "Tüm ordu geçene kadar bekleyeceğiz. Bizde bu kadar çok kuvvet var. Elbette bu orduyu parçalarız. Ya da onun etrafını kuşatırız ve onu Moskova'ya kadar öküz sürer gibi süreriz!" Moskova kuvvetleri ilk Çarpışmayı başlattılar ve uzun süre kimin galip geldiği belli olmadı. Kâh büyük knezin ordusu Litvanya ordusunu defetti; kâh Litvanyalılar bizimkileri kovaladılar. O zaman, kasten çekildiler. Moskova ordusu onların arkasından kovaladılar. Bizimkileri kendi silahlarına doğru çekerek Litvanyalılar güçlü bir yaylım ateşi açtılar. Rus ordusu sarsıldı ve tahribi ancak gece durdurdu. Orşa'dan uzak olmayan, gemilerin işlemesine elverişli Krapivka nehri vardı. Oraya o kadar çok kişi battı ki nehrin akışı bile durdu. Önemli voyvodaların hepsi esir düştüler.

Smolensk’de bu savaşı duydular ve şehirliler kuşkulandılar ve korktular. Hatta piskopos da kuşkulandı ve kralla mektuplaşmaya başladı. “Eğer şimdi Smolensk’e gidersen, ya da senin voyvodaların giderse; şehri kolayca alırsın.” Knez Şuyski bu ihaneti öğrendi ve ihanetçileri zindana attı. Piskoposu ise Moskova’ya yolladı. [94] Ostrojski şehre yaklaştığı zaman, Şuyski ihanetçilerin Smolensk’te büyük knezin Smolensk’teyken onlara hediye ettiklerini üzerlerine giydirerek surlara asılmasını emretti. Kim ihanetçilerin birinin arkasında idiyse korktular ve şehri savunmak mümkün oldu.

Bundan sonra savaş uzun sürdü. Ama önemli hiçbir şey olmadı. Ruslar Litvanya’ya giriyorlar ve neredeyse Vilne’ye kadar tahrip ediyorlar; büyük knezin kiraladığı Kırımlılar ise Litvanya’ya saldırıyorlar ve Almanlar Sigizmund’un güçlerini başka bir tarafa çekiyorlardı. Alman imparatoru büyük knezi kralla barıştırmayı denedi. Fakat başaramadı. Kral, Smolensk’i istedi; büyük knez ise eski Rus şehri olan Kiev’i talep etti. Böylece anlaşamadılar. Bu sırada Sigizmund şövalyelere boyun eğdirdi. Büyük knez için ise yeni bir düşman doğdu: Kazan, Kırım ile birleşti.

Kazan’da *Mehmet Emin* öldü ve büyük knez eski Saray Çarı *Ahmet*’in akrabası ve düşman Kırım Çar’ı *Mehmet Giray*’ın neslinden *Şah Ali*’yi oraya Çar ilan etti. Mehmet Giray tüm Tatar Çarlıklarını tek el altında toplamak ve yeni *Batu* olmak niyetinde idi. *Şah Ali*’yi Kazan’da sevmiyorlardı. Mehmet Giray bunu öğrendi ve Kazanlı mirzalarla temasa geçmeye başladı. 1521 yılında Kırım Çarı’nın kardeşi Sagıp Giray, bozkırı geçti ve ordusuyla Kazan’a vardı. Kazanlılar ona kapıları açtılar. Şah Ali’yi ise Moskova’ya gönderdiler. Mehmet Giray Tatar Çarlıklarından birini ele geçirerek diğerlerini de kendi iradesine sokmak için gayret etmeye başladı. [95] Ve Astrahan Çarını beraber Moskova’ya gitmek için yardıma çağırdı. Astrahan Çarı onunla birlikte gitmek istemedi. Onu tamamen kendisine tabi kılamaz diye korktu. Tüm bunlarla ilgili haber Moskova’da alındı. Her iki kardeş, Kazanlı ve Kırımlı; artık farklı taraflardan Moskova’ya gittiler. Moskova’ya doğru gittikleri zaman mutat

olarak Kırımlıların geçtiği Oka'ya Çar Mehmet Giray'ı karşılamaya Moskova'dan ordu göndermeye zar zor yetiştir. Rus voyvodaları knez *Dimitri Belski* ve büyük knezin kardeşi knez *Andrey* olması gereken yerde durmamışlardı ve Oka'yı geçerken hanı kaçırdılar. Ancak o zaman savaşa başladılar ve parçalandılar. Kolomna'da her iki Çar da birleştiler ve birlikte Moskova'ya gittiler. Onlar Kolomna'dan Moskova'ya kadar tüm yolu tahrip ettiler. İnsanları öldürdüler ve esir aldılar. Köyleri yaktılar, Ugreşski manastırını ateşe verdiler ve şehre yanaştılar. Büyük knez o zaman Moskova'da değildi. Vaftiz edilmiş Tatar Çareviçi Petro ile boyarlar kalmışlardı. Moskova'da o zaman Kreml'in sadece bir duvarı vardı. Bu yüzden tüm Moskova ahalisi, Tatarların yaktıkları komşu köyler Kreml'de toplandılar ve kendileriyle tüm eşyalarını da getirdiler. Sıkı kale, oraya toplanmış olan çok sayıda insanlardan dolayı daha da sıkı oldu. Bu yüzden şehirde hastalık oluşmasından korkmaya başladılar. Mamafih kendini müdafaa etmek de mümkün idi. Şehirde iyi toplar ve iyi topçu Alman *Niklas* vardı. Ama barut azdı. O zaman ne yapmak gerekirdi? Boyarlar Tatarların parayı ve hediyeleri sevdiklerini biliyorlardı ve rüşvet verip handan kurtulmak için acele ettiler. Diyorlar ki; onlar her yıl ona armağan vermeyi vadettikleri bir belge verdiler. [96] Mehmet Giray Moskova'ya dokunmadı ve Ryazan önünden geriye gitti. Tatarlar, şehrin önünde ordugâh kurdular ve Ryazanlıları yol üzerinde yağmaladıkları malları satın almak üzere çağırmaya başladılar. Onlar bu kurnazlıkla Ryazanlıları aldatmak ve şehri almak istediler. O zaman Ryazan'da henüz knez yoktu. Bundan kısa süre önceki hadiseleri büyük kneze söylediler: knez İvan Ryazanski Mehmet Giray ile mektuplaşıyordu. Büyük knez onu yanına çağırdı ve durdurdu. Knez İvan, Litvanya'ya kaçmayı başarsaydı bile artık bir daha Ryazan'a dönemezdi. Buraya ise genel vali Habar Simski yerleştirildi. Han, Habar'ı aldatmak için bakmak üzere Moskova belgesini ona yolladı. Habar, onu kendisinde tuttu ve topçusu Jordan'a Tatarlar üzerine ateş etmesini emretti. Bu öyle ustalıklarla ateş etti ki bir kerede pekçok Tatar yere serildi. Bu sırada Mehmet Giray, Astrahan Çarının onun Çarlığına hücum ettiğini öğrendi ve evine geri dönmek için acele etti. Vasili İvanoviç hanın yeni bir istilasından korktu ve Polonya kralı ile beş yıllık ateşkes imzaladı. Buna göre Smolensk bizde kaldı. Sonra bu ateşkes daha da

uzatıldı.

Ryazan'dan çıkmış olan Mehmet Giray, Astrahan'a gitti ve bu Çarlığı zaptetti. Böylece nihayet o zamanki tüm Tatar Çarlıklarını kendi elinin altında toplamayı başardı. Ama o, Astrahan'a uzun süre hâkim olamadı. Oranın Tatarları onu öldürdüler ve Astrahan'dan savaştıkları üzere Kırım'a gittiler. Mehmet Giray olmadan o zaman Hristiyanları katleden ve Rus elçisini öldüren Sagıp'ın üstesinden gelmek mümkün oldu. [97] Vasili İvanoviç bizzat gitti. Sura'ya kadar vardı. Burada tam Tatar hududuna *Vasilsursk* şehrini inşa etti. Kazan'a ise Çar Şah Ali ile voyvodalarını yolladı. Şah Ali Kazan bölgesini tahrib etti. Sonraki sene (1525 yılı) büyük knez Kazan'a knez İvan Belski ile tekrar yeni bir ordu (150.000 adam kadar diyorlar) yolladı. Sagıp Giray burada Çar olarak küçük yaştaki yeğeni Safi-Giray'ı bırakarak Kazan'dan ayrıldı. Bizim voyvodalarımız Kazan'a yanaştılar. Ama yirmi gün hiçbir şey yapmadılar. Hatta şehre saldırmadılar. Ağaçtan duvarlar yanmaya başladığı zaman, söndürmeye ve yeni duvar inşa etmeye müsaade ettiler. Voyvodalar Kazanlılar para aldı diye düşündüler ve bundan dolayı hiçbir şey yapmadılar. Ama mesele başkaydı. Belski, Habar Simski'nin komuta ettiği süvarilerin ve yeme içme erzağı taşımak zorunda olan *Paletzki*'nin yüzdürmüş olduğu donanmanın yanaşmasını bekledi. Ne bu, ne diğeri gelmediler. Orduda açlık başladı. Birden bire süvarilerin öldürüldüğü söylentisi yayıldı. Artık gemileri bırakmayı ve Vyatka üzerinden geri dönmeyi düşündüler. Burada söylentilerin yanlış olduğunu Habar'ın Çirmişleri parçaladığı ve Kazan'a doğru acele ettiğini öğrendiler. Ama ikmali yetişmedi. Volga adalarıyla Çirmişler arasındaki nehre taştan ve ağaçtan bent çektiler. Rus gemilerini üst üste parçaladılar. Çirmişler ise kıyıda onlara oklar ve kırımler serptiler. Paletzki, Kazan'a az sayıda gemileriyle vardı. Voyvodalar barışa razı olmak zorunda kaldılar. Buna göre Safi Giray, Çar olarak Kazan'da kaldı. [98] Vasili İvanoviç onlara öfkeleni ve metropolit onu Belski'yi bağışlaması için güçlkle ikna etti. Aynı zamanda, Kazan'daki panayıra gelmiş olan Rus tüccarlarını Kazanlıların yağma etmesine ve öldürmesine izin vermemek için Vasili İvanoviç Rus tüccarlarına Kazan'a gitmeyi yasak etti. Volga'da ise Nijni Novgorod'dan daha

aşağıda *Makaria Unjenska*'nın Jeltovodski olarak adlandırılan manastırının bulunduğu yerde yeni bir panayır tesis etti. (Bu manastır sonra tekrar faaliyete geçti.) Sonradan Nijn'e nakledilen meşhur Makariya panayırını böyle başladı.

Aynı zamanda Vasili İvanoviç, Saburov⁴¹ soyundan büyük knyaginyası *Solomiya* ile ayrıldı. Onunla yirmi yıl yaşamıştı ama onların hiç çocukları olmamıştı. O ölürse Çar olması gereken öteki kardeşi Yuri ise zayıf bir adamdı. Vasili İvanoviç, devleti o ve onun babası İvan Vasilyeviç'in yaptığı gibi böylesine güçlü tutamayan bir adamın hükümdar olmasını istemedi. Anlatıyorlar ki: büyük knez bir defa muhtelif şehirlere gezintiye gitti. Onlar yolda ormana girdiler. Büyük knez ağaçta bir kuş yuvası gördü ve dedi ki: “Vay başıma! Gök kuşları ve ormanın vahşi hayvanları bereketli! Ben ise kısırım.” Söyleyerek ağladı. Moskova'ya vardığında boyarlarla konuşmaya başladı: “Benden sonra Rus Ülkesi'nde kim hüküm sürecek? Benim kardeşlerim mi? Onlar kendi knezliklerini yönetmeyi başaramıyorlar.” Bunu konuşarak tekrar ağladı. Boyarlar cevap verdiler: “Hükümdar, meyve vermeyen incir ağacını budarlar, kokusu bahçivandan yükselir.” [99] Metropolit de aynısını konuştu. Büyük knez onları dinledi ve zevcesinden ayrıldı ve onu manastıra kapattılar.

Ertesi yıl, büyük knez kendisine hala zindanda bulunan knez Mihail'in yeğeni *knyajna Elena Vasilyevna Glinski*'yi yeni zevcesi seçti. Böylece Vasili İvanoviç'in her iki zevcesi de Çar soyundan olmadı. O kendisine birinci gelini boyar kızlarından seçti ve o zamandan itibaren bizim Çarlarımız bu âdeti sürdürdüler. Genellikle şöyle yaptılar: Büyük knezin evlenme zamanı gelince, tüm şehirlere genç kızları toplarlar ve hangisi daha çok Çarın hoşuna giderse, o Çariçe olurdu. Elen'den Vasili İvanoviç'in iki oğlu oldu: *İvan* ve *Yuri*. İlk oğlu doğduğu zaman, büyük knez on gün sonra onu Troitzki manastırına götürdü ve St. Sergey türbesine koydu. Onu Tanrı'nın hizmetkârı olarak takdis etti. Sonra bol bol sadaka dağıttı.

---

⁴¹ Soylu bir Tatar sülâlesi. Menşei hakkında bkz. Kamalov, **Altın Orda-Rus İlişkileri ve Altın Orda'nın Rusya'ya Etkileri**, s. 261.

Pekçoklarını, özellikle onun ikinci nikâhına kötü niyet gösterenleri hapisten serbest bıraktı. St. Petra ve Aleksey'in kutsal emanetleri için altın ve gümüşten türbeler yaptırdı. Tüm Moskova veliaht için sevindi ve uzak diyarlardan onu kutsamak için keşişler geldiler.

Bu arada Kazan Çarı büyük knezi itaatkâr kaldığına inandırmak için elçilerini yolladı. Vasili İvanoviç ona inandı ve Kazan'a kendi elçisini yolladı. Ama Nijn'de elçi Kazan Çarının niyetinin bozuk olduğunu öğrendi ve geri döndü. [100] Vasili İvanoviç, o zaman Kazan'a yeğenin ricası üzerine zindandan serbest bırakılan knez Glinski'nin birlikte gittiği kendi ordusunu yolladı. Ordu Kazan'a gitti ve Safa Giray'ı mağlub etti. Böylece Kazanlılar itaat ettiler ve onların elçileri Moskova'ya gittiler. Moskova'da elçiler itaat olacağına dair yine yemin ettiler. Kazan'dan ise Çarın esirleri bırakmadığını ve evvelce Moskova'ya götürülmüş olan Kazanlıları geri vermelerini talep ettiğini bildirdiler. Büyük knez Kazan elçilerine emir buyurdu: “Siz, Çar ve tüm Kazan toprağının bize tamamen muti olacağına yemin ettiniz. Şimdi ise onların itaatkârlığı işte böyle mi?” Elçiler tövbe ettiler ve sonra dosdoğru dediler ki: “ Çarın ikiyüzlülüğünü görüyoruz. Kendi yeminini bozdu. Vazifesini hiçe saydı ve bizi unuttu. Ondan nasıl hayır gelir? Hükümdarımız bize nasıl bir Çarı uygun görüyorsa biz ondan hoşnut oluruz.” Ve onlara tekrar Şah Ali'nin verilmesini istemeye başladılar. Hükümdar onlara sormayı emretti: “ Bu Çar için ülkenizden istek var mı?” Onlar istek olmadığını cevapladılar. O zaman hükümdar Kazan'a yerli mirzalar ne düşünüyorlar diye soruşturmak üzere (birilerini) yolladı. Kazan'da Safa Giray'ı kovdukları haberini aldıkları zaman Şah Ali'yi değil, - onu sevmiyorlardı- onun küçük kardeşi *Enali*' yi istemeye başladılar. Hükümdar onlara bu Çarı gönderdi (1531) Safa Giray Kırım'a çekildi ve amcasını Rusya'ya hücum etmek için teşvik etti. Bu itaat etti ve Ryazan bölgesine kadar vardılar. Burada Kırımlıları bizim voyvodalarımız mağlub ettiler.

1534 yılının sonunda Vasili İvanoviç, büyük knyagina ve çocuklarıyla dua etmek için Troitzka manastırına gitti. [101] O çok dindardı ve sık sık muhtelif

manastırlara özellikle Troitza'ya giderdi. O, kutsal yerleri ziyaretinden sonra, avlanmaya gitti. Ozeretzko köyünde (Moskova vilayetinde) kalçasında çıban oluştu. Vasili İvanoviç daha yaşlı (o sadece 52 yaşında idi) değildi ve güçlüydü. Hastalığı düşünmedi ve bir yerden başka bir yere gezerek Volokolamsk'da Şigonı'da kendi Tver ve Volotzka başağalarının ziyafetinde bulundu. Baş ağalar, tüm saray vazifelilerine ve saray köylülerine komutanlık ederdi. Şigonı'da bu yüzden tüm malikânelerin yönetiminde eski Tver ve Volotzka knezleri bulundular. Çar kötüleşiyordu ama böyle de olsa ertesi gün o ava gitti. At üzerinde 50 verst yukarı gitmiş olan Vasili, artık daha fazla uzağa gidemedi ve *Kolp*'a geldi. Sofraya oturamadı. Onu tedavi etmeye başladılar. Hekimler kötü idiler ve onun için her şey daha da kötüleşti. Volokolamsk'ta onu artık sedyelerle taşıdılar. O buradan Moskova'ya kendisinininkini onlara göre yazmak için babasının ve dedesinin manevi vasiyetnamelerini getirmek üzere (elçi) gönderdi. Ama ne metropolite ne de boyarlara hiçbir şey belli etmemeyi emretti. Belgeler getirildiği zaman o, kendi yanındaki eski boyarlarla beraber vasiyetnamesini yazdı. Bu sırada o, biraz rahat hissetti ve Moskova'ya gitmeye karar verdi. Onu kaptana⁴² (eski at arabası) yerleştirdiler. Yol üzerinde sürekli diğerlerinin onu bir yandan öbür yanına çevirmesi gerekiyordu. O, böylece *Yosif Volokolamsk* manastırına vardı. Kilisede onu kollarına girerek götürdüler. O, biraz dua etti ve onu kilisenin eşliğine çıkardılar. [102] Burada onun için yatak hazırlanmıştı. O, manastırdan Moskova'ya gitti. Yavaş gittiler çünkü sık sık durakladılar. Onlar şehre yaklaştıkları zaman nehir artık donmuştu. Bu yüzden buzu deldiler ve köprü inşa ettiler. Ama bu köprü onun kaptanı girmeye hazırlandığında yıkıldı. Sonra köprüyü tekrar yaptılar. Büyük knez Moskova'ya vardığı zaman, rahip olmak için hazırlandı ve kendisine keşiş kıyafeti yapılmasını emretti. O zamanda bir knez keşiş olmadan nadiren ölürdü. Bununla ruhu daha çabuk cennete düşer diye düşünürlerdi. O sırada o, yanına boyarlarını ve kardeşlerini çağırdı ve onlara dediki: “ Tanrı'nın ve Kutsal Meryem Ana'nın huzurunda oğluma emrediyorum ve ona babam büyük knez İvan Vasilyeviç'in beni kutsadığı

---

42 Kışlık kapalı araba. (ç.n.)

hükümdarlığımı veriyorum. Siz ise, benim kardeşlerim, yeminlerinizde sağlam durun ve Zemski'nin yapısını koruyun. Bizim düşmanlarımız karşısındaki askeri vazifelerde ortodoks hristiyanların kolunun kâfirler ve latinlerin üzerinde olması için gayret gösterin. Boyarlar, siz ise benim oğluma bana hizmet ettiğiniz gibi hizmet edin. Biz size anadan doğma hükümdarlarız, siz ise bize ezeli boyarlarsınız. Kardeşlerim, siz ise oğlumun topraklarında hükümdarlık yapması için ve ülkemizde adalet olması için sağlam durun.” Böylece on gün daha geçti ve hükümdar kendi Alman hekimine dediği: “ Sen kendi ülkenden benim yanıma geldin ve şimdiye kadar sana merhamet gösterdim. Beni daha da rahatlatmak için ne yapabilirsin? Hekim cevapladı: “Hükümdar! Ben sizin merhametinizi, ekmeğinizi ve tuzunuzu hatırlıyorum. Fakat ölüyü diriltmem imkânsız. Ben Tanrı değilim.” [103] O zaman büyük knez başını boyarlarına çevirdi ve onlara dediği: “ Kardeşlerim! Nikolay (hekimini böyle çağırdılar) gördü ki ben sizin değilim.” Hepsi acı acı ağladılar. Sonra o, boyarlarıyla ve metropolitleriyle tek tek oğlu hakkında her şeyi konuşmaya başladı. O, uzun süre oğlunu yanına getirmelerini istemedi. “Oğlum küçük. Ben ise büyük bir marazla yatıyorum. Oğlum benden korkabilir.” Ve kardeşleri ondan istemeye başladılar. “Oğlunu getirsinler ve sen de onu kutsa.” Oğlunu getirdiler ve büyük knez onu gözyaşlarıyla kutsadı. Büyük knyagina da geldi. İkisi de onun kolları altında durdular. Knyagina acı acı ağladı. Büyük knez onu güçlkle ikna edebildi. O söyledi: “Hanım, ağlama; Tanrı'ya şükür ben daha iyiyim.” Elena sordu: “ Beni kime bırakıyorsun? Çocuklarını kimin emrine veriyorsun?” Büyük knez cevap verdi: “Senin oğluna ben ülkeyi kutsayarak verdim. Senin hakkında ise evvelce atalarımızın adetlerindeki gibi vasiyetnamemde emir buyurdum.” Sonra o saçlarını kestirmeye başladı. Metropolit onun saçını kesti ve Varlam ismini verdi. Artık onun dili konuşmaz oldu ve o, 4 Aralık 1534 yılı gecesinde öldü. Büyük knegine daha onun ölümünü bilmiyordu ve çok fazla ağlamamaları ve felaketi aşikâr etmemeleri için halkı yatıştırmaya çalıştılar. Sabahleyin metropolit ve boyarlar büyük knyaginaya gittiler. O, onların gelişini gördü. Onların neden geldiğini anladı. Yere düştü ve iki saat ölü gibi yattı. O yürüyemediğinden onu cenazeye taşıdılar.

O zaman, İvan Vasilyeviç Çarlık sürmeye başladı. Üç yıl onun yerine annesi yönetti. O, akıllı bir kadındı. [104] Onun zamanında Moskova'da başka bir müstahkem yer inşa edildi: Kitay-şehir (buradaki misafir sarayı şimdiki şehrin ismidir). Halkta çok sahte para dolaşıyordu. Elena sahte paraları yapanların idam edilmesini emretti. O zaman onların boğazına kalay döktüler. Büyük knezin yönetimden memnun olmayan kardeşlerini zindana attılar. O, kendi dayısı Mihail Glinski'yi de attı. Litvanya ile talihli bir savaşa girdi ve İvan Vasilyeviç ile Vasili İvanoviç tarafından alınmış olan her şeyin muhafaza edildiği beş yıllık barış ile sonuçlandırıldı. Kazan'da Djen⁴³ Ali'yi öldürdükleri zaman, Kazanlılar tekrar Safa Giray'ı seçtiler. Elena, Vasili İvanoviç'in isyan yüzünden hapsedtiği Şah Ali'yi serbest bıraktı ve Kazan'a göndermek üzere hazırlandı. Fakat yetişemedi çünkü o, ansızın 3 Nisan 1538 yılında öldü ve aynı gün onu, Dimitri Donskoy'un karısı Yevdoki'nin kurduğu, tüm büyük knyaginaların gömüldükleri ve hükümdarın gelinlerinin evlenene kadar yaşadıkları Voznesensko Manastırı'na gömdüler.

Elena ölür ölmez boyarlar yönetimi ele geçirdiler. O zaman boyarlardan en güçlüsü Knez Şuyski ile Knez Belski idiler. Elena özellikle Telepnev ailesinden genç knez Obolenski'yi ayrı tuttu (Kalabalık knezlik nesillerinden bazıları başka ailelere bölünmüşlerdi. Böylece *Şuyski-Skopinalar* sadece Şuyski; *Rostovski-Lobanovalar*, *Bahteyarova*, *Golubiy v.s.* oldular.) Obolenski'nin kız kardeşi büyük knezin sütünesi idi. Şuyskilerden en büyüğü ve eski Smolensk valisi olan Vasili Vasilyeviç Şuyski Smolensk'i zaptetti. [105] Obolenski'yi ele geçirdiler ve zindana attılar. O burada öldü ve onun kız kardeşini sürgüne gönderdiler. Şuyskiler hüküm sürmeye ve düşman olan boyarlar karşısında hırslanmaya başladılar. Belski'yi zindana attılar. Kimini sürdüler; kimini astılar; hatta metropoliti tahtından indirdiler ve yenisini yerleştirdiler. Ama metropolit aynı şeyin ona da olabileceğini anladı ve Belevski'yi zindandan serbest bırakması için hükümdara yalvardı. İvan Vasilyeviç Şuyski (o zaman artık Vasili Vasilyeviç ölmüştü) buna öfkeleni ve hükümdarın meclisine

---

43 Can Ali.

gitmekten vazgeçti. Belski iktidar sürmeye başladı. Bu karışıklıklar zamanında büyük knezin eğitimini hiçkimse düşünmedi. Şuyskiler sadece hazineyi soymakla meşguldüler. Onlar büyük knezin kapkacağından kendilerine hazine yaptılar. Knez Şuyski büyük knezin yatakodasına oturmaya gelir ve geceleyin onun karyolasına yaslanırdı. Ve İvan Vasilyeviç, çocukluğundan itibaren boyarları sevmemeye başladı. Şuyskiler Rusların düşmanları karşısında hiçbir şey yapmadılar. Kazanlılar Kazan'la komşu olan bölgeleri tahrip ettiler. O zamanın kaynağı diyorki: “Batu dönemine göre daha kötü oldu. O, bir defa şehirleri yakarak ve Hristiyanları kılıcıyla keserek Rus topraklarından yıldırım gibi geçti. Kazanlılar ise Rus Ülkesi'nden çıkmadılar. Kendi Çarlarıyla birlikte girerek ve insanları buğday gibi biçerek, hristiyanlara bir saat bile huzur vermediler ve bir voyvoda bile onların karşısında dayanamadı. Barbarların yüzünden tüm hristiyanlar korkuya düştü. Onlardan ormanlarda, mağaralarda ve çöllerde karıları ve çocuklarıyla saklandılar. [106] Şehirler yakıldılar ya da yosunlar büyüyene kadar tenhalaştılar. Manastırlar ve kiliseler yakıldılar ve küçük düşürüldüler. Dine saygısız papazlar küpleri dinsizler gibi içtiler. İkonların madeni kaplamalarını soydular, kadınlarına ve kızlarına gerdanlıklar, küpeler yaptılar ve kendi takkelerini süslediler. Keşişlere küfrettiler. Ortodokslardan esir götürdüler. İhtiyarlara ve hastalara küfür ettiler. Kiminin kollarını ve bacaklarını kestiler ve taş gibi yola fırlattılar; diğerlerinin başlarını kestiler ve kaburgalarından astılar, kazığa oturtular. Çocukları annelerinin memelerinden kopararak boğazını sıktılar ya da ayaklardan tutarak taşa vurup parçaladılar. Pekçoklarını kendi inançlarını kabul etmeye zorladılar. Onların inancını kim kabul etmediyse bu yüzden uzak memleketlere köle olarak sattılar.” 1540 yılında Safa Giray'ı Murom'dan yine kovdular. O zaman Kazan'dan sefaret büyük kneze geldi ve elçiler dediler ki: “Hükümdar! Suçumuzu bağışla. Kendi voyvodalarını adamlarıyla bize gönder. Biz ise buna mukabil sana hizmet ederiz. Çarımızı öldürürüz ya da senin voyvodalarına teslim ederiz. Çardan çok zorluk gördük: Pekçok knezimizdeki haraçları o zorla aldı ve Kırımlılara verdi. Hazineyi biriktirmek ve Kırım'a göndermek, Zemskinin adamları için büyük bir perişanlık.

O zaman voyvodalar gönderildiler ve onlara knez İvan Şuyski önder yapıldı. Ona Vladimir’de durması ve Kazan’la görüşme yapması emredildi. O zaman Kırım’da Çar olan Sagıp Giray bunları öğrendi. Ordusunu Moskova üzerine toplamaya başladı ve tüm Orda’yı kendisiyle götürdü. Evlerde sadece yaşlılar ve çocuklar kaldılar. Onlarla Nogaylar, Astrahanlılar ve Türk sultanının adamlarıyla savaş topları ve arkebüzlarla gittiler. [107] Stepe büyük Tatar gücünü öğrenmek için yollanan insanlar geldiler ve patikalarda (atların tırnaklarının izlerine göre) yüzbin kadar Tatarın geliyor olmasının mümkün olduğunu söylediler. Bu haberler üzerine Moskova’dan büyük bir ordu Knez Dimitri Belski’nin voyvodalarıyla Oka’ya yollandı. Temmuzda Çar, Ostra (Çernigov vilayetinde) şehrine yaklaştı. Moskova’da bunları öğrendikleri zaman, büyük knez dua etmek üzere Çudovski kilisesine gitti ve mucizevî St. Petra’nın tabutunu selamladı, dediki: “Biz babamdan sonra küçük yaşta kardeşlerimle kaldık. Kâfirlerden bize büyük keder geldi. Sana mucize sahibi, bize dua etmek yakışır. Tanrı seni bizim soyumuzun ve tüm ortodoks hristiyanların muhafızı olarak verdi.” O, kiliseden boyarların meclisine gitti. Boyarlar Büyük knezi Moskova’dan yola çıksın mı yoksa şehirde mi kalsın diye düşünüp taşınmaya başladılar. Pekçokları çıkmasının gerekli olduğunu söylediler. Diğerleri kalmasını tavsiye ettiler. Çünkü büyük knez küçük yaşta idi ve hızlı gidemezdi. Bu yüzden eğer takip edecekse başına bir kötülük gelebilirdi. Metropolit ise bundan başka dediki: “Önceden büyük knezlerin ayrıldığı şehirler Kostroma ve diğerleri, şimdi Kazan’lılarla iyi değil. Novgorod ve Pskov şehirlerine ise hükümdarlar gitmediler. Oralardan Litvanya ve Alman sınırları yakınlar.” Boyarlar hükümdarın Moskova’dan çıkmamasına karar verdiler ve şehri tahkim etmeye, muhtelif adamlarını yerleştirmeye başladılar.

Çar’ın Oka üzerinden geçmeye hazırlandığını öğrendikleri zaman, orduya hükümdarın adından belge yollandı. [108] Belgede denildi ki: “Kutsal kiliseler ve ortodoks hristiyanlar için sağlam durun; ben ise yalnızca sizin için değil çocuklarınıza da ihsanda bulunacağım. Kim ölürse onun ismi ebediyen anılmak üzere yazacak, eşi ve çocuklarına ihsanda bulunacağım.” Voyvodalar bu belgeyi

mütehassıslıkla okudular. Bu yüzden aralarında kavgalı olanlar barıştılar. O zaman voyvodalar sık sık bozuşurlardı. Adet olduğu üzere, eğer birinin babası diğerinden yüksek mevkideyse bu yüzden oğlu da yüksek olmak zorundaydı ve aksi halde torunları bile yüksek mevkileri tutamazdı. Böyle bir makam geleneği, *Mestniçestvo* olarak adlandırıldı. Böyle bir adet daha uzun süre devam etti ve yabancılar Rus kuvvetlerini boyarlar makam kavgası yaptıkları için defalarca bozguna uğrattılar.

Bu sırada Çar Oka'ya vardı ve Oka üzerinden geçmek için feribotlarını hazırlamaya başladı. Voyvodalar onun karşısına öncü alayı yolladılar. Tatarlar bütün ordunun burada olduğunu düşünerek yüzerek geçmeyi kestiler ve oklarını öncü alaya serptiler. Öncü alay sarsıldı. O zaman kalanlar ona yardıma yetiştiler. Çar böylesine çok adam karşısında hayretler içinde kaldı. Knezlerini çağırdı ve onlara dediki: “Bana Rus ordusunun hepsinin Kazan'a gittiğini ve bana rastlamayacaklarını söylediler. Ben ise hiçbir zaman bu kadar iyi silahlanmış adamı bir mahalde görmedim. Seferlerde bulunmuş olan eski Tatarlar da görmediler. Ve Ruslar Tatarları kıyıda püskürttüler. Sabahleyin ise, Rus ordusuna topları getirdiler. Çar bunu öğrendi ve Oka'dan kaçtı. Onun arkasından voyvodalar kovaladılar. [109] Ama burada Çar knezlerine dediki: “ Benim itibarım büyük bir leke aldı. Beraberimde pekçok orda getirdim ve Rus Ülkesi'ne hiçbir şey yapmadım.” Bir şeyler yapmak için o, Pronska şehrine (Ryazan vilayetinde) gitti. Bütün gün Tatarlar şehre giriştiler. Akşama doğru voyvodaya haber yolladılar: “Şehri teslim et; Çar merhamet gösterebilir. Teslim etmez isen, Çar şehri alır, şehri almadan çekilmez.” Voyvoda cevap verdi: “ Tanrı'nın emriyle, şehir duracak. Tanrı'nın emri olmadan kim şehri alabilir? Çar biraz beklesin, bizim voyvodalarımız sizin arkanızdan geliyorlar!” Gerçekten de voyvodalar yanaştılar. Çar bunu öğrendi ve aceleyle geri gitti.

Bu olaydan sonra, Şuyski'nin dostları olan boyarlar, her şeyi Belski yönettiği için memnun değillerdi. Onu zindana attılar ve Vladimir'den knez İvan Şuyski'yi Moskova'ya çağırdılar. Bütün bunlar, o zaman yalnızca 12 yaşında olan hükümdara sorulmayarak yapıldı. Hatta boyarlar hükümdarın odasına ansızın

girdiler. Burada metropoliti aradılar ve bulamadılar. Sonra manastır hücrelerine gittiler ve taşları pencereye fırlattılar. Onu zar zor hayatta bıraktılar ama tahttan indirdiler ve Kirilov-Belozerski manastırına yolladılar. Belski'yi ise üç ay sonra öldüğü Beloozero'ya sürgüne gönderdiler. Tekrar Şuyskiler iktidar sürmeye başladılar. Onlar öyle kibirlendiler ki, (iki yıl sonra) hükümdarlarının odasından onun gözdesi *Vorontzov*' u aldılar ve dövmeğe başladılar. Ancak öldürmediler. Büyük knezin kendisi onun serbest bırakılması için ricada bulundu. O zaman onlar, merhamet ettiler. Ama yine de Moskova'dan yolladılar. [110] İvan Vasilyeviç, artık 14 yaşında idi. Boyarların bencilliklerinden bıktı. O, bir defasında avcılarına *Andrey Şuyski*'nin yakalanmasını ve zindana götürülmesini emretti. Şuyski'yi yolda öldürdüler. Onların diğer dostları muhtelif şehirlere gönderildiler. O zamandan itibaren İvan Vasilyeviç, kendisi iktidar sürmeye başladı. Ama buna rağmen o yine de hala çocuk idi. Bu yüzden onun yerine dayıları olan Glinski knezleri pekçok şeyi yaptılar. 1547 yılında İvan Vasilyeviç Çarlık için taç giydi ve o zamandan itibaren Çar ve Büyük Knez olarak adlandırılmaya başladı. Çarlık tacı giyme töreninden iki hafta sonra o, Zaharina soyundan Anastasya Romanovna ile evlendi. Yoksullara iyi kalpliliği ve halimliği için tüm Rusya Çariçe Anastasya'yı sevdi. Sonra hükümdarsız zamanlar başladığında Rusya'yı yabancılar ve eşkiyaları ile isyancılar sardı. Halk halim Çariçeyi ve onun hatırasını hatırladı. Tahta çıkmak üzere onun oğlu Metropolit *Filaret*'in yeğeni *Mihail Fedoroviç Romanov*' u seçtiler. O zamandan itibaren Rusya'da Romanovların hanedanı Çarlık yapmaya başladı.

Düğünden biraz sonra Moskova'da şiddetli yangınlar başladı. Kremlin yandı. Çar'ın sarayı da yandı. Metropolit Uspenski tapınağından mucizevî Petro yazıları ikonuyla güçlükle çıktı, Uspenski'yi duman ve kor kapladı. Metropolit, gizli yerden Moskova nehrine indiği zaman ip koptu ve onu ölmek üzereyken güçlükle Hovoy köyüne getirdiler. Kreml'de manastırlar yandı; Kremlin duvarlarındaki ahşap çatılar yandı. Barutun durduğu kule patladı. Kitay şehirdeki tüm tezgâhlar ve pazar yeri de yandı. İnsanlardan 1.700 adam yandı. [111] Çar, Çariçe ile Moskova nehrinden *Vorobyevo* köyüne gittiler. Moskova'da kötü insanlar yangını Glinski

knezlerinin üzerine atmaya başladılar. Halk telaşa düştü. Knez Yuri Glinski kilisede saklandı. Onu sürükleyerek çıkardılar ve öldürdüler. Glinskilerden pekçok insanı aynı şekilde öldürdüler. Nâralarla Voroyevo köyüne vardılar ve Moskova'yı büyüçülükle yaktığına inandıkları knagina Glinski'nin sarayda saklandığını söylediler. Hükümdar isyancıların idamını emretti.

Yangın zamanında Çar Vorobyev'de iken onun yanına Blagoveşçenski kilisesi (Blagoveşçenski kilisesinde Çarların düğünleri yapıldı ve eski Blagoveşçenski papazı eski Çarlık itirafçısı⁴⁴ idi) *Silvestır* geldi. O, Çara onun çocukluğunda pekçok kötülük yapıldığını ve nasıl yönetmesi gerektiğini söylemeye başladı. İvan Vasilyeviç günah çıkarmaya başladı ve sonra her işini danıştığı Silvestır'ı bilhassa sevdi.

Üç yıl geçti. Çar artık olgunlaştı ve 20 yaşına geldi. O, pekçok yalanlar, cinayetler, kavgalar gördü ve tüm bunlara nasıl son vereceğini metropolitte istişare etti. Onun nasihati üzerine Moskova'ya şehirlerden seçilmiş insanları çağırdı. Birinci pazar günü seçilmiş insanlar toplandıkları zaman Çar ve metropolit, tüm din adamlarıyla ve kutsal haçlar ve ikonlarla çıktı. Çar infaz yerine çıktı ve metropolitte dediki: “ Sana yalvarıyorum kutsal metropolit! Bize yardımcı ol. Ben biliyorum ki sen, her zaman hayırlar istiyorsun. Ben dört yaşında babamı, sekiz yaşında ise annemi kaybettim. [112] Benim güçlü boyarlarım bana göz kulak olmadılar, müstebit oldular. Benim isimle kendilerine saygı aşurdılar ve ihtilasla, hakaretlerle ve menfaatle meşgul oldular. Rüşvetçi ve yağmacılar! Şimdi hangi cevabı vereceksiniz? Ben ise kanımdan temizim. Benden ceza bekleyin.” Sonra halka döndü ve dediki: “Tanrı'nın bana bağışladığı insanlar! Size istirham ediyorum, Tanrı'ya inanın; beni sevin. Şimdi sizler, bizim tembelliğimiz ve yardımsızlığımız; bizim boyarlarımızın yalanları yüzünden hakaret ve yıkımlara uğradınız. Hepsini tamir etmek imkansız. Şimdi ise ben hâkim ve sanık olacağım. Yalanları yıkacak,

---

44 Günah çıkarıcı papaz. (ç.n.)

çalınanları iade edeceğim.” Sonra *Aleksey Adaşev*’i yanına çağırdı ve ona dediki: “Aleksey! Ben seni yoksullardan seçtim. Çünkü senin iyi kalpliliğini işittim. Fakir ve kırgınların selamını kabul et ve onlara göz kulak ol. Güçlülerden ve meşhurlardan korkma. Hepsini imtihanla tetkik et ve bize ihbar et. Yalnızca Tanrı’dan kork.”

Bundan sonra Çar boyarlarını, dedesinin yayımladığı mahkeme kaidelerine ilavelerin bulunduğu yeni bir *Sudebnik*⁴⁵ düzenlemek üzere vazifelendirdi. Düzenlenen kanunnameyi sonra Çar, din adamlarını toplantıya çağırdı. Konseyde o zamanki dini hayatın muhtelif nizamsızlıklarını düzeltmek hakkında yüz soru verdi. Bu soruların cevaplarından *Stoglav* kitabı teşekkül etti.

Bu sırada Kazan’da Safa Giray öldü. Ondan sonra dul Çariçe *Süiyünbek* ve iki yaşındaki oğlu *Ötemiş Giray* kaldı. Bu erkek çocuğu Kazanlılar kendi Çarları ilan ettiler. [113] Fakat Çar için Kırım’a istek yolladılar. İvan Vasilyeviç, Kazan’daki yeni Çarın Kırımlılardan olmasına müsaade etmedi. Kendisi Kazan üzerine bir ordu topladı. O, Kazan’a bir yıldan önce gitmişti. Ama Volga’nın taşması yüzünden dönmek zorunda kalmıştı. Onun voyvodaları ise Kazanlılarla başarısızca savaştılar. Sonra Çar kışın harekete geçti (4 Kasım 1549 yılında). Kış dondurucuydu. İnsanlar ve atlar dondular ama Çar hepsine dayandı. Kazan altında 60.000 kuvvet karşılaştı. Kazan alınabilecek gibi görünüyordu. Çar küçük yaştaydı. Pekçok mirza Rus Çarının hizmetine geçtiler. Ama Kazanlılar şehirlerini yiğitlikle savundular. Muharebe bütün gün sürdü ve hiçbir sonuç vermedi. Ondan sonra ise buzu eritmeye gittiler. Toplar ateş etmeyi kestiler. Sonra buz parçalandı, yollar bozuldu, erzak nakletmeyi kestiler. Geri gitmek icap etti. Çar yolda Krugloy dağı üzerindeki Svyaga nehrine uğradı. Bu mahall çok hoşuna gitti ve o dediki: “Burası Hristiyan şehri olacak. Tanrı onu bizim elimize verecek.” Ertesi gün bu mahalde yeni bir şehir inşa etmeye başladılar-*Svyajsk*. Buraya Şah Ali gönderildi. Yeni şehir için Ugliç’te duvarlar ve kiliseler için ağaçlar kestiler ve Volga üzerinden Sviyajsk’ya salla taşıdılar. Henüz şehir

---

45 Kanunname.

yerleştirilmeden burada *Knez Serebryannı*yla Kazan'a gönderilen yeni bir ordu toplandı. Serebryannı Kazan'a akın yaptı ve döndü, şehri inşa etmeye koyuldu. Onun askerleri dağı kaplayan ormanı kesmeye başladılar. Mahalli temizleyerek onu ölçtüler. Üzerine kutsal su serptiler ve inşaya başladılar. Şehri dört haftada inşa ettiler. [114] Volga'nın dağlık bölgelerinin sakinleri olan Çuvaşlar, Mordvinler ve Çirmişler yeni şehri görerek Rus Çarına tabi olmak için acele ettiler. Onları Sviyajsk'a kaydettiler. Onlardan haraç aldılar. Kazan'a gitmeye zorladılar. Bunun için Çar onlara şefkat gösterdi. Onların ihtiyarları Moskova'ya gittiler. Burada onları yedirdiler, içirdiler ve hediye verdiler. Böylece bu bölgede Rus egemenliği başladı. Artık Kazan'ın fethi uzak değildi.

Bu sırada Kazan'da ihtilaf başladı. Buraya eski Çarlarıyla gelmiş olan ve genç Çar Ötemiş'in yanında kalan Kırımlılar, Kazanlıları bıktırmaya ve böylece Rusların yanına geçmelerine sebep oldular. Vyatka'ya sefer yapıldığında Ruslar onları mağlub ettiler. Kazanlılar Çar İvan Vasilyeviç'e onlara Çar Şah Ali'yi vermesi ve Ötemiş'i ise annesiyle kendi yanına alması için istek gönderdiler. Öyle de oldu: Sviyajsk'da Şah Ali'ye hükümdarın ona Kazan Çarlığını şu takdirde tevcih ettiğini söylemek üzere Aleksey Adaşev yollandı: Dağlı Çirmişler'in (Volga'nın dağlık bölgesinde yaşar) Kazan'dan Sviyajsk'a çekilmeleri ve 60.000'e kadar sayılan Rus esirlerinin serbest bırakılmaları. Yeni Çar Çirmişleri bırakmak istemedi. O, bunun Kazanlıların hilafına olacağını biliyordu. İstemeye teşebbüs etmişti. Ama boyarlar ona hükümdarın böyle bir anlaşmaya varmayacağını cevap verdiler. Razı olmaktan başka yapılacak hiçbir şey yoktu. Böylece Şah Ali Kazan'a hareket etti.

Şah Ali'nin yanında (Kazanlıların ona kötülük yapmamaları için) önceden Çar olduğu Kasımov'dan onunla gelmiş olan Tatarlar ve nişancı Ruslar bulunuyorlardı. [115] Onların hepsi onun sarayında yaşıyorlardı. Kazan'a gelmiş olan Şah Ali sükûnet olmayacağını farkettiler. Kazanlılar Çirmişleri asla Rusya'ya teslim etmek istemediler ve o, hükümdara çirmişlerin geri verilmesi isteğini göndermeye başladı. Hükümdar ona red cevabı verdi. Geri vermek, Kazanlılara

tekrar Rus mahallini yağmaya müsaade etmek ve ocaklara soygunculuğun artması demektir. Volga'nın tüm şehirlerinde sükunet olmazdı. Kazan'da bu yüzden sükûnet yoktu. Kazanlı mirzalar kendilerinde bulunan Ruslardan hepsini serbest bırakmadılar. Bunları çukura oturtular. Çar Şah Ali, onları teskin etmedi. Dediki: "İsyandan korkuyorum." Fakat her şeye göz yumdu. Çirmişlere destek çıktığı için mirzalar ona karşıydı. Yayık nehrinden (şimdi Ural) göçmüş olan Nogay Tatarlarına dayanmaya ve onlardan kendilerine Çar çağırmaya başladılar. Şah Ali bunları öğrendi ve bu mirzaları kendi yanına ziyafete çağırıldı. Onların hepsini burada kılıçtan geçirdi.

İvan Vasilyeviç bunları duyduğu zaman, kendisi için Kazan'ı tamamen ele geçirme zamanı geldi diye düşündü ve Kazan Çarına haber yolladı: "Sen görüyorsun ki Kazanlılar yalan söylüyorlar. Onlar senin kardeşin Can Ali'yi öldürdüler ve seni birçok defa kovdular. Rus kuvvetlerini kendi yanına Kazan'a sok." Çar cevap verdi: "Benim Kazan'da yaşamam imkânsız, kendim de bunun farkındayım. Eğer hükümdar dağlı çirmişleri geri verirse, yaşamak mümkün olacak ve benim devrimde Kazan sağlam bir hükümdarlık olacak." Bunun üzerine voyvodalar ona bunu yapmanın imkansız olduğunu, o zaman Sviyajsk'ın tutunamayacağını cevap verdiler. Sviyajsk ise soygunlardan muhafaza için gerekiyordu. [116] Bunun üzerine Şah Ali cevap verdi: "O zaman ben knezin yanına kaçmak zorunda kalacağım." Elçiler dedilerki: "Şayet öyle ise neden Rus ordusunun adamlarını Kazan'a almıyorsun?" Şah Ali cevap verdi: "Ben müslümanım ve kendi inancıma karşı hareket etmem. Fakat hükümdara ihanet etmek istemiyorum. Yapabileceğimin hepsi hükümdarın karşısındaki kötü insanları imha etmek." Böylece elçiler ayrıldılar.

Kazan'da husumet durmadı. Birileri İvan Vasilyeviç'e geldiler ve onun Şah Ali'yi indirmesini; onlara ise kendi valisini vermesini istediler. Diğerleri Nogaylardan Çar istediler. Şah Ali'yi hiçkimse istemedi. Onu, mirzaları öldürdüğü için ve Çarlığın büyük kısmını böyle feda ettiği için sevmeydiler. Çar İvan Vasilyeviç, Çar Ali'ye çıkmasını söylemek üzere Kazan'a Adaşev'i yolladı. Çar Ali, hükümdarın iradesini ona getirdikleri zaman cevap verdi: "Size bizzat müslüman şehrini vermek

istemiyorum; burada yaşamam ise imkânsız. Kazanlılar beni öldürürler. Ayrıca açıkça gidemem; kaçmam gerekli.” Ve sanki balık tutmaya gitmiş gibi çıktı ve böylece Sviyajsk’a vardı.

Çar ayrıldığı zaman, Kazanlılar Rus voyvodalarını kabul etmeye yemin ettiler. Ama voyvodalar şehre varır varmaz şehri kapattılar. Kendileri ise Nogaylılara onu kendilerine Çar olması için almak istedikleri knez Yedigâr için (birini) gönderdiler. O zaman tüm bölgelerden Tatarlar Kazan’da toplanmaya başladılar. Çar İvan Vasilyeviç Kazan’ı alınca artık bundan böyle Tatar egemenliğinin hiçbir zaman ayağa kalkmayacağını herkes anladı [117] ve Kazan’ın ardından sıra Astrahan’a gelecek, burada ise günün birinde Kırım’a varacaktı.

Kazanlılar hazırlandılar. Çar da sefere hazırlandı. 1552 senesi nisanında, Çar kendi kardeşlerini konseye topladı: öz kardeşi *Yuri*’yi, kuzeni *Vladimir Andreyeviç*’i, metropolit ve boyarları. Konseyde Çarın kendisi Kazan’a sefere gitsin mi yoksa Kırım Çarı gelebilir diye kalsın mı konusu hakkında konuştular. Çok konuştular. Nihayet Çar bizzat dediki: “Bana Tanrı tarafından emanet olan sadık insanların ölümlerini göremem. Tanrı’ya şöyle söyleyeceğim: (...) ve bizim diğer düşmanlarımıza gelince, bunun için Tanrı’nın merhametine güveniyorum. Bizim sadık inancımızı görünce ve bizi her şeyden korur.” Böylece, Sviyajsk’a, toplarla, her türlü stoklarla donanma gönderilecek oldu. Sonra ise Çar bizzat kara yoluyla Murom’a gidecek ve Murom’da tüm şehirlerden savaşçı insanlar toplanacak diye emir verildi. Vyatkadan diğer voyvodalar Kama’ya gönderildiler. Onların Yedigâr’ın Kazan’a geçmesine engel olmaları gerekiyordu. Ama Yedigâr, az sayıda insanla gizlice geçti ve Çarlığa oturdu. Sviyajsk’a voyvodalar vardıkları zaman, onlar çirmişleri isyan eder ve Kazanlılara yanaşır olarak buldular. Sviyajsk’ta hastalıklar başladı, özellikle iskorbüt hastalığı. Savaşçılar ruhen düştüler. Metropolit törenle, kutsal su ile dua etti ve cesareti kırılmış olanlara teselli vermek için ibret verici mektubunun yanı sıra onlara kutsal su gönderdi. Mayıs’ta Çarın kendisi sefer için toplanmaya başladı. [118] O, voyvodaları tevzi etti. Kasım’dan Çar Şah Ali’yi yanına

çağırıldı ve Çar Şah Ali savaşı kışa kadar geciktirmeyi öğütlemeye başladı. Çünkü yazın çok sayıda göl ve bataklık olan Kazan topraklarında savaşmak zordu. İvan Vasilyeviç cevap verdi: “Ben artık voyvodaları gemilere bıraktım. Pekçok insan, top ve stoklar yollandı. Yol boyunca Tanrı’nın yardımını umuyorum. O, aşılmaz mahalleri aşılar hale getirir.” Çar’ın Kolomna’ya gitmesi gerekiyordu. Çar Şah Ali’ye ise, gemilerle gitmesi emredildi. İvan Vasilyeviç, 16 Temmuz civarında Moskova’dan çıktı. O, Çariçe ile vedalaşmaya ve onun sık sık onun için, kendisi için, tüm ortodokslar için dua etmesini istemeye başladı. Çariçe onun sözlerini sessizce dinledi. Büyük bir kederden sonra, Çar onu tutmasaydı az kalsın toprağa düşecekti. Uzun süre o hiçbir şey söyleyemedi. Sonra ise arkasından gözyaşlarıyla dediği: “Bizim gözlerimizin nuru! Sen kendi canını ortodoks inancı için feda etmek istiyorsun, ben nasıl kederlenmem?” Çariçeyi ve şehri dualarla metropolite bırakarak Çar İvan Vasilyeviç onu kutsadı. Daha Kolomna’ya varmadan hükümdar, Kırım ordusunun Oka’ya gittiğini öğrendi. Bu haberler üzerine Çar Kırımlılara mukavemet göstermek için Kolomna’da durdu. O, burada Tatarların Tula’ya vardıklarını öğrendi ve o zaman kendi voyvodası knez Andrey Kurbski’yi Tula’ya yolladı. Kendisi ise Kaşira’ya gitti. Kurbski vardığı zaman Tatarlar korktular. Kaçışmaya başladılar. Onlar Çarın kendisi geldi diye düşündüler. Rusların sadece 150.000 olduklarını öğrendikleri zaman onlarla savaşa girdiler. [119] Bir buçuk saat savaştılar ve Tatarlar kaçtılar.

O zaman Çar, Kolomna’ya geri döndü ve buradan Moskova’ya Kırım Çarından zorla aldıkları topları ve develeri yolladı. Çar, Kolomna’dan Vladimir’e geçerek Murom’a gitti ve buraya 13 Temmuz da vardı. 20 Temmuzda Murom’dan çıktı ve bozkır üzerinden gitti (o zamanki tarla). O, yoldayken çirmişlerin tekrar boyun eğdiklerini öğrendi. Çar Sviyajska’ya geldi. Böylece ikonlarla Moskova’dan Sviyajska’ya hemen hemen iki ayda geldi. Sviyajska’da Kazan’a gitmek üzere yola koyuldu. Ama Kazanlılara ve Kazan Çarına belgeler gönderdi ve onları itaat etmeye çağırdı. Kazanlıların Çarı bu belgeleri savaşmaya hazırım diye cevapladı. Ruslar artık Kazan’a harekete geçtiler. Tatarlardan yol üzerinde olanlar Ruslara katıldılar.

Kaçaklardan Çar Yadigâr'ın son dermanına kadar savaşmak istediğini ve seçilen askerlerle oturması için ona *Arsk barikatı* (Kazan kalesinden Arsk şehrine kadar on altı verst Arsk meydanına gider; orada Kazan şehrinden on verst uzaklıkta bu ağaç barikatı vardır.) bırakılan Yapança diye birine Kazanlıların sağlam umut bağladıklarını öğrendiler. Kazan'da Çarın 30.000 kişilik ordusu vardı. Kazan, bizim askerlerimize çok dayanıklı göründü. Onun iki nehri Kazanka ve Bulak, geçiş için çok çamurlu ve çetin akıyordu. Şehir sarp dağlar üzerine kurulmuştu ve nehrin etrafında da derin hendek vardı. Burada dağın üzerinde Çarın taş sarayları ve camileri vardı. [120]

Çar şehre yanaşarak orduya Çar'ın çayıры üzerinde durmasını, bir zamanlar Dimitri Donskoy'la Kulikovo meydanında olan ve dua vazifesi gören aziz tasvirli bayrağı açmasını emretti. Duadan sonra voyvodaları ve askerleri yanına çağırarak onlara dedi ki: “Bizim kahramanlığımıza vakit geldi. Kutsal inancımız için, bundan çok seneler önce esir olan ve Kazanlılardan kötülük gören ortodoks hristiyan kardeşlerimiz için tek yürekle tahammül etmeye çabalayın. Kendi başlarımıza acımıyoruz. Bu ölüm değil, yaşamdır. Ölüm her halukarda geliyor; şimdi değilse de, sonra. Bu yüzden ben de sizinleyim. Bana emanet olan insanların ızdırabını ve İsa'ya hakaretleri görmek yerine ben ölmeyi daha çok istiyorum. Efendimiz belki bize merhamet gönderir ve onun iradesi olacaktır. Ben ise sizi bağışlamaya hazırım. Kim tahammül gösteriyorsa onun ailesini bağışlayacağım.” Askerler gözyaşlarıyla cevap verdiler: “Hükümdar! Görüyoruz ki sen kanunda sabitsin ve ortodokslar için kendine acımıyorsun ve bizi pekiştiriyorsun. Bize düşen ise, tek yürekle Haceroğullarıyla⁴⁶ savaşarak ölmektir.” O zaman Çar dua ederek argamakına⁴⁷ (at) bindi ve voyvodalarına burada durmalarını emretti ve şehre gitti. Bu, 23 Ağustos'ta oldu.

46 Hacer (r.a.)'in oğlu İsmail aleyhisselamın soyundan gelenler, yani müslümanlar kastedilmektedir.

47 Çar ve boyarların favorisi olan Kabarday atı.

Ruslar yaklaşıncaya kadar şehirde sessizlik vardı. Seferlerde hiç bulunmayan pekçok insan, Kazan Çarının korkuyla kaçtığı düşünülür. Tecrübeli insanlar, o zaman endişe etmek gerektiğini anladılar. Hakikaten 7.000 nişancı köprü üzerinden Bulak'a geçtikleri gibi 15.000 süvari ve piyade Tatar onlara saldırdılar. [121] Bizimkilerde süvariler yoktu. Ama onlar göğüsleriyle savundular. Kazanlılar şehre çekildiler. Bizimkiler şehre gelince şiddetli bir fırtına çıktı, Çarın çadırını alıp götürdü ve hepsinden kötüsü Volga'da ikmalleriyle birkaç gemiyi parçaladı. Askerler telaşa düştüler; sadece Çar sakin kaldı. O, Moskova'dan erzakların gönderilmesi hakkında emir verdi.

O zamandan beri günler savaşız geçmedi. Hususiyle Rusları kendi Arsk barikatından Yapança rahatsız etti. O, orduya hücum etti. Yem tedarikçilerinin civardaki yiyecekleri ele geçirmesini engelledi. Çünkü gemilerle kazadan sonra insanlar sadece kuru ekmekleri yediler. Kazanlılar Yapança'nın Ruslara taarruz etmesini istedikleri zaman Yapança bu bayrağı görür ve baskın yapar diye kulelere bayrak diktiler. Onu yok etmeden Kazan'ı almak imkânsızdı. Bu yüzden Çar, knez Aleksandır Gorbatay'ı Yapança'yı mahvetmek üzere yolladı. Knez Aleksandır 45.000 süvari ve piyade adamıyla yola çıktı. O, ordusunu dağın ardına sakladı ve ormana küçük bir müfreze yolladı. Yapança onların üzerine atıldı; onlar kaçtılar. Onu ormandan çıkardılar ve o zaman Ruslar onu parçaladılar. Kazan'ın surlarına götürdükleri pekçok esir aldılar. Onları kazıklara bağladılar ve Kazanlıları teslim olmak üzere ikna etmeye başladılar. Aksi halde esirleri öldürmekle tehdit ettiler. Kazanlılar cevap yerine esirlerin üzerine ateş etmeye başladılar. Onlar dediler ki: "Sizin müslüman ellerinden ölülerinizi görmek, sünnetsizlerin ellerinden öldürülmüşlerden daha iyidir." [122]

Şehri su sıkıntısıyla almayı düşündüler ve onu Kazan nehrinden kestiler. Onlarda su olmamasına rağmen Kazanlılar dayandılar. Bu, Çarı hayrete düşürdü ve o, Kazan esirlerine ve oradan çıkıp gelenlere bunu sordu ve ona Kazanlılar nehre

yeraltından gidiyorlar dediler. Çar, Alman mühendise (eski zamanlarda *razmısl*)⁴⁸ bu gizli yerin altına lağım kazmasını emretti. On gün kazdılar ve nihayet kendileri üzerinde Tatarların seslerini işittiler. Hükümdara malumat verdiler. Hükümdar lağımın altına 11 barut fiçisi yerleştirilmesini emretti. Sabahın seherinde Çar, ordunun etrafını dolaştı, lağımı havaya uçurdu. İnsanlar havalara uçtular. Şehrin duvarı havaya uçtu. Bizimkiler gediğe ansızın girdiler ve pekçok Tatarı öldürdüler. Ama Tatarlar onları çıkmaya zorladılar ve duvarı tamir ettiler. Fakat bununla beraber suları yoktu. İhtilaf başladı. Bazıları teslim olmayı düşündüler, diğerleri suyu kazmayı. Ve pis kokan kaynağa kadar kazdılar. Şehrin alınmasına kadar suyu buradan aldılar.

Çarlık kapıları önünde, şehrin merkezinde, Çar İvan Vasilyeviç büyük bir kule inşa edilmesini emretti. Onunla bizim nişancılar arkebüzlerden şehrin sokaklarına ateş ettiler. Kazanlılar duvarların ve kapıların ve tarasaların (her kapının önündeki hendeğin ardına yerleştirilmiş ağaçtan kuleler) altında açtıkları çukurlara saklanmaya başladılar. Ve bu çukurlardan arka arkaya çıkarak Ruslarla çarpıştılar.

Çar, knez Vorotınska'ya *istihkâm duvarlarını* (toprakla doldurulmuş sepetler) şehrin etrafını çevreleyen hendeklere sürmesi için emir verdi. Çünkü onların arkasından ateş açmak daha kolaydı. [123] Bu, birkaç günde yapıldı. İstihkâm duvarlarından dolayı bizimkiler başarıyla dövüştüler. Bir defasında yoruldukları zaman, dinlenmeye gittiler ve yemek yemeğe oturdular. On bin Kazanlı, çukurlarından çıktılar ve burada kalmış olan istihkâm duvarlarına yanaştılar. Topları ele geçirdiler. Bizimkiler çıktılar ve onları püskürtmeye başladılar. Bizimkilerden pekçok voyvoda yaralandı. Vorotınski de yaralandı ve eğer Muromlular vaktinde yetişmeselerdi; Kazanlılar püskürtülemezdi. Muromlular onları hendeklere kadar sürdüler. Kazanlılar kaçtılar, öyle ki birbirini ezdiler. Hükümdar yaralı voyvodaları ziyarete geldi ve hepsine hizmetleri için teşekkür etti.

48 Razmısl, mühendis anlamına gelip, XV-XVI.Yüzyılların Rusya'sında kullanılmakta idi. (ç.n.)

30 Eylülde tarasaların altına barutu yerleştirdiler. Kazanlıların yeraltı Arsk kapısındaki yeraltı sığınağı havaya uçtu. Kazanlılar korkudan daha toparlanmamışken, bizimkiler istihkâm duvarlarını tam kapıların dibine getirdiler. Kazanlılar kendilerine geldiler ve şehirden döküldüler. Bizim askerlerimiz onlarla cesurca dövüştüler. Çar bizzat şehre hareket etti. Rus kuvvetleri onu gördüler ve daha kuvvetli dövüşmeye başladılar. Nişancılar arkebüzlerden ateş ettiler. Ateş gülleleri durmaksızın şehre uçtular. Göğüs göğüse dövüştüler ve artık Ruslar şehrin duvarına (duvar, içerisi toprakla dolu meşe ağacındandı, kalenin içerisi ise taştandı) çıktılar ve Arsk kapısındaki kuleyi aldılar. Knez Vorotinski hükümdarın bu günde hücum tayin etmesini istedi fakat diğer alaylar daha hazır değillerdi ve hücum diğer güne ertelendi. Hükümdar kendi adamlarına Kazan duvarlarından çekilmeyi emretti (Arsk kulesi bizim elimizde kaldı). [124] Duvar ve köprülerin yakılması emredildi. Sessizce gittiler. Köprüler ve duvarları tutuşturdular ve tüm gece yandı.

Ertesi gün, 1 Ekim Pazartesi, taarruz tayin edildi. Hükümdar hendeği kereste ve toprakla doldurmayı emretti. Bir de hükümdar katliamdan kaçınmak istedi ve Kazanlılara mesaj yolladı: “Çarı baş eğerek selamlayın; hainleri teslim edin ve hükümdar size olan öfkelerini bırakır ve size kötülük yapmaz.” Kazanlılar bir sesle cevap verdiler: “Selamlamayız! Ruslar duvarlarda ve kulede; biz ise başka bir duvarı dikeriz ve hepsini öldürürüz ya da bekleriz.” Bu cevaptan sonra taarruza hazırlanmak gerekti. Çar, voyvodalardan kime nerede duracağını tevzi etti. Duvarın altına lağım açılmasını emretti. O, tüm gece kendi din adamlarıyla sohbet etti. Sabahleyin, *yumşan* (çelik halkalar şeklinde dizilmiş gömlek) giydi ve lağımın patlayacağı zamanı bekleyerek ayine gitti.

Ayin erken başladı. Güneş doğdu. Diyakoz incili okudu ve o yalnızca “ Bir tek insan sürüsü ve bir tek efendi olacak” diye okudu. Gök gürültüsü gibi ses çıktı ve toprağı salladı. Çar kapılara yanaştı ve duvarın patladığını, insanlar ve kütüklerin uçtuğunu gördü. Çar ayin zamanı; “ Bizim Yüce Tanrımıza daha da dua ediyoruz,

bizim Çarımız ve tüm Rusyanın büyük knezi İvan Vasilyeviç hükümdarı bağışlasın ve ona devletler, kuvvetler, daimi zaferler versin; her şeyden önemlisi bizim Yüce Tanrımız acele etsin ve onun etrafına bütün kuvvetini göndersin, onun ayakları altında her türlü düşmanı ve muhalifi boyun eğsin” kelimeleri eşliğinde tekrar kiliseye çıktı. Birincisinden daha müthiş olan ikinci darbe patladı. [125] O zaman Çarın ordusu Tanrı’yı yardıma çağırarak her taraftan şehre gitti. Tatarlar ise “Şehrimiz için hepimiz ölürüz!” diyerek tüm imkânlarıyla dövüştüler. Çar, kilisede durdu ve ordusu için gözyaşlarıyla dua etti. O zaman onun yanına bir boyar geldi ve dediki: “Hükümdar! Senin gitme zamanın geldi. Senin kuvvetlerin sağlam dövüşüyorlar.” Çar cevap verdi: “ Ayinin sonuna kadar bekleyeceğim. İsa’dan tamamiyle merhamet alacağım.” İlk boyarın ardından ikincisi geldi ve dediki: “ Çar’ın gitme vakti geldi. Askerler Çarı görerek kuvvetlenecekler.” O zaman Çar, Tanrı’ya dua etti ve mucizevî Sergey ikonunu öptü. Orduya gitti ve Rus bayraklarının artık şehrin duvarlarında olduğunu gördü. Çar geldi. Askerler daha fazla cesaretlendiler ve şehrin duvarlarında, sokaklarında dövüştüler. Tatarlar kendi mescidlerine kapandılar ve Ruslar onları oralardan söküp attılar. Diğerleri Çar Yadigâr ile birlikte Çarın evine saklandılar. Bu esnada, Çarın sarayında kalanlar, Kazan’ı savunamayacaklarını anladılar ve kendi Çarlarını yüksek kuleye götürdüler ve dediler ki: “Başşehir bizde olduğu sürece biz ülkemiz için sizinle sonuna kadar savaştık. Şimdi Çarımızı size geri veriyoruz, kendimiz ise sizinle son kâseyi içmek üzere meydana gidiyoruz.” Ve Çarı geri verdiler. Kendileri ise saraydan çıktılar, Kurbski’nin ordugâhı arasından Kazanka nehrine geçmek istediler. Burada onlara toplardan ateş etmeye başladılar. Onlar aşağı kıyıya döndüler ve bu küçük mahalde nehri yüzerek geçmek için soyunmaya başladılar. Kurbski, onların yolunu engelledi. Gerçi yüksek ve yalçın dağda durmakta olan ordumuz yardıma gelemediler ve Kurbski ağır yaralandı. [126] Tatarlar yine de sarsıldılar ve kaçtılar. Çar onlara yetiştii. Kendi voyvodalarını yolladı ve az sayıda Tatar hayatta kaldı.

Kazan Çarını İvan Vasilyeviç’e getirdikleri zaman o, teveccühle esiri kabul etti. Ama sadece karısı ve çocuklarını esir almayı; adamı ise, onlara ihaneti için

öldürmeyi emretti. Şehirde o kadar ceset toplandı ki yalnızca cesetlerin üzerinde yürümek mümkündü. Hendekler ceset gövdeleriyle doldular. Burada, sağlam dövuştükleri yerde ise, cesetler şehrin duvarları seviyesinde biri diğzerinin üzerine uzandılar.

Böylece Kazan alındı. Çar İvan Vasilyeviç, her şeyden önce Tanrı'ya teşekkür etmek için acele etti. O ellerini gökyüzüne kaldırarak dedi ki: “Efendi İsa, Tanrı'nın oğlu sana şükürler olsun! Sen bize düşmanlarımız üzerine zafer verdin, Efendim, düşmanlarımın üzerinde bana zafer verdiğin için sana nasıl borcumu ödeyeceğim?” Sonra, alaylara dualar okumayı emretti ve savaş zamanı Çarın bayrağının durduğu yerde ise, hayat verici haç dikti ve bahsedilen mahalle kilise inşa etmeyi emretti. Sonra Çarın yanına voyvodalar geldiler ve onu Kazan Çarlığı fethi için kutladılar. Çar, o zaman, Çarın sarayına kadar sokağı cesetlerden temizlemeyi emretti. Burada hepsi tekrar Tanrı'yı övdüler: “ Mesih'in Tanrı'sı, Sana bizim üzerimize mucize verdiğin için teşekkür ediyoruz: Karanlık yerde, hakikat ışığı parlamasını verdi, Muhammed yerine kendi hayat verici haçını yükseltti ve bir saatte onların Çarlarıyla gâvur soyu yoketti.” Sonra Çar, hala yangın olan yerleri söndürmeyi emretti. Ganimeti ve esirlerin hepsini o, kendi ordusuna geri verdi. Kendisi yalnızca esir Çarı, bayrakları ve şehrin toplarını aldı. [127]

Sonra Rus Çarına tüm Kazan ülkesi tabi oldu. O, bu husustaki haberleri Moskova'ya gönderdi. 4 Ekim'de tüm şehir cesetlerden temizlendi ve hükümdar şehri gezdi. O, Kazan'ın ortasında, kilise katedrali için yer seçti. Sonra ise duvarların üzerine haçlarla, kutsal sularla gitti ve duvarları takdis ettiler. Kiliselerin temelini atarak ve voyvodayı Kazan'a yerleştirerek Çar, 11 Ekimde Moskova'ya geri gitti. O, Nijn'e kadar gemilerle gitti ve Sviyajsk'da konakladı. Sviyajsk'da ve Nijn'de onu sevinçle ve merasimle karşıladılar. Çar, Nijn'den Vladimir'e, Suzdal ve Yuryev'e gitti. Onu buralarda da sevinçle karşıladılar. O, Moskova'ya varmadan, kendi köyü Taynitzko'da geceledi. Burada Çarı, kardeşi knez Yuri tebrik etti. Moskova'da onu o kadar çok halk karşıladı ki, her iki taraftaki yola zar zor sığıldılar ve tüm halk bağırdı:

“Dindar, barbarları yenen, hristiyanların kurtarıcısı Çar çok yaşa!” Sretenski Manastırında onu metropolit tüm din adamları zümresiyle karşıladı. Bu karşılamadan sonra Çar, Çarlık kıyafetlerini giydi: Başına monomah tacını, boynuna hayat veren haçı, omuzuna *barmıy*ı geçirdi ve tüm Çarlık elbiseleriyle Uspeniye kilisesine gitti. Gözyaşlarıyla onun büyük merhameti için Tanrı’ya teşekkür etti. Buradan oğlu Dimitri’nin doğumundan sonra henüz toparlanamayan Çariçesine gitti. Velihtın doğumu hakkındaki sevinçli haberi Çar yolda öğrendi. [128] Çar İvan Vasilyeviç, kahramanlık zaferlerinden sonra aydınlık ve sevinçliydi. O, herkese zengin hediyeler armağan etti: kürkler, ecnebi kadehler, pahalı kepçeler. Onun saraylarında üç gün kutlama yaptılar. Bu üç günde kırk bin rublenin üzerinde (şimdiki yarım milyonluk paraya yakın) para dağıtıldı. Bundan başka, tüm askerler çiftliklerini arttırdılar. Kazan’ın zaptı hatırası olarak Moskova’da halk dilinde *Vasili Blajenny Kilisesi* olarak adlandırılan Pokrovski katedrali inşa edildi. Çünkü buradaki eski mezarlığa evvela, bu zamana yetişmeden kısa zaman önce ölmüş olan bu Blajenny gömülmüştü.

Moskova’dan Çar, Troitza’ya gitti. Burada yeni doğan oğlunu vaftiz etti. Döndüğünde ise sıtımadan hasta düştü. Hastalık öyle güçlüydü ki o, manevi vasiyetnamesini tanzim etti. O, vasiyetnamesinde Çarlığı kendi oğluna verdi. Oğlu henüz küçüktü ve boyarlar, özellikle Çarın kuzeni knez Volodimir Andreyeviç, isyan edebilirlerdi. Bu yüzden, o knez Volodimir’in yeminini alsın diye Çarla konuşmaya başladılar. Knez Volodimir yemin etmek istemedi ve knez Vorotinski (Kazan altında kuvvetlice dövüştü) onu ikna etmeye başladığı zaman o Vorotinski’ye dediki: “Kavga edip bana emir verme.” Vorotinski cevap verdi: “Ben Çara ve Çariçeye tüm hizmet edenlere söz verdim. Onlar emrettiler. Ben yalnızca kavga etmeye değil, seninle dövüşmeye de hazırım.”

Knez Volodimir’e bakarak, diğer boyarlar Çara itaat etmeyi akıllarına koydular: [129] Çar İvan’ın genç yaşta olduğunu hatırlayanlar vardı ve Volodimir’in Çarlığı almasını tasarladılar. Şiddetle münakaşa ettiler ve gürültü kopardılar. Hasta

Çar gürültüyü duydu ve onlara dediki: “Eğer, oğluma haç öpmek istemiyorsanız, o halde başka bir hükümdarınız var; siz ise bir kere bana başka bir hükümdar aramamayı vadettiniz. Ben siz oğluma ve Zaharinlere (Çariçe Anastasia’nın akrabaları) haçı öpmenizi istiyorum. Sizinle çok konuşamam; yalnızca söylüyorum ki: kim hükümdara çocukluğunda hizmet etmek istemezse o, yetişkinliğinde de hizmet etmeyecek. Eğer biz size gerekli değilsek, o halde günahı sizin boynunuza.” O zaman boyarlar her biri ustalıklı bahane etmeye başladılar. Aleksey’in babası Fedor Adaşev dediki: “Tanrı biliyor ve sen hükümdar; biz senin oğluna haç öpmeye hazırız. Sadece Zaharin’lere hizmet etmek istemiyoruz. Biz senin çocukluğunda boyarlardan çok kötülük gördük.”

Dedikodulardan ve bağırtılardan sonra, önde gelen boyarlar teker teker yemin etmeye başladılar. O zaman, daimi liste yazdılar ve onu knez Volodimir’e götürdüler. Volodimir, yemin etmeyi reddetti. Çar dediki: “Haç öpmek istemiyorsan, o halde ne halin varsa gör. Umurumda değil.” Böylece, saraydan ayrıldı. Akşam ise, kendi hizmetli adamlarını çağırdı ve onlara para bağışlamaya başladı. Bu durum sadakatli boyarlara şüpheli geldi ve onlar knez Volodimir’i Çarın yanına bırakmaktan vazgeçtiler. Ertesi gün, Çar tüm sadakatli boyarları topladı ve onlara dediki: “Boyarlar! Siz, bana ve benim oğluma hizmet için yemin ettiniz. Eğer Tanrı beni kendi yanına çağırırsa, yeminlerinizi hatırlayınız. [130] Benim oğlum mahvetmek üzere boyarlara vermeyiniz. Eğer gerekirse onunla başka bir ülkeye kaçınız. Siz ise Zaharinler! Acaba siz boyarlar size merhamet ederler diye mi düşünüyorsunuz? Onlar ilk olarak sizi öldürürler; Öyleyse benim oğlum ve onun eşini ölene kadar muhafaza edin. Benim eşimi hakaret için boyarlara vermeyin.” Geri kalan boyarlar hükümdarın sertliğini farkettiler. Eğer Çar iyileşmezse onlara kötülük olacağını düşündüler ve yemin etmeye başladılar. Bu kargaşa böylece sona erdi. Çar İvan Vasilyeviç onu unutmadı, yalnızca ilk fırsata kadar sustu. İyileştiği zaman hiçkimseye merhamet göstermedi. İyileşmesinden sonra o, dua etmek üzere manastırlara gitti. Kirilov Belozerski’ye kadar vardı. Dönüş yolu üzerinde ise, Çareviç Dimitri öldü. Az zaman sonra, Çarın diğer oğlu Çareviç İvan doğdu.

1557 yılında Saray'lı Altın Orda Çarlarının son neslinin burada saklandıkları Astrahan Hanlığı'nı neredeyse yok pahasına Rusya aldı. Denizde bulunan ve ticareten zenginleşen Astrahan, geniş bir mahaldehydi. Göçebe Tatarlar için geniş stepler her taraftan onun yakınındaydı. Ural nehrinin (önceki Yayık) ardına ise, bir zamanlar Edigey'le Moskova'ya gelmiş ve Saray'ı zaptetmiş olan cesur ve vahşi Nogay Tatarları göçtüler. Astrahan Çarlığı tek başına ayakta kalamadı. Tatar knezleri birbirleriyle anlaşmazlığa düştüler ve biri diğerini Astrahan'dan kovdu. Bu yüzden burada Çarlar uzun süre dayanmadılar. Kazan'ı ne mahvettiyse Astrahan'ı da o mahvetti. O zamanda, Kazan alındığında, Astrahan'da *Yamgurçey* Çarlık sürüyordu. [131] Bu Çar, ilk önce Rusya'ya tabi olmak istemişti. Ama Kazan savaşı zamanında Kırım Çarı ve Nogay mirzaları, Kazan Çariçesinin babası Süyünbek onu devirdiler. Her şey sona erdiği zaman, Çar İvan Vasilyeviç, Yamgurçey'i cezalandırmayı ve onun yerine önceki eski Çar *Derbiş*'i oturtmayı aklına koydu. Sonra 1554 yılında Astrahan'a knez Pronsky'in komutası altında kendi ordusunu yolladı. Öncü Rus müfrezesi Astrahanlıları parçaladı. Esirlerden Çar Yamgurçey'in Rusları Astrahan'dan beş verst ötede beklediğini öğrendiler. Geldiler, Yamgurçey çoktan kaçmıştı. Astrahan'da Rus Çarına sadık olmayı ve ona senede 40.000 altın (bir altın 3 kopeykadır) ve 3.000 balık ödemeyi taahhüt etmiş olan *Derbiş*'i oturtular. Ruslar vergiden muaf olarak denizden balık yakalayabildiler. *Derbiş*'in sadıklığı kısa sürdü. O, Kırım'la mektuplaşmaya başladı. 1557 yılında onun karşısına nişancı başı *Çeremisinov*'u yolladılar. O zamandan beri bizde daimi askerler olmadı; savaş durumunda topladılar. Çar İvan Vasilyeviç, şehre bağlı kasabalarda iskân edilmiş olan nişancıları satın aldı. Onların vazifesi savaşa daima hazır olmaktı. Onlar kendi reisleri komutası altında yaşadılar ve barış zamanlarında ticarete muhtelif muafiyetlere sahip oldular. Bu ordu yaya idi. *Çeremisinov* *Derbiş*'i mağlub etti ve Astrahan'ı aldı. O zamandan itibaren artık fazla Astrahan Çarı olmadı ve Rus insanların yerleşmeye başladıkları Astrahan, bir Rus şehrine dönüştü.

Bu arada Rus Çarı kendisinin tüm gücünü, üçüncü Tatar Çarlığı olan

Kırım'a ilan etti. [132] 1555 yılında Kırımlıların kışkırtmasıyla Çar Derbiş, Rus Çarına itaat etmeyi reddettiği zaman, Kırım Çarı Devlet Giray, Moskova üzerine toplandı ve Rusya'yı gafil avlamak için az zaman önce onlar karşısında Rus Çarının himayesini aramış olan Çerkeslerin üzerine (Çerkesler arasında Hristiyanlar vardı) yürüdüğü söylentisini yaydı. Çerkesleri müdafaa etmek için Çar Kırım'a *Şeremetev*'ı yolladı. Yol üzerinde Şeremetev Kırım Çarının Tula üzerine yürüdüğünü öğrendi, bunu Moskova'ya haber verdi. Çar bizzat Tatarların üzerine savaş meydanına çıktı. Kırımlılar geri döndüler. Şeremetev, onların arkasından gitti. Atlı araba katarını püskürttü ve Tula'dan 150 verst ötede Tatarlarla savaşa girdi. Gün boyu Çarpıştılar ve Tatarlar çok insan kaybettiler. Ama yine de ayrılmadılar. Ertesi gün geldi ve tekrar savaş başladı. Şeremetev'e hiçbir yerden yardım olmadı. Tatarlar ise esirlerden onun adamlarının az olduğunu öğrendiler ve ona şiddetle yüklenmeye başladılar. O, savaşta yaralandı ve Tatarlar Rusları ezdiler. Çar bunu öğrendi ve Şeremetev'e yardım etmek üzere acele etti. Ama bu sırada, Tatarların geri gittiklerini ve hızlıca gittikleri için onlara yetişemeyeceğini öğrendi.

Ertesi yıl, Tatarlar hakkındaki söylenti üzerine Çar, Putivl'den *Rjevski*'yi o, bu nehirden Kırım sınırına aşması için Dnepr'e yolladı. Nijn Dnepr'de Tatar şehri İslam Kermel bulunuyordu. Çar bizzat Tula'ya gitmek üzere toplandı. Yolda Rjevski'ye MaloRus Kazakları katıldılar. O, onlarla birlikte Dnepr ağzındaki Oçakov'a kadar vardı. [133] O zaman bu, Türk şehriydi. Rjevski, selametle Moskova'ya döndü.

Bu seferden sonra Kazak başkanı (onlar onu Getman diye adlandırdılar) Çar'a onu kendi tabiiyetine kabul etmesi için istek yolladı. Kazaklar, bizim ortodoks inancımızdan Rus insanları idiler. Dnepr'de bozkır sınırındaki Tatarların sık sık Rus ülkesine akın yaptıkları yerlere o zaman Litvanya hâkim idi ve asıl vazifeleri Tatarlarla savaşmak olan cesur kimseler buralarda yurtlanmaya başladılar. Onlar kendilerine yeter ki ortodoks inancında olsunlar, herkesi kabul ettiler. Onlardan pekçoğu Dneper adasına yerleştiler. Eşiğin aşağısında gönüllü birliklerle birlikte

yaşadılar. Bunlar Zaporojtsevler olarak adlandırıldılar. Diğer Kazaklar evli idiler ve köylerde ve şehirlerde yaşadılar. Ve Ancak sefere gittiler yada onların gelişini haber aldıklarında Tatarları püskürttüler. O zaman onlar, ne Rusya'ya, ne Polonya'ya tabi değillerdi. Canları istediği zaman kendi komutanlarını seçtiler. Bunun gibi Kazaklar, Ryazan cihetinden Tatarların Moskova'ya yakın bölgelere akın düzenledikleri yerlerde görünmeye başladılar. Sonra ise Don üzerindeki steplerde göründüler. Onlar hafif kayıklarda Dnepr'den Oçakov'a kadar indiler hatta Karadeniz'e çıktılar. Don üzerinden ise Azak'a kadar gittiler. Tatarlar onlardan korkuyorlardı. Mamafih onlar bazen kendilerine de acımadılar ve Don Kazakları Volga eşkiya çetelerinde yer aldılar. Bu Kazakların üzerinde ataman olarak Rusya'da zengin çiftlik sahibi, ortodoks inancında cesur adam knez Vişnevetzkii bulunuyordu. O, evvelce Polonya kralına hizmet etmişti. [134] Şimdi ise, Rusya'nın böyle Kırım'a ordu gönderecek kadar güçlü olduğunu görmüş ve Rusya'ya hizmet etmek istediğini beyan etmişti. Kendisi İslam Kermel'i almış ve *Hortitzki* adasından (bu adada Zaporojtçlar yaşadılar) topları Dnepr'e getirmişti. O, bunlarla birlikte Litvanya şehirlerini işgal etti. O sırada Livonya ile savaşa başladığı için kralla barışı bozmak istemeyen Çar, Vişnevetzki'yi Moskova'ya çağırdı. Oradan 1559 yılında, Çar, Adaşev ve onu Kırım'a yolladı. Vişnevetzki Don üzerinden Azak'a gitti. Burada, Kazan'a doğru geçmiş olan Tatarları bozguna uğrattı. Adaşev ise Dnepr denizine çıktı ve iki Türk gemisini ele geçirdi. Kırım'a vardı ve Rus esirleri kurtardı. Tatarlar korktular. Kırım Çarı onları toplamayı güçlükle başardı ve bu yüzden Adaşev'e yetişmeyi başaramadı. Adaşev döndüğünde Tatarlar barış istemeye geldiler. Boyarlar Çara Kırım'ı sona erdirmesini tavsiye ettiler. Ama Çar buna razı olmadı. O, Kırım'ı zaptetme zamanının henüz gelmediğini anladı. Çünkü Kırım'la Rusya arası bozkırdı ve Kırım'ı tutmak zor olacaktı. Bu, Volga üzerinden kolayca ordu gönderilen Kazan ve Astrahan gibi değildi. Ayrıca Kırım'ın ardından Türk Sultanı hareket ederdi. Bize ise Türklerle savaşa başlamak için henüz erkendi. Türkler o zaman çok daha güçlü idiler. Her şeyden önemlisi İvan Vasilyeviç, o zaman çok zayıflamış ve deniz kıyısını zaptetmiş olan Livonya Almanları'nı itaat altına almak istedi. Şimdi Peterburg'un olan bu mahall o zaman Rus hâkimiyetinde olsa da, komşuları bir taraftan İsveçliler

(Finlandiya'da); diğery yandan Almanlar, buraya herhangi bir geminin yanaşmasına müsaade etmezlerdi. [135]

Deniz kıyısında Novgorodlular İsveçlilerle de savaşmışlardı. Biz bunu biliyoruz. İvan Vasilyeviç zamanında Livonya bize diğery ülkelerle irtibat kurmayı engellediğinden dolayı bu kıyılara hâkim olmamız gerekti. 1527 yılında Çar, Almanya'ya Alman Şlitte'yi muhtelif zanaatkârları; *topçuları, maden keşifçilerini, aynı şekilde, hekim ve eczacıları* toplamak üzere gönderdiği zaman, Livonyalılar, diğery Almanları, Rusya'ya hiçkimseyi bırakmamaları için ikna ettiler. Onlar Ruslar onlara itaat etmezler diye korktular. Şlitte'nin kendisi, zindana atıldı; Rusya'ya geçmiş olan diğery Almanlar ise, idama mahkûm edildiler.

O zaman yalnızca bir deniz Rusya'nın tam hâkimiyetinde idi; Beyazdeniz. Bu denizi o vakte kadar İsveçliler ve Norveçliler dışında diğery halklar bilmiyorlardı ve hiçkimse ona gitmemiştir. İngilizler, özel bir durumla bu yolu öğrendiler ve o zamandan itibaren bizimle ticareti tesis ettiler. İngilizler o zaman tam olarak şimdiki gibi bu kadar zengin ve güçlü değillerdi. Onlardan zengin ve güçlü olan başka halklar da vardı. Bu yüzden onlar, diğery halkların onlara engel olmadıkları yeni ticaret yolları aramaya başladılar. Kumpanya meydana geldi. Paraları topladılar, üç gemi satın aldılar ve orada ticaret yapmak imkânı var mı diye onları kuzey denizine yolladılar. Kral bu gemilerin kumandanlarına, yol üzerinde onlarla karşılaşacak tüm hükümdarlara göstermeleri için kendi belgesini verdi. 1553 yılında gemiler yola çıktılar. Fırtına onları dağıttı. [136] *Çensler*'in kumanda ettiği gemilerden biri, Norveç'e yanaştı. Burada kendi arkadaşını bekledi. O gelmeyince yüzmeye devam etti. Sonra öğrendi ki, onun gemisi buzlara sıkışmış ve tüm insanlar soğuktan ve açlıktan ölmüşlerdi. Kısa sürede o, birkaç balıkçı teknesi gördüğü büyük körfeze vardı. Evvelce büyük gemi görmeyen yerliler hayretler içinde kaldılar ve korku içinde kaçtılar. Onlara yetiştiler ve onlara mültefit davranan kaptana getirdiler. Soruşturmaya başladılar ve İngilizler, kendilerinin Çar İvan Vasilyeviç'in yönettiği Rusya denilen büyük ülkede olduklarını öğrendiler. O zaman onlar, kraldan belgeleri

olduğunu ve ticaret yapmak istediklerini söylediler. Kumandanlar bu yayla ve tepeler hakkında Çara haber gönderdiler. (O zaman Arkhangelsk henüz yoktu. O, İngilizlerle ticareti büyüdüğü zaman inşa edildi) Çar, Çensler'e kendisinin yanına Moskova'ya gelmesini emretti. Onu teveccühle kabul etti. Çensler, İngiltere'ye geri döndü. Oradan da, yeni kraliçe Mari'nin elçisi olarak döndü. Böylece ileride ticaret yürütecekleri hususunda anlaşılabilir. İngilizlere pekçok muafiyet verildi. Onlar için her yerde serbest yollar açıldı. Onlar gümrükten muaf olarak ticaret yapabildiler. Onların kendi gemileri vardı ve onlar yalnızca kendi amirlerine tabi oldular. Çar İvan Vasilyeviç İngilizlere her zaman lütüfkar oldu; hususiyile, Mari'nin yerine onun akıllı kız kardeşi Yelizavet tahta çıktığı zamandan itibaren İngilizler Rusya ile ticarete başladılar.

Öyle ise, uzak denize giden yok buzla kaplı ve güvenli olmamasına rağmen kazançlıydı. [137] Ya kıyısında eskiden beri Novgorodlularla ticaret yapan halkların yaşadığı Baltık Denizi nasıl kazançlı ve onunla münasebet daha yakın ve rahat olurdu. İvan Vasilyeviç tüm bunları ve bizim diğer halklarla olan münasebetimize Livonyalılar'ın engel olduklarını hatırladı. Bu yüzden Livonya'yı sona erdirmeye karar verdi. O zaman bu iş kolay göründü: Almanlar arasında hiç geçim ve nizam yoktu. Bir zamanlar şövalyeleri kendisine yardıma çağırılmış olan Riga piskoposu kendisini Livonya hükümdarı olarak addetti. Grossmeyster ise (şövalyelerin yaşam boyu seçmiş oldukları komutanı), ona razı olmak istemedi. Şimdi şövalyeler vazifesiz kaldılar çünkü artık onların döndürebildikleri daha fazla putperest kalmadı. Onlar komşu hükümdarlıklarla, Polonya ve Rusya'yla savaşmaya ise korktular. Onlar savaş dışındaki işleri bilmiyorlardı ve bu yüzden kendi aralarında anlaşmazlığa düştüler. Grossmeysterlerini kınadılar ve ona itaat etmek istemediler. Onlardan herbiri kendi şatolarında yaşayarak hukuksuzluğa alıştılar. Köle haline getirilen fakir litvanyalılarla o ne olursa olsun her şeyi yapabiliyordu. Hatta öldürmek için ceza bile almazdı. Pek tabii onlar keyfiliğe alıştılar ve hatta efendiye şövalyeleri cebren bastırıp onların sağlam şatolarını hücumla ele geçirmek zorunda kaldı. Şövalyeler evlerinde yalnızca ayyaşlık ettiler ve kendilerini sefahate verdiler. Şehrin sakinleri ve

Almanlar dahi onları yağmalamaya hazır olan şövalyelerden korkuyorlardı ve bu yüzden onlara kin besliyorlardı. Onlar grossmeysterlerini de dinlemediler. Onların kendi muafiyetleri vardı ve onlar bu muafiyetlerin arkasında durmak için hazır idiler. O zamandan kısa bir süre önce kavganın sebebi daha da büyüdü. [138] Livonya’da o zaman yeni bir inanç olan, Almanya’da çok sevilen *Lutheranism* zuhur etti. Almanya’da Papa’nın egemenliğini istemediler. Lutheranism ise, her şeyden önce papayı dinlemenin gereksiz olduğunu öğretti. Pekçok şövalyeler Lutheran oldular. Diğerleri Katolik kaldılar. İnançlar yüzünden serzenişe ve kavgaya başladılar. Savaşa başlamak için en uygun zaman idi.

1554 yılında magister, artık süresi dolmuş olan barışı yenilemeyi teklif etti. Müzakereler başladı. Ruslar bundan başka, bir zamanlar Rusya’ya ödeme yapmış olan ve Çarın dedesi büyük knez İvan Vasilyeviç zamanında Almanların üzerinde mutabık kaldıkları Dorpat’tan (eski Rusya’nın Yuriev’i) alınan haracı hatırladıkları için talepte bulundular. Almanlar, Rusların ayak dirediklerini fark ettiler ve aldatmaya karar verdiler: mektupta vergiyi taahhüt etmek ve ödeme zamanı gelince, ismen kendilerinin hükümdarı addettikleri Alman İmparatoru’nun onlara ödeme yapmayı yasakladığını Ruslara söylemekle aldatmak. Böyle de yaptılar. 1557 yılında Moskova’ya elçiler geldiler. Haracı ise getirmediler. Onlara “Vergiyi getirdiniz mi?” diye sorduklarında onlar cevap verdiler, “Getirmedik.” O zaman onlarla her türlü müzakereyi kestiler. Moskova’dan Rus tüccarlarına Livonya’yla ticari işleri durdurma emrini yolladılar ve savaşa hazırlanmaya başladılar. Efendi öğrendi ve Polonya ile barış akdetti ama Rusları bir daha kandırmaya teşebbüs etti. Elçiler vadedilen haraçlarla gönderildiler. Ama vergileri tekrar getirmediler. Derler ki; Çar onları yemeğe çağırdı ve tabakların kapaklarını kaldırdıklarında elçiler tabakların boş olduklarını gördüler. Böylece elçiler gittiler. Livonyalılar, Ruslardan kısa zamanda bir hücum beklemediler ve [139] Vakit kış olmasına rağmen Çarın askerlerinin Livonya’ya girdiği haberi geldiğinde asilzadelerin hepsi bir Revel şehirlisinin düğününde kurula kurula ziyafet çekiyorlardı. Bu askerler kaleleri almadılar. Ama yaktılar, yağmaladılar ve yol üzerinde öldürdüler. O sıralar savaşı herkes böyle

yürütüyordu. Ancak son zamanlarda düşmanlarla savaşmak gerektiği, silahsızlara ise dokunmamak gerektiğini anlamışlardı. O zaman düşmanlar bizim askerlerimizle karşılaşmadılar ve hızlıca *İvangorod*'a (o zaman *Narova* nehri sınır idi. Onun bir kıyısında Alman şehri *Narva*, diğerinde Rus şehri *İvangorod* bulunuyordu.) geçtiler. Onlar Amanlara tövbe etmek için acele etmelerini yazdıkları zaman Almanlar itaat ettiler ve barış isteği gönderdiler. O zaman savaş durdu ama en kutsal Perşembe gününde Almanlar sarhoşlukla *Narva*'dan *İvangorod*'a ateş etmeye başladılar. Çar bu yüzden Almanları cezalandırmayı emretti. Ordu meydana çıktı ve birkaç köyü yaktı. Almanlar tekrar ateş etmeye başladılar. Onlara *İvangorod*'dan karşılık verdiler. *Narva* yandı ve o zaman Almanlar Moskova'ya suçluları yolladılar. Çar *Narva*'yı Ruslara vermelerini talep etti. Elçiler razı oldular. Ama geri döndükleri zaman şehirde gürültü çıkarmaya başladılar. Onlara *Revel*'den yardım geldi. *Narva* kazara yanmıştı. Ruslar ona ansızın girdiler ve Çar şehri Rusların ilan etti. Efendi *Dorpat*'ın haracının hazır olduğu haberini yolladığı zaman, Çar ona; şimdi *Dorpat*'ın haracının az olduğunu ve tüm *Livonya*'dan haraç talep ettiğini cevap verdi. Ve savaş daha şiddetli olarak başladı.

28 Mayıs'ta Rus ordusu *Livonya*'ya girdi ve voyvodalarla birlikte *Petro Şeremetev* ve knez *Kurbski* *Dorpat*'a gittiler. [140] *Livonya* ordusu (hepsi 8.000 adam kadardı) Ruslarla savaşmayı başaramadılar ve şehirler için şövalyelerin umudu vardı ama şehirlerin durumu kötüydü. *Dorpat*'ta *Livonyalı*lar kendi kavgalarına devam ettiler ve barış için bir taler⁴⁹ yerine savaşa 100 talerden daha ziyade veririz diye bağırıp çağırılar kopeyka⁵⁰ bile vermediler. Ruslar sadece birinci sınır şehrini aldılar. Efendi ordudan ayrıldı ve kendi eski rütbesinden vazgeçti. Yeni efendi olarak, ona *Livonya*'lı şövalye tarikatının son majestesi olmak düşen *Ketler*'i seçtiler.

Bu esnada *Şeremetev*, *Dorpat*'ı muhasara altına aldı. Sakinler, umutsuzlukla efendinin yardımını istemek üzere (birini) yolladılar. Efendi onların cesaretini överek

---

49 Gümüş sikke.

50 Bozuk para, kuruş.

cevap verdi, yardım ise mümkün değildi. Çünkü kendisinde ordu yoktu. O zaman Dorpat'lılar voyvodaları baş eğerek selamlamak üzere yolladılar. Onlara muhtelif muafiyetler vadedildi. Kim çıkmak istediye bunları bıraktılar ve onların başına kötü bir şey gelmemesi için koruma verdiler. Şehre girmiş olan Şeremetev, ordu mensupları şehirlilere dokunurlarsa ağır ceza alacaklarını söyledi. Yerliler ise onlara şarap satamazdılar. Nizam için oldukça sıkı nezaret ettiler. Nöbetçiler her gece şehri teftiş ettiler. Sarhoşları ve kavgacıları topladılar. Voyvoda, sakinlere; ordu mensuplarını şikâyet etmeye kim gelirse hepsini dinlemeye hazır olduğunu emretti. Ruslardan böylesine lütfkârane bir davranış görerek 20 şehir Şeremetev'e teslim oldu. Kış girdi ve voyvodalar [141] sadece birkaç insanı şehirde bırakarak tüm askerleriyle evlerine döndüler.

Ketler, Rus insanların az kaldığını öğrendi ve onları defetmeyi aklına koydu. Bundan önce o, barışmak istedi ve Çara barış isteği yolladı. Çar cevap verdi: "Bırakın Moskova'ya kendisi gelsin. Ne kadar fetih olacaksa, o kadar teveccüh göstereceğim." "Ölmek, utançtan daha iyidir." dedi Ketler ve ordusunu toplamaya başladı. 10.000 kadar adam topladı ve *Ringens*'i (Dorpat'ın yakınında) muhasara etti ve Rusların mermisi püskürtmek için yetişmediği zaman onu aldı. Sınırın ardındaki Rus mahallini yağmaya kendi müfrezesini yolladı. Ama büyük şehirleri muhasara etmedi; onun askerleri az idi. Ve Ringens'den kızgınlıkla 400 Rus adamı öldürerek kısa sürede çekildi. Şubat 1559 yılında, Ruslar tekrar Livonya'ya geldiler. Onların 130.000 adamı vardı. Onlar efendiyi yendiler ve tam bir ay, Livonya'yı harab ettiler. Livonyalılar yardım için Danimarka ve İsveç krallarına müracaat etmeyi denemişlerdi. Ama bu kralların her ikisi de artık ihtiyardı ve Rusya ile savaşa başlamak istemediler. Çardan ise sadece Livonya'ya merhamet etmesini istediler. Çar onlara elbette, bunun onların vazifesi olmadığını cevap verdi ve onlar geri çekildiler. O zaman Ketler; Polonya Çarı *Yagayl* neslinin sonu, Kral Sigizmund'un oğlu *Sigizmund Avgust*'a müracaat etti.

Polonya kralı ve Rus Çarı arasında sağlam bir barış yoktu. Polonya'da,

bizim de bildiğimiz gibi, tüm Batı Rusya'nın o zaman Litvanya büyük knezinin egemenliğinde olduğunu hatırladılar. Litvanya büyük knezi ise Polonya kralı idi. [142] Tüm bu Rusya'da din kardeşi olarak Ruslar, Çarın kendi soyunun egemenliği altında idi ve er ya da geç, katoliklerin egemenliğine boyun eğmeyi değil, bu Çarın egemenliği altında birleşmeyi isteyeceklerdi. Böylece Polonya iktidarı, Rus papalarının Polonya'yla birlikte daha iyi olduğu ve ne istedilerse yaptıkları sadece bu bölgede tutunabildi. Moskova'da ise, hükümdarın iradesine itaat etmek gerekiyordu. Rus Çarı daha güçlü hale geldiğinde, o zamanki Çarın babasının Smolensk'i zaptettiğini henüz unutamadıkları Polonya'da böylece ondan daha fazla korktular. Onun Kiev'i ve bütün Rus şehirlerini istediğini biliyorlardı ve şimdi ise, Rus kuvvetleri Dnepr üzerinden Kırım'a gittiler ve Rus Çarı, Kazan hetmanını kendi hizmetine almıştı. Kazaklar, Litvanya Ruslarına ait saydıkları topraklarda yaşadılar ve bu yüzden Litvanya büyük knezine itaat etmek zorunda idiler. Litvanya hükümdarının müstakil olabileceği hepsinden daha çok Polonyalıların hoşuna gitmedi. Litvanyalıların kendilerine hususi hükümdar seçtikleri örnekler vuku bulmuştu. "Ya onlar kendilerine Rus Çarını seçerler ise!" diye düşündüler Polonyalılar ve tüm güçleriyle iki hükümdarlığı sarsılmayacak şekilde birleştirmek için gayret ettiler. Bir süre sonra *Sejm Lyublin*⁵¹, de bunu elde ettiler (1569). Tüm bunlardan dolayı Polonyalılar Rusya'nın iyiliğini istemediler. Hatta onlar, onun ismi bile yücelmesin diye Rus hükümdarını Çar olarak adlandırmak istemediler (Bu konuda uzun münakaşalar sürdürdüler). Hatta Polonya'da Ketler yardım istemeye geldiği zaman sevindiler. [143] Sigizmund Avgust ona yardım vadetti ve Ketler, Livonya için acele etti.

Kral savaşa başlamak üzere toplanmaya başladığı sırada Ketler Livonya'ya döndü ve Dorpat'a gitmek üzere acele etti. Kendini müdafaa etmeye karar vermiş olan Knez Katırev Rostovski şehrinin idaresini eline aldı. Ketler şehri korku vererek almayı başaramadı. Şehrin altında uzun süre durmak ise imkansız idi. Soğuklar, kötü

---

51 Polonya Krallığı ve Litvanya Knezliği'nin birleşmesi. *Lyublin Birliği*.

hava başladı. Rus ordusu geliyor diye bir şayia çıktı. Ketler utançla geri çekilmek zorunda kaldı. Rus ordusu geliyordu: O⁵², Livonya'yı boşalttı. Göl üzerinde kurulmuş olan *Marienburg* kalesini aldı. Göl dondu ve Rus ordusu şehre buz üzerinde geldi. İlbaharda yeni voyvodalar geldiler. Onlar arasında, Kazan altında cesurca savaşmış olan *Knez Kurbskii* ve Çarın gözdesi, *Aleksey Adaşev* bulunuyorlardı. Onlar Alman askerlerinin en iyisi, eski magister yaşlı *Furstenberg*'i mağlub ettiler. *Furstenberg*, *Fellin*'den⁵³ çıktı ve bataklıkların ardına geçti. O, Ruslar bataklıktan geçemezler diye düşündü ve hata yaptı. Ruslar bataklıktan geçtiler. *Kurbski*, *Furstenberg*'i pusu bulunan bu mahalle doğru çekti ve ihtiyar *Fellin*'e kaçmayı güç bela başarabildi. Bunun üzerine 60.000 Rus adamı *Fellin*'e gittiler. Şehir sağlam idi. Onu üç taş kaleyle ve derin hendeklerle savundular. Onda 500 top ve pekçok rezerv mevcut idi. Ruslar şehre yaklaştığı zaman, onlar ateş etmeye başladılar. Şehir yanmaya başladı. Almanlar korktular ve barış istediler. Bizim voyvodalar mutabık kaldılar ve herkesin hürriyetini taahhüt ettiler. Sadece, *Furstenberg*'in verilmesini talep ettiler. Onu Moskova'ya esir götürdüler. [144] Ketler, çıldırmıştı. Muhtelif şehirleri Ruslardan savunamayan askerlerden çoğunu astı. Ama derde Çare yoktu: şehri savaşız teslim ettiler. Ruslar sadece Almanları değil, ama Almanların yardımına gelmiş olan Polonyalıları da yendiler. Ketler artık, tarikatı korumayı değil de onu kime devredeceği konusu hakkında düşünmeye başladı. Komşular, zengin ganimeti önceden ele geçirmek için Livonya'ya girmek üzere hazırlandılar. İsveçliler *Revel*'i ele geçirdiler. Ketler, kendi ülkesinin tüm hâkimiyetini Polonya kralına vermek için acele etti ve kendisine yalnızca *Kurlandiya*'nın tüm hâkimiyeti için şart koştu (1561 s.) Böylece tarikat sona erdi ve Rusya artık Polonya ve İsveç'le savaşmak zorunda kaldı.

Bu sırada Moskova'da önemli bir değişiklik oldu: Çar İvan Vasilyeviç, kendi boyarlarına karşı korkunçlaştı. Her şey 1569 yılı sonbaharında o, Çariçeyle mukaddes yerleri ziyaretten dönerken *Mojaysk*'da Çariçe hasta düştüğünde başladı.

---

52 Rus ordusu.

53 Livonya sınırlarında *Dorpat*'in yanındaki vilayet.

Yolsuzluk oluştu. Daha ileri gitmek imkânsızdı. Hasta Çariçe boyarlara sabırsız kelimeler söyledi. Boyarlar gücendiler. Çar bunu öğrendi ve öfkeleni. O, hala her şeyi unutamamıştı: O, yatağında can çekiştiğinde boyarlar fesat çıkarmışlardı ve onun oğlunu Çar olarak tanımak istememişlerdi. O, esas müşavirleri Adaşev ve Silvestr'ın Çariçeyi sevmeklerini biliyordu. O zaman, o sinirlenmiş olarak, Adaşev'i Livonya'ya voyvoda olarak yolladı. Silvestr ise bizzat Kirilov Manastırı'nda emekliye ayrılmayı dilene dilene elde etti. Sabık müşavirleri Çardan ayrıldıkları zaman, yenileri ortaya çıktı. Bu yeniler, ona evvelkilerle ilgili söylenmeye başladılar [145] ve eskilerden memnun olmayan Çar, yeni danışmanlarına gönül hoşluğuyla inandı. Bu sırada Anastasia, düzelmişti ama 1560 yılı temmuzunda Moskova'da yangın çıktı. Arbat yanmaya başladı. Rüzgâr çıktı ve yangın daha şiddetli olarak ağaçtan ve dar sokaklarıyla Arbat, Çertolye (şimdiki Preçistenka), Novinskoye kadar uzandı. Yangın, Çariçeyi korkuttu. Çar, henüz hayatta olan onu Kolomenskoy'a götürdü. Kendisi ise, yangını söndürmeye gitti. Aynı gün yangını söndürdüler. Yangınlar iki gün sonra yeniden başladılar. Kreml'e getirdikleri Çariçe, daha da kötüleştii ve sonunda o, 7 ağustosta öldü. Çar, onun üzerinde yorulmak bilmeden ağladı. Onun kollarından desteklemek zorunda kaldılar. Onu bütün Çariçelerin defnedildiği Voznesenski Manastırı'na götürürken tüm Moskova ağladı. Dedilerki: dilenciler bile o zaman bol bol dağıttıkları sadaka için değil, kendi sütanasına ve rızık vericisine gözyaşı dökmek için geldiler.

O zaman Çarın yeni müşavirleri, Çariçeyi Adaşev, Silvestr ve onların dostlarının mahvettiklerine Çarı inandırmaya başladılar. Çar inandı. Sarayda kendi boyarlarını, metropolit ve diğer piskoposları topladı ve onlara hain olarak adlandırdıkları bunlar hakkında hüküm vermelerini emretti. Metropolit dediki: "Onları çağırınız. Onlar ne diyorlar, biz dinleyelim." Çarın müşavirleri bağırmaya başladılar: " Onlar şeytani güç ile büyü yapıyorlar, bilmiyor musun? Onlar, Çara büyü yaptılar. Bize de büyü yapacaklar." O zaman herkes büyüye inanıyordu ve metropolit sesini kesti. Silvestr ve Adaşev, büyü yaptıkları için mahkûm edildiler. Silvestr'ı Solovka'ya sürgüne gönderdiler; Adaşev'i Dorpat'ta zindana attılar ve

orada öldü. [146] Onların tüm arkadaşlarını sürgüne yolladılar. Sonra onlardan bazılarını idam ettiler. Çar herkesten şüphelenmeye başladı. Müşavirler ise onun şüphesini daha da arttırdılar ve kimin üzerine mümkün ise bühtan atmaya gayret ettiler. Çarı, ziyafetlerle ve avcılıklarla neşelendirdiler. Adaşev öldüğü zaman, onlar : “ İşte senin hainin kendi kendini zehirledi!” demekten utanıp sıkılmadılar. O zaman Kırım seferinde çok yardım etmiş olan Vişnevetski Moskova’dan tekrar ayrılmak için acele etti. Dnyeper Kazakları’nı Çarlığın eli altına almak için neredeyse yüz yıl kaybedildi. Yalnızca Aleksei Mihailoviç zamanında Hmelnitzki hetmanlığı Rusya’ya tabi oldu.

Bu sırada Polonyalılar, Livonya’ya girdiler. Ama ilk durumda önemsiz çarpışmalar gerçekleşti. Hatta Polonyalılar, müzakerelere başladılar ve Livonya’ya son darbeyi indirmek istediler. Panlar metropolitten onlara yardım etmesini rica ettiler. Makari cevap verdi: “Dünyevi işleri bilmiyorum.” Çar ise doğruca cevap verdi: “Livonya’yı vermiyorum. Polonya kralı bilsin ki, Litvanya benim yurtluğumdur. Vakit var iken yola gelsin, ya da cezasını beklesin.”

Müzakereler sona erdi. 1562 yılı Aralık’ında Çar bizzat büyük bir ordu topladı. Onda 80.000 atlı, 200.000’den daha ziyade barut ve 200 top olduğunu söylüyorlar. Orduda üç eski Kazan Çarı, dört Kazan Çariçesi ve knez Volodimir Andreyeviç vardı. Çar, *Polatzk* kalesine (Vitevsko vilayetinde) gitti. Kral korktu; onun gözdesi knez Radzivil şehre yardıma gitti. [147] Ama o gidinceye kadar Çar artık şehrin bir kısmını işgal etmişti. Şehirde açlık başladı çünkü civardakilerden herkes onun kale duvarına üşüştüler. Bundan dolayı erzakları yetişmedi. Ulaştırma ise mümkün olmadı. Ruslar tüm cihetleriyle şehri kuşattılar. Şehrin voyvodası *Dovoyna* ne yapacağını düşündü, düşündü ve şehirden tüm fazlalıkları göndermeye karar verdi. Böylece 20.000 insan defedildi. Şehirde Çar sürgün edilen tüm sığınanları kabul etti, onları yedirmeyi ve giydirmeyi emretti. Şehre haber yolladı: “Gönül rızasıyla şehrin kapısını açarsanız, merhamet görürsünüz. Açmaz iseniz, idam edeceğim.” O zaman Polotsklular, kendi komutanlarından şehri teslim etmesini

talep ettiler. Dovoyna itaat etti ve Rusları içeri aldı. Voyvoda Moskova'ya gönderildi. Devlet hazinesine ait paraların hepsini, pekçok altın ve gümüşü Çarın hazinesine aldılar. Polatzk'da duran orduya ayrılmak, ya da Çarın hizmetinde kalmak hususunda müsaade edildi. Kim ayrıldıysa onlara kötülük yapmadılar. Polatzk'da Çar, voyvoda *Knez Petra İvanoviç Şuyski*'yi bıraktı ve ona; şehri aceleyle sağlamlaştırmak, kaleye lüzumu yokken kimseyi sokmamak, şehirlilere zulüm yapmamak, onların eski adetlerine göre onlara hüküm vermek emrini verdi. Böylece Radzivil Ruslar karşısında hiçbir şey yapamadı.

Çar, Polatzk'da her şeyi düzenleyerek Moskova'ya gitti. Yol üzerinde karşılama için halk neşe ile ona koştu. Metropolit onu *Boris ve Gleb* kilisesinde (Arbata'daki) bekledi. Çar buradan yayan olarak konseye gitti. Polonya ile altı aylık ateşkes akdedildi. [148] Mütarekeler başladı. Polonyalılar, bu zamanlardan istifade ettiler ve güçlerini topladılar. 1564 yılı başında, *Radzivil* Orsha'da knez Şuyski'yi mağlub etti. Ruslar kaçtılar. Polonyalılar Dorpat vilayetini yağmaladılar. Hemen hemen aynı zamanlarda ise Çar, başka bir acıklı havadisi öğrendi: Çarın en iyi voyvodalarından ve Adaşev'in arkadaşlarından olan, cesareti için Çarın acıyarak dokunmadığı *knez Andrey Kurbski* birden bire Polonya'ya gitmiş ve kralın türlü türlü ihsanlarını almıştı. Kral böylesine tanınmış bir haine memnun oldu. Az zaman sonra, Kurbski, Çar ile küstahça yazışmaya başladı. Ona tekdirler yazdı. Çar da onun mektubuna tekdirlerle cevap verdi ve böylece boyarlar karşısında daha da tutuştu. Eğer Kurbski bundan iki yıl önce Çarın söylediği öfkeli bir laftan dolayı kaçtıysa (diye düşündü Çar) Polonyalılar onu öldürdükleri zaman diğerlerinden ne bekleyecek? Ve Çar, hainlerden kurtulmak için ne yapması gerektiğini düşünmeye başladı. O, bir daha kimseye inanmadı. O, uzun müddet düşündü ve sonunda ne yapacağını buldu.

3 Aralık 1564 yılında Çar, kendisinin tüm altınlarını, gümüşlerini, kapkacağını, kıyafetini, haçlarını ve ikonlarını kızaklara doldurdu. Boyarlara ve din adamlarına metropolitin ayin teşkil ettiği Uspenski kilisesine gitmeyi emretti.

Ayinden sonra Çar, herkesle vedalaştı, Çariçe ve Çareviçlerle (O zaman o, ikinci defa olarak dağlı knejna *Marie Temrukovna* ile evlenmişti.) kızaklara bindi. Birkaç gözdesine ve süvari müfrezesine kendisinin ardından gitmelerini emretti. Moskova'da onun nereye gittiğini bilmiyorlardı. Sadece bir ay sonra onun *Aleksandrovski Slaboda*⁵⁴'sı'nda yaşadığını duydular. [149] (Vladimirski eyaletindeki şimdiki Aleksandrov şehri) Çardan metropolite ve şehirlilere iki belge getirmek üzere ulak geldiği için bunu öğrendiler. Çar metropolite evvelce boyarlardan pekçok isyan ve yalan gördüğü hakkında yazdı. “*Şimdi de onlar böyleler.*” -diye yazdı Çar- “Voyvodalar, vatana hizmet etmek istemiyorlar ve onu düşmanlara veriyorlar. Ben ise, hakikatte onlara öfkelendiğim zaman metropolit ve din adamları suçlular için af istemeye başlıyorlar ve böylece Çarı kızdırıyorlar ve kederlendiriyorlar. Bunu daha fazla sürdürmek istemiyorum. Çarlığı bırakıyorum ve Tanrı nereyi gösterirse oraya yerleşiyorum.” Çar şehirlilere, onlara karşı bağışlayıcı olduğunu ve halka öfkelenmediğini yazdı. Belgeler yüksek sesle okundular. Halk heyecana geldi. Metropolite yaklaştılar ve Çarı merhamete getirmesini istemeye başladılar. Çarın hainlerini parçalamaya hazırız- diye söylediler. Din adamları ve boyarlar slabodaya gittiler. İvan Vasilyeviç, onların kendi yanına gelmesine müsaade etti ve uzun ricalardan sonra, metropolit ve piskoposlar için *derjavayı*⁵⁵ tekrar kabul etti.

2 Şubatta Çar tekrar Moskova'ya geldi. Dini ve dünyevi tüm rütbeleri topladı ve onlara kendi iradesini ilan etti: O, hükümdarlık küresini yalnızca; hainleri ve Çarın iradesine boyun eğmeyenleri cezalandırmak, onları idam etmek, malikanelerini ellerinden almak ve ne isterse yapmak üzere ona mani olmamaları şartıyla tekrar tutuyordu. O, evvelki hizmetkarlarına güvenmedi ve bu yüzden kendilerinden Çara her şeyi, hayatlarını, arkadaşlarını ve ailelerini feda etmek üzere yemin aldığı 1.000 adam topladı. O, bu adamları Opriçnikler olarak adlandırdı. [150] Kendisine ve opriçniklere geçim olarak kazalarıyla yaklaşık otuz şehri tahsis etti.

54 Slaboda: 11-17. Yüzyılların Rusya'sında köle olmayan ahalisiyle birlikte büyük köy veya kasabalar için kullanılan terim.

55 Eski Rusya'da ve aynı zamanda Hristiyan dünyasında hükümdarların ellerinde tuttıkları ve hakimiyet göstergesi olan, üzerinde haç ile birlikte dünyayı simgeleyen küre.

Moskova'da kendisine birkaç sokak ayırdı ve hatta *Arbat* ile *Nikitski* arasında yeni sarayın temelini atmayı emretti. Geriye kalan tüm devleti zemskiler olarak adlandırdığı boyarların yönetimine havale etti. Bu boyarlar tüm önemli işler hakkında Çara rapor vermeye mecbur idiler.

Çar, Opriçnina'yı teşkil ederek diğerlerinden daha az güvendiği boyarları idam etti. Opriçnikler ülkede şiddete başladılar. Onlar istediklerini yaptılar. Çar ona opriçnikleri şikâyet ettikleri zaman inanmadı. Opriçniklere ise her zaman inandı. Onlar her şeyi alaya aldılar ve hiçkimse onların aleyhinde konuşamadı. Çar Moskova'da az yaşadı; daha çok ise sağlam bir sarayın bulunduğu kasabada yaşadı. Ona sık sık düşünceler musallat oldu ve o Tanrı'ya uzun süre ve çok dua etti. Sonra ise yeniden onu kışkırttılar ya da kendisi bir şeyden korkarak ve Moskova'ya korkunç olarak geldi.

Bu sırada Polonya ile müzakereler başladı. Polonyalılar Polatzk'ı geri verdiler. Sadece Livonya'yı istediler. Livonya onlara lazımdı çünkü burada pekçok kale ve gemileri için mükemmel limanlar vardı. Çar livonyayı vermek istemedi. Onunla ilgili bunca yıllar boşuna düşünmemiştir. Livonya için o tüm esirleri fidesiz serbest bırakmaya, Rus esirler için fidye ödemeye hazır idi. Polonyalılar münakaşa ettiler. O zaman Çar, tüm Rus Ülkesi'nden delegeler toplamaya ve onlara Livonya'yı Polonya'ya geri vermeli mi diye sormaya karar verdi. [151] Delegeler 2 Temmuz 1566 yılında geldiler ve tek bir ağızdan Riga'dan ve diğer şehirlerden geri çekilmek imkânsız dediler. O zaman Polonyalılar, daima Novgorod ve Pskov'u tehdit edeceklerdi. "Hükümdar nasıl buyuruyorsa savaş ya da barış olsun. Savaşmayı tasarlıyorsa, biz böyle bir düşünceyi onaylıyoruz"(dediler din adamları). "Biz hükümdarın uşakları, eğer onun işine yarar ise, kellelerimizi koymaya hazırız." dediler hizmet sınıfı insanlar. Tüccarlar konuştular: "Biz hizmet sınıfı insanları değiliz. Hizmeti bilmeyiz. İşleri Tanrı ve hükümdar yönetir. Kendi hayatlarımızın ise arkasında durmayız, yalnızca hükümdarlığın eli her yerde yüksek ve muzaffer olsun diye başlarımızı vermeye hazırız."

Sonra kaleler inşa etmek ve orduyu toplamak üzere savaşa hazırlanmaya başladılar. Çarın kendisi, Moskova'dan yola çıktı (1567 yılında) ve yoldan geri döndü. O, Livonya'da veba olduğunu duydu. Bu iş şöyle sona erdi: Ruslar Livonya topraklarını ateşe verdiler ve harab ettiler. Polonyalılar-Ruslar arasında hâlihazırda savaş olmadı. Az zaman sonra (1570 s.) üç yıllık ateşkes akdedildi. Panlar Sigizmund'un ölümü üzerine kralları olarak onun kendisini ya da oğullarından birini seçeceklerini bildirdiler. Polonya'da krallar seçiliyordu. Kral öldükten sonra, tüm asilzadeler (seçkinler) bir araya toplanıyordu ve hepsinin mutabık kaldığı kralı seçiyorlardı. Herkes mutabık olmayınca, onu kralları olarak addetmiyorlardı. Bu yüzden sık sık iş kavgaya varırdı. Daha fazla olanlar, ötekileri cebren kendi krallarını tanımaya mecbur ederlerdi. O zamanlardan beri sadece Yagayl'ın soyundan seçiyorlardı. Ama Sigizmund'un çocukları yoktu. Onunla krallık soyu sona erdi.

Bu sırada yeni bir düşman daha ortaya çıktı– Türkler. Türk Sultanı Süleyman'a (Ki o, pekçok ülkeyle savaştı; onun zamanında Türkler hiçbir zaman, ne önce ne de sonra olmadıkları kadar güçlü idiler.) Hristiyan Çarının Müslüman Çarlıklarını, Kazan ve Astrahan'ı zaptettiğini görmek hakaretâmiz geldi. Sultan, kendisini tüm müslümanların halifesi addediyordu (Yani, Muhammet'e inananlar ki bizde *Busurman* olarak adlandırılıyor) ve Kırım Çarlığının ona tabi olduğu gibi bu Çarlıkların da ona tabi olmasını istedi. O, bu yüzden Astrahan'a Kırım Çarını ve kendi kuvvetlerini yolladı. Kırım Çarı bu işi istemeye istemeye kabul etti. O, tüm Tatar Çarlıklarını Türkler için değil, bizzat kendisi için zaptetmek istedi. Ve bu yüzden vazifeyi geciktirdi ve hatta bunun hakkında Moskova'ya yazdı. Süleyman öldü. Onun oğlu Selim babasının davasından vazgeçmedi ve Devlet Giray Han'a sefere hazırlanmayı emretti. Bir de bizim Kafinskiki'ye (şimdi Kırım'daki Feodosya; Kafagorod o zaman Türklere ait idi) hareket etmeyi emretti. Bizdeki tüm ordu yaklaşık 100.000 adam idi ve onlar, ağızlarında o zaman Türk olan Azak'ın bulunduğu Don'a gitmek zorunda kaldılar. Don üzerinde Türkler hiçbir engele rastlamadılar. Çar bu mahallerde seferin zahmetli olduğunu biliyordu ve bu yüzden

savunmayı hemen hemen hiç düşünmedi. Türkler Don'un Volga'ya yakın geldiği bu mahalle kadar vardıkları zaman, onları gemilerin bir nehirden diğerine geçirmesi için kanal kazmaya giriştiler. Ama iş çok zordu ve bu yüzden onu bıraktılar. Yalnızca boşuna zaman harcamış oldu ve kara yoluyla Volga'ya gittiler. Paşa Astrahan seferinde, şehre yürümekten korktukları zaman kışlak kurmaya niyetlendi. [153] Türkler isyan ettiler. Tatarlar onlara katıldılar. Han, bu sefere karşı idi. Ayrıca Paşa, güçlü Rus ordusunun şehre yardıma gittiğini öğrendi. O zaman o, geri gitmeye karar verdi. Han onu susuz steplere götürdü. Pekçok Türk yol üzerinde telef oldu. Ve sadece üçte biri evlerine geri döndü. Eğer sultanın gözdelelerine hediye göndermeyi akıl etmeseydi, paşa için kötü olurdu. Türklerde şimdi de rüşvet verip hepsinden kurtulmak mümkündür. Türkler Rusya'yı daha fazla rahatsız etmediler. Çünkü Venedikliler'le savaşa başladılar. İtalya'daki ticaret şehri Venedik o zaman zengin ve güçlü idi. Onun bitişiğindeki Türklerde büyük mülkiyetler ve pekçok gemileri vardı.

Türkleri aldatmak ve onlara eski Tatar Çarlıklarının zaptını vermemek Kırım hanının işine geldi. Ama ayrıca Rusya'yı yakmak ve yağmalamak da onun işine geldi ve bu yüzden 1571 yılında o, Astrahan'a gidiyor şayiasını yayarak sefere çıktı. Ama kendisi Moskova'ya gitti. Çar, Serpuhov'da Oka kıyısını savunmaya başladı. Ama az zaman sonra kasabasına ve oradan ise Yaroslav'a çekildi. Voyvodalar geçidi muhafaza etmeyi başaramadılar ve han artık başkente yürüdü. O zaman voyvodalar onun önüne geçerek şehre siper olmak için acele ettiler. Tatarlar banliyöyü ateşe vermenin duvarlara yanaşmak ve savaşmaktan daha iyi olduğuna karar verdiler. Yangın banliyöden Kreml'e sirayet etti: kiliseler yangından çöktüler. Kiliselerde yada taş mahzenlerde olan insanlar boğuldular. Böylece kendi bodrumunda yaralı knez Belski boğuldu. Kremlin'in kamaralarındaki kalın demir bağlar yandı ve ateşten parçalandı.[154] Han yangın olduğu için gitmedi fakat Kolomensk köyünde durakladı. Sonra geri dönerken Astrahan ve Kazan'ın iadesini istediği belgeyi yolladı. Çar, zaman kazanmak için Astrahan'la ilgili müzakereye girmeyi vadetti.

Han, Çarın vadine güvenmedi ve 1572 senesi yazında 120.000 kuvvet topladı. Ve tekrar Moskova'ya gitti. Oka'da onu *Knez Vorotinski* bekledi. Han, 20.000 kuvvet ayırdı ve onları Moskova'ya yolladı. Kalanlarla ise Ruslarla ateş teatisi yapmayı emretti. Ruslar akşama kadar kendilerini korumak için ateş ettiler. Geceye doğru han bizzat Oka'nın diğer tarafına geçti. Vorotinski bunu öğrendi ve onun peşine düştü. O, Moskova'dan 50 verst mesafedeki *Lopasni* nehri kıyısında ona yetişti. Birkaç çatışmadan sonra pekçok Tatar öldü. Han, Moskova'ya geçemeyeceğini gördü ve geceleyin kaçtı. O, artık İvan Vasilyeviç zamanında Rusya'yı daha fazla rahatsız etmedi.

Çar bu defa her şeyi Opriçina'ya bıraktı ve o (opriçnina), Rusya'da çok kötülüğe sebep oldu. Pekçok insan onun vasıtasıyla Çarın öfkesine maruz kaldılar. Metropolit Filipp de maruz kaldı.

Boyar *Koliçevih* ailesinden Filipp, keşiş hayatını erken sevdi ve 30 yaşında 1537 yılında sıkı bir manastır olan Solovetzki'ye rahip olarak kabul olundu. O, kendi keşişliği, anlayışı ve disiplinli hayatıyla kardeşlerine kendisini sevdirdi ve onlar Filipp'i başrahipliğe seçtiler. O zaman keşişlerin dürüst yaşamaları için o, denetlemeye başladı ve her yerde disiplin tesis etti. [155] Zengin manastır yurtlukları inşa etti ve tesis ettiği nizamlardan dolayı kazancı arttırdı. Manastır yapısını tashih etti, muhtelif zanaatlar soktu. O zaman manastırların başrahipleri için Moskova'ya Çarın yanına gelmeleri ve Çarın onlara sadakalar vermesi adet idi. Filipp de Moskova'ya gitti ve onu boyarlar tanıdılar, Çar tanıdı ve hepsi kutsal rahibi sevdiler. Metropolit Makari öldü. Onun yerine seçilen *Avanasii* emekliye ayrıldı. Çar, Kazan piskoposu German'ı metropolit yapmak istedi. German Çar'a nasıl yaşaması hakkında nasihat etmeye başladı. Bu, Çar'ın hoşuna gitmedi. Gözdeleri ise ona German'ın ikinci Silvestr olmak istediğini fısıldadılar. O zaman Çar, Filipp'i hatırladı ve onu çağırdı.

Filipp geldi ve ancak Çar opriçinayı lağvettiği zaman cemaati kabul

edeceğini beyan etti. Çar öfkeleni. Filipp dediki: “ Ben yüksek makam aramadım; Çar müsaade ederse ben gideyim.” Din adamları Filipp’i ikna etmeye başladılar. Filipp, onları dinledi. Opriçinaya ve Çarın yaşam tarzına katılmayacağına söz verdi ve metropolit olarak atandı.

Çok geçmeden Çar’a en önemli boyarlarının ve knez Volodimir Andreyeviç’in Polonya’ya katılmaya başladıklarını haber verdiler. Çar kendi boyarlarını sınamaya karar verdi ve onlara sanki Polonya kralındanmış gibi mektup vermeyi gizlice emretti. Boyarlar bu mektuba küfürle cevap verdiler ama Çar inanmadı. Ona sanki onlar mektupların nereden geldiklerini fark ettiler gibi geldi ve o tekrar idam etmeye başladı. Boyarlar metropolitin arka çıkmasını istediler. Ama kutsal baba kendi ahdini hatırladı ve üzüldüyse de ağzını açmadı. [156] Bununla beraber opriçnikler onun opriçinanın lağvını istediğini unutamadılar ve onun üzerine iftira atmaktan vazgeçmediler.

Bir defasında 28 Temmuz 1568 yılında Filipp, Çar ve boyarların buldukları Novodeviçem manastırında ayini idare etti. Metropolit dînî alay ile yürüdü ve incili okumaya başladı. Geriye dönüp bakmış olan o, opriçniklerden birini takkeli (Tatarların traşlı başlarında taşıdıkları gibi küçük şapka) gördü. Metropolit dediki: “Kudretli Çar! Dindar Muhammed’in inancına uyulmalı mı?” “Nasıl!” dedi Çar. “Kendi hizmetkârınıza bakınız. O, tamamen şeytanın çehresindedir.” Opriçnik ise artık takkesini saklamıştı. Evvelce Filiple ilgili doldurdıkları hükümdar, her şeyi o uydurdu diye düşündü ve onu tekdir etmeye başladı. Bunun ardından ayrıldı ve mahkeme gönderdi. Mahkemede sadece opriçnikler değil, pekçok din adamları ve onun yerine tayin edilen Solovetzki⁵⁶ başrahibi *Paisiy* bile Filipp’in aleyhinde konuşmaya başladılar. Filipp Paisiy’e dediki: “ Ne ekersen, onu biçersin.” O, Çara ise dediki: “Yaşadığım gibi onurlu ölürüm ve metropolit olarak kalmaktan ve her türlü kanunsuzluğa sabretmektense ölmeye hazırım.”

---

56 Solovetzki Manastırı.

Birkaç hafta geçti. Filipp'e dokunmadılar. 8 Kasım'da bir defa o, Uspenski kilisesine ayin hizmeti yapıyordu. Elinde kâğıt ve ardında oprıçniklerin kalabalığıyla Çarın gözdelelerinden biri olan Aleksey Basmanov kiliseye geldi. Metropoliti yakaladılar. Onun aziz papaz cübbesini çektiler. [157] Basit bir keşiş elbisesi giydirdiler ve Moskova manastırlarından birine götürdüler. Oradan *Otroç Manastırı*'na yolladılar. Halk kutsal çilekeşin ardından koştu ve hüngür hüngür ağladı. Halkı takdis ederek "Dua edin, dua edin!" dedi ihtiyar.

1569 yılında bir Volmetz⁵⁷ olan *Petr*, Novgorodluların Polonya kralına belge yazdıklarını Çara ilettiler. Bu belgeyi de iddiaya göre, onu tahkikata yolladıkları Sofiyski kilisesinde ikonun ardında buldu. Çar öfkelenildi. Ordusunu Novgorod'un yakınındaki manastırları tutmaları ve tüm yolları kapatmaları için önden yolladı. Kendisi ise ordunun arkasından gitti. Yol üzerinde Filipp'e hayır dua isteği yolladı. Kutsal çilekeş cevap verdi: "Ben sadece iyileri ve iyiyi takdis ederim." ve hemen Çarın yolladığı *Malyuta Skuratov* onu boğdu.

Çar Kreşeniye⁵⁸'de Novgorod'a vardı. Köprüde onu haçlarla piskopos karşıladı. "Bedbaht! Sen ellerinde haç değil, silah tutuyorsun. Sen kendi mütteliklerinle Polonya kralına sarılmayı aklına koydun." dedi Çar ona. O akşamleyin onu yakalamayı emretti. Ertesi gün Çar, oğlu İvan ile birlikte *Gorodişçe*'ye (Novgorod yanında) gitti. Buraya onun yanına, Çarın hüküm verdiği ve idam edilmelerini emrettiği insanları getirdiler. Çoğunu Volhov'da oyukta⁵⁹ boğdular. Bu durum 13 Şubat'a kadar sürdü. O zaman Çar, yanına sokaklardan seçilen adamları çağırdı ve onlara dediki: "Bizim ortak hainimiz piskopos Pimen'i⁶⁰ Tanrı yargılayacak. [158] Tüm bunların kanı onun ve müşavirlerinin üzerine toplanacak. Siz ise şimdi yaşayınız, kederlenmeyiniz."

57 Volmetz: Wołnyec adlı çoğunlukla Polonyalıların teşkil ettiği aile.

58 Ortodoksların Ocak ayında kutladıkları yortu.

59 Buz tutan Volhov gölünde açtıkları delikten bahsetmektedir.

60 Novgorod Piskoposu.

Çar Novgorod'dan Pskov'a gitti. Ama burada kimseyi idam etmedi. Onun kalbini değneği üzerinde hep seyahat eden dıvane *Nikola Salos*'un yumuşattığını ve Çara "*Ekmek ve tuz⁶¹ ye, insan kanı değil.*" dediğini söylüyorlar.

Peki, o zaman Livonya'da ne oldu? Moskova'daki idamlar hakkındaki söylenti Livonya'ya kadar vardı ve Livonyalılar korkunç Çara teslim olmaktan korktular. O zaman esirlerden ikisi *Taube* ve *Kruze* Çara kendi eli altında Livonya hükümdarlığı yapması mümkün olan bir knez araştırmayı teklif ettiler. Onlar Çara; *Ezele* adasında (Livonya sahilinde, şimdiki Liflanska vilayetinde) yaşayan Danimarka kralının kardeşi Magnus diye bir knez var ve Magnus'u büyük hükümdarın eli altında Livonya kralı olmaya ikna etmek mümkün, dediler. Livonyalılara onların hak ve menfaatlerini korumaya, onların inancını kötülememeye, onlara yardım lazım olduğunda desteklemeye söz verdi. Yalnızca Magnus'un gerektiği zaman Çara yardım etmesi ve Rusya üzerine gidenleri durdurmaması istendi. Magnus Moskova'ya geldi. Çar, kendi yeğeni, Volodimir Andreyeviç'in kızını ona vermeye söz verdi ve onu İşveçlilerin egemen oldukları Revel'i ele geçirmeye gitmesi için serbest bıraktı. Muhasara sonuç vermedi. İşveçliler ikmalleri şehre denizden naklettiler. Magnus'la bulunan Rus ordusunda ise hastalık baş gösterdi. Magnus gene de kışa kadar kaldı. Ama bununla beraber hiçbir şey yapamadan ayrılmak zorunda kaldı. [159] Taube ve Kruze, Çarın öfkesinden korkarak, İşveçliler ya da Polonyalıların tarafına geçmeye karar verdiler. Ama onları daha iyi kabul ettikleri için Dorpat'ı zaptetmeye karar verdiler. Onlar kendi alaylarıyla şehre girdiler ve Rusları öldürmeye başladılar. Ama Ruslar onları mağlup ettiler ve kovdular. O zaman Magnus, onun şüphelenebileceğini düşündü ve tekrar *Ezel* adasına çekildi. Çar onu teskin etmek üzere acele etti ve ona bizzat yardıma geleceğine söz verdi. Magnus tekrar cesarete geldi.

---

61 Ekmek ve Tuz; Doğu Avrupa kültüründe kutsal bir yeri olan bir karşılama seremonisidir.

1572 yılında Polonya kralı Sigismund Avgust öldü. Polonya'da ve Litvanya'da isyanlar başladı: Hemen hemen her pan⁶², kendi egemenliğini istedi; özellikle Litvanyalılar Polonyalılarla bozuştular. Litvanyalılar son olarak Sigismund'un zorbalık ve hilelerle saltanat sürdürdüğü Polonya'nın Litvanya'yla birleşmesini şiddetle istemiyorlardı. Litvanyalılar, bunun Polonyalıların menfaatine olduğunu biliyorlardı. Polonyalılar şimdi Litvanya'daki tüm mevkileri kendileri için ele geçirmeyi ve burada toprak satın almayı ümit ettiler. Üstelik katolikler olarak, Polonyalılar, neredeyse tüm halkın ve pekçok panın ortodoks olduğu Litvanya'yı Latinliğe döndürmeyi düşündüler. Ortodokslar Polonya kralı olarak Çareviç Feodor'u seçmek istediler. Ama Çar, onun kendisini kral olarak değil de en azından Litvanya büyük knezi olarak seçmelerini istedi. Lakin panlara hediye vermeyi unuttu. Bu ise çok gerekliydi. Bu yüzden, onun Moskova'da pekçok boyarı idam ettiğini, onun Türklerin düşman olduğunu hatırladılar (Polonya'da Türklerden korkuyorlardı) ve kral olarak Fransız kralı Karl'ın kardeşi Henrik'i seçtiler. Karl kısa süre sonra öldü ve ondan sonra Henrik varis kaldı. [160] Ona kendi ülkesinde Çarlık sürmek daha hoş geldi. O zaman Henrik, Polonya'dan firar etti. Panlar arasında tekrar kavga başladı ve 1576 yılında nihayet kral olarak Sedmigradsk knezi Türklerin yandaşı *Stefan Batoria*'yı seçtiler (şimdiki Transilvanya, Avusturya bölgesinde).

Polonya'da tartışmalar devam ederken Çar bizzat Livonya'ya İsveçlilerin üzerine gitti ve Magnus'u beraberinde aldı. O, 1572 yılı Aralıkta *Vittenşteyn* (Estlandiya'da) kalesini muhasara etti. Muhasara esnasında onun gözdesi Malyut öldürüldü. Bunun için kale alındığı zaman Çar, esirlerin yakılmasını emretti. Kendisi ise Novgorod'a döndü. İsveçliler ise geldiler ve Magnus'u bozguna uğrattılar. Çar barış hakkında görüşmek üzere birini yolladı. Magnus'u ise Novgorod'a çağırdı ve burada onun düğününü kutladı.

Batoriy, tahtta kuvvetlenmeyince çeşitli görüşmeler ve küçük kavgalar

---

62 Pan; Polonya'da toprak sahibi.

devam etti. İvan Vasilyeviç Polonyalılar'dan bekleyecek bir şey olmayınca onu tehlikeli bir düşman olarak addetmeyerek (1577 y.) Polonyalıların işgal ettikleri Livonya'nın bu parçası üzerine taarruz etti. Magnus da birtakım şehirleri işgal etti ve onları Livonya Kralı olarak kendisine biat etmeye zorladı.

Çar böylece, Magnus bunu onun müsaadesi olmadan yapmaya cesaret ettiği için öfkeleni ve onun işgal ettiği şehri elinden almak üzere gitti. Magnus'un kendisi Vendene'de idi ve ne yapacağını bilmiyordu. Çar Vendene'ye yaklaştı. Huzuruna Magnus'u istedi. O, geldi ve Çarı toprağa eğilerek selamladı. Çar, onu bir nevi kulübeye kilitlemeyi emretti. Ama şehir teslim olmadı: “Ölürüz de işkenceye teslim olmayız; Eğer Tanrı bize mucize yaratmazsa, ölürüz.” dediler şehir başkanları. Üç gün şehri muhasara ettiler ve sonunda baskın yaptılar. Kalede oturan askerler sabık efendinin evine çekildiler. Buraya katıldılar. Sonra evin altına önceden yerleştirilmiş barutları ateşe verdiler ve havaya uçurdular. Çar birkaç şehri daha aldı. Rusya'ya geri dönerek ve krala *“Benim büyüklüğümü görüyor musun? Eğer ölmek istemiyorsan, uzlaş!”* sözünü emrederek esir Polonyalılardan birini Stephan'a serbest bıraktı.

Çar Livonya'dan ayrılır ayrılmaz onun voyvodaları İsveçlilerle birleşmiş olan Polonyalılar karşısında duramadılar ve şehirler birbiri ardına teslim olmaya başladılar. Çarın Livonya'ya bıraktığı Magnus ise Polonyalılar'ın tarafına geçti. 1579 yılında Moskova'da Polonya kralının bizzat sefere çıktığını ve Polatzk üzerine yürüdüğünü öğrendiler. Polatzk voyvodaları üç haftadan daha ziyade meşeden kalede direndiler ve cesurca kendilerini müdafaa ettiler. Bir yerler yanmaya başladığı zaman yerliler hatta kadınlar ve ihtiyarlar yangını söndürdüler ve su için duvarlardan ipler üzerinde indiler. Pekçokları öldürdüler, o zaman diğerleri onların yerine geçtiler. Polonya kralının ordusu zorluk çekti: az insanın bulunduğu ve yakın zamanda savaş halinde bulunan orman diyarından yiyecek tedarik etmek zor idi. Kral, şehri muhtelif bölgelerinden yakmayı akıl etti. Yangın çıktı. Sakinler, tüm gün söndürdüler ve yardım beklediler. Yardım gelmedi ve teslim olmak zorunda kaldılar. Polatzk'dan sonra Batoriy, 4.000 kadar Rusun kesildiği *Sokol*'u aldı ve kendi ülkesine geri

döndü.[162]

1580 yılında Batoriy tekrar sefere çıktı. O, uzun sürede hazırlandı. Çünkü Polonyalılar para vermediler. Onların adetine göre para toplamak için asilzade (seçkinler) sınıfından delegeleri çağırmak gerekliydi. Batoriy'e para lazımdı çünkü onun ordusu ücretli idi. O zaman savaş zamanında kiralanan böyle insanlar vardı. Bu insanlar savaşa alışkın idiler. Savaş zamanında toplanan, barış zamanı ise dağılan ordu ise müstebit idi ve daha az alışkındı. Böylece Polonya seçkinleri Batori'deki piyade sınıfına hizmet etmek istemediler. Onların adetine göre, atlı hizmet piyadelerden daha şerefli idi. Bu yüzden askere Almanca'da şövalye dendi (süvari). Batoriy kendi Polonyalılarının üstesinden geldi ve Rusya üzerine gitti. Birkaç şehri aldı, ülkeyi tahrib etti ve geri döndü.

Batoriy üçüncü yılda borç para aldı ve o, ileriki iki yıl için kendi seçkinlerinden para toplamalarını istedi. Çünkü her seferinde savaşı durdurmak ve para talep etmekten rahatsızdı. Bu sefer Batoriy, Pskov'a gitti. Pskov'da kale güçlü idi. Çünkü sık sık Livonyalılarla savaşmak zorunda kalan Pskovlular yalnızca kendi şehirlerini sağlamlaştırmak hakkında düşünmüşlerdi. Şehirde voyvoda knez İvan Petroviç Şuyski idi. Şehirde 12.000 adam kadar kuvvet bulunuyordu. Ama Batoriy'de 100.000 kadar adam vardı. Kral kaleye yaklaştığı zaman bu kalenin düşündüğünden daha kuvvetli olduğunu [163] ve kendisinde savaş ikmalinin az olduğunu gördü ama artık yapacak hiçbir şey yoktu. 1 Eylül'de muhasaraya başladılar. 8'inde ise duvarı deldiler ve taarruza gittiler. Düşmanlar gediğe ansızın girdiler ve iki kuleyi ele geçirdiler. Ruslar geri çekilmeye başladığında knez Şuyski onları sağlam durmaya ikna etti. Peçora başrahibi haçlarla geldi ve milis güçleri Polonya kuvvetlerini defettiler. Kulenin birini patlattılar, diğerinden Batoriy'e hizmet eden Macarları defettiler. Bu başarısızlıktan sonra kral uzun süre hiçbir şey yapamadı. Onda barut yoktu. Onlar için Ketler'e yolladı. Barut getirdiler. Hücum yapmaya başladılar. Lağımlar açtılar. Ama hepsi beyhude idi. Taarruzları püskürttüler. Nerede lağım olduğunu öğrendiler, oraya geçtiler ve düşmanları

kestiler. Polonya ordusu yaklaştığı zaman onları duvarda açtıkları siperden öldürdüler. Duvardan kaynar katran ve kaynar su döktüler. Polonya ordusunda endişe başladı çünkü onlara erzak getirmediler. Şehrin teslim olmasını ümit etmekse imkansızdı. Batoriy, Pskov'a mümkün olduğu kadar belge yolladı ve mümkün olduğu kadar muafiyet vadetti. Voyvodalar onu teslim hususunda dinlemek istemediler. Kral, *Sejm*'e (seçkinler meclisi) gitmek zorunda kaldı. Ama onun sağ kolu *Zamoyski* idi. *Zamoyski* Pskov'un altında kaldı ve sıkı tedbirlerle endişe yaratanların sesini kesmeyi başardı. O, adil idi. Soyluları da tanınmayanları da aynı şekilde cezalandırdı. Polonyalılara yalnızca dayanmak düştü. Onlar sadece Pskov'u değil, Peçerski Manastırını da ele geçiremediler. [164] Ruslar Pskov'u cesurca savundukları sırada İsveçliler Livonya'ya savaş emrettiler. Onların voyvodası *Delagardi*, *Gapsal*'ı, sonra *Narva*'yı, *İvan-Gorod*'u hatta eski Rus şehri *Yam* (şimdiki Yamburg) 'ı ve *Koporye*'yi aldı.

İki taraftan savaş Çara ağır gelmişti. O, en azından Polonya ile barışmak istedi. Onun yaptığı tüm teşebbüsler şimdiye kadar başarısız oldular. Batoriy tüm Livonya'yı istedi ve başlangıçta Çarın onu "kardeş" olarak adlandırmak istemediğini, (hükümdarlar mutad üzere birbirlerini kardeş diye çağırırdı) ; komşu olarak adlandırdığını unutamadı. O, Çara hakaretamiz bir mektup yazdı. Ama şimdi Çar barışmak istiyordu ve mutavassıt aradı. Batoriy katolik idi, papaya itaat etmeye mecburdu. Çar bunu hatırladı ve papaya; Türklerle savaşmaya hazır olduğunu, yalnızca onu Polonyalılarla savaştan kurtarmasını yazdı. Papa, bu hadiseye sevindi ve Moskova'ya aracılı olmak üzere memur edilen bilgin rahip *Antonia Posevin*'i, kiliselerin birleşmesi hakkında konuşmaya yolladı. Bu müzakereler Pskov muhasarasından daha önce başladılar. Posevin, Moskova'ya geldi ve inanç hakkında konuşmaya başladı. Çar ona önce barış akdetmenin lazım olduğu karşılığını verdi. Elçiler *Zapolskaya Yam*' da (Pskov vilayeti, Porhovsk ilçesi) topluştılar. Bizim elçilerimizden *Knez Eletzki* ve *Alferyeva*'ya mümkün olduğu kadar Livonya'nın arkasında durmaları emredildi. Ama müzakerelerde Posevin, Polonyalılarının arkasında daha fazla durdu. Ona, Livonya için katolik Polonya kralının arkasında olmak daha

kârlı göründü. Bu yüzden o, Çar'a ; [165] başarısızlığa rağmen Batoriy, şehri alana kadar Pskov'un altında duracak, şimdilik şehri almayacak; Polonyalılar kesin olarak para ve insanları vermeyi reddettiklerinden dolayı Batoriy, öyle ya da böyle savaşı bitirmek zorunda kaldı. Çar, Posevin onu aldattığında, elçilerine yumuşak başlı olmayı emretti. Bu yüzden Posevin, onlara her adımda kaba davrandı. Onlar, onun söylediklerini demedikleri zaman o, Knez Eletzki'nin kürk yakasına yapıştı, onu çevirdi, düğmelerinin hepsini kopardı ve bağırdı: “Benden ayrılın, izbemden defolun! Ben sizinle hiçbir şey konuşmayacağım!” Böylece müzakereler yürütüldü ve 6 Ocak 1582 yılında on yıllık mütareke akdederek müzakereler sona erdiler. Çar, Polatzk ve Livonya'yı teslim etti. Kral ise tüm Pskov bölgesini aldı. Posevin Moskova'ya döndüğünde tekrar inanç hakkında konuştu. Ama Çar onunla uzun süre konuşmak istemedi. Sonra ise tartışmaya başladı. Ona dediki: “Papa İsa değildir, onu taşıdıkları taht bulut değildir, ve taşıyanlar da melekler değildir. Eğer papa İsa'nın öğretisine göre yaşamıyorsa, o kurttur; papaz ise değildir!” “Eğer papa kurt ise, (dedi Posevin) bana bu kadar konuşmak yeter!”

1582 yılı kışında İsveç'in karşısına onları mağlup etmiş olan *Mstislavski* gönderildi. Delagardi bizzat Oreşka'ya (Şlisselburg) gitti. Mstislavski'nin geldiğini öğrendi ve şehirden geri döndü. Birdenbire Çar, barış hakkında konuşmayı emretti ve Çarın İvan-Gorod, Yam ve Koporye'yi teslim ettiği üç yıllık ateşkes akdedildi.

Yaklaşık aynı zamanlarda Çar, üçüncü Tatar Çarlığı Sibir'in fethi haberiyle sevindirildi. [166] Bu şöyle oldu: Sibiryaya diyarında eskidenberi sanayici Stroganoff'lar yerleşmişlerdi. Tuz fabrikaları kurdular ve bu diyarda çok olan boş araziler için hükümdarlardan belgeler aldılar. İnsanlar Rusya'nın tüm bölgelerinden buraya gitmeye başladılar ve diyar iskân edilmeye başladı. Strogonov'lar tuzdan, kürk malları ticaretinden zengin oldular. Birçok defa onlar kendi zenginlikleriyle Rus hükümdarlarına hizmet ettiler. Vasili Vasilyeviç'in Tatarlar tarafından serbest bırakılması için fidye vermişlerdi. Onların zenginliği civarlarda yalnızca yağmacılıkla yaşayan Vogulları, Tatarları, Kırgızları imrendirdi. Onlardan korunmak

için Strogonovlar'ın savaşı insanları toplamasına ve kaleler inşa etmesine izin verildi. Onların en tehlikeli düşmanı *Sibirsk* Çarı idi. Onun Çarlığı Sibir (şimdiki Tobolsk vilayeti) şehrinden dolayı Sibirsk olarak adlandırıldı. Öyle büyük olmadığından biz Sibir olarak adlandırıyoruz. Onda yalnızca bir tek Tobolsk vilayeti vardı. Ama diğer halklar daha zayıf idiler ve Sibir Çarı sık sık taarruz ettiği ve endişelendirdiği için tehlikeli idi. Strogonovlar, Ural'ın ardında bizzat Sibir ülkesine savaş başlatmaya karar verdiler ve bunun için Çarlık ruhsatını direnerek isteyip elde ettiler. Onlar bu vazife için savaşı insanlar aramaya başladılar ve Volga üzerinde Kazaklar var ve sık sık yağma yapan bunların yağmalarını iyiliğe çevirmek mümkün diye düşündüler. Karar verdiler ve Volga'ya Kazaklarla görüşmeye yolladılar. Gönderilen Strogonovlar Volga'da Çerdin'a Strogonovlar'ın yanına 540 adam Kazak'ıyla gelen ataman *Ermak Timofeyev*'i buldular. [167] Bu, 1579 yılında oldu. Bu Kazakları Stragonovlar, Sibir'e sefer için teçhiz ettiler. Onlara kendi savaşı insanlarından 300 adam daha ilave ettiler ve maaş, elbise, toplar, arkebüzler, propagandacılarını verdiler.

Çar, Strogonovların eşkiya Kazakları tuttıklarını öğrendi. Onlara hiddetli belgesini yolladı, Stragonovlar'ı menkubiyetle tehdid etti ve Kazakların geri dönmesini emretti. Ama onların geri dönmesi artık imkânsız idi. Onlar yüzerek çok ileriye geçmişlerdi. Ermak, nehirden nehre geçti ve Sibir Ülkesi'nin başladığı *Tura*'ya girdi. Kazaklar birkaç Tatar şehrini ateşe verdiler ve esirler ele geçirdiler. Esirlerden biri Sibir Çarı Küçüm'ün yakın idi. Ermak onu evine salıverdi. Bu esir, korku içinde kendi Çarına dediki: "Rus askerleri güçlüler: yaylarını çektikleri zaman, ateş parlıyor; duman çıkıyor ve oklar görünmüyor. Muhtelif yaralarla yaralıyorlar ve öldürünceye kadar dövüyorlar. Onlardan korunmak imkânsız. Hepsini havaya atıyorlar." O, bunu tüfekler hakkında söyledi. Tatarlar o zaman yalnızca okları biliyorlardı. Küçüm korktu. Çareviç Mametkul'u Ruslarla karşılaşmaya yolladı. Kendisi ise İrtiş nehrinin üzerinde yerleşti. Ermak Mametkul'u mağlup etti ve Çar'ın üzerine gitti. Kazaklar tereddüt ettiler ve kaçmak istediler. Cesurları çıktı ve onlara dediki: " Kardeşler! Biz nereye kaçacağız? Vakit güz. Nehirlerde buz donuyor.

Kaçamayız, kötü şöhret kabul edemeyiz. Kendimize takdir alamayız. Tanrı'ya güveneceğiz. O, yardıma muhtaçlara yardım eder.” [168] O zaman diğerleri cesaretlendiler. Hanın istihkâm hattına gittiler ve onu ele geçirdiler. Çar, kendi şehrine kaçtı. Servetini aldı ve daha uzağa firar etti. Kazaklar Sibir'i aldılar. Ama bahadır Mametkul, hâlâ hür idi. O, Kazakları endişeye düşürdü. Onu Vaga nehrinde mağlup ettiler ve esir aldılar. 1582 yılında Ermak, Strogonov'a kendisinin saadetini bildirdi ve arkadaşı *İvan Koltzo*'yu (Bir zamanlar Volga üzerindeki yağması için ölüme mahkûm ama kaçmış olan) “O, Ermak, bahriyarlıkla büyük hükümdar İvan Vasilyeviç için Sibir Çarlığı'nı fethetti.” haberleriyle Çara yolladı. Hükümdar *Koltzo*'nun yanına gelmesine müsaade etti. Onu bağışladı ve teveccühle kabul etti. Kilisede dualar okunmasını emretti ve dilencilere sadakalar dağıttı. Kazaklar Moskova'da yaşadıkları sürece devlet hazinesiyle beslediler ve onlara paralar verdiler. Ermak'a Çar, teveccüh belgesini ve zengin hediyeler yolladı: İki zırh, gümüş kepçe, kendi omuzundaki kürkü ve voyvoda gelmediği sürece Sibirya'yı idare etmesini emretti.

Çar, oğlu Feodor devrinde gerçekleşen Ermak'ın ölümüne kadar yaşamadı. Geceleyin Küçüm, stepten Kazakların üzerine hücum etti ve uykudakileri öldürdü. Ermak, İrtişe kaçtı ve boğuldu. Ama Sibir, artık bizde kaldı. Voyvodalar geldiler ve böylece Sibir artık Rusya'nın iktidarı altında kaldı.

1581 yılında Çar, artık kuvvetten düşmeye başladı. 1584 kışında o, büsbütün yatağa düştü. Onun bağırsakları çürümeye ve bedeni şişmeye başladı. Zaman zaman hali rahatladı. O zaman, onu koltuk üzerinde Çarın servetinin bulunduğu odaya götürdüler. Ölümünden önce sıcak banyo alınca rahatladı. O, diğer gün de kendisine banyo hazırlanmasını emretti. Çar, onda üç saat oturdu. Sonra yatakta Belski ile dama oynamaya başladı ve bayılarak düştü. Metropolit geldi ve acele ile onun saçlarını keserek rahip elbisesi giydirdi.

Onun iki oğlu kaldı: iyi kalpli, dindar ama hasta olan *Feodor* ki; ondan

sonra Çarlık sürdü ve Rurik soyundan olan son Çar idi. Ve bebek *Dimitri*; Çar'ın yedinci karısından oğlu idi. Bu Dimitri'nin acı dolu sonu, Rusya'ya pekçok felaket getirdi. Çar, büyük oğlu Çareviç İvan'a öfkeli iken asası ile vurdu (ki o hala Moskova'da Orujeynoy⁶³ sarayında duruyor) ve Çareviç bir daha ayağa kalkamadı.

---

63 Orujeynoy Sarayı, Kremlin'e bağlı saraylardan biri olup cephanelik - silah deposu olarak inşa edilmiştir. Korkunç İvan'ın asası metinde de belirtildiği üzere bugün müze olan bu sarayda halen sergilenmektedir. (ç.n)

6. BİBLİYOGRAFYA

AKTI Atnasyaşiesa k İstorii Zapadnoy Rassii 1506-1544, (Batı Rusya Tarihine Dair Vesikalar) (1848), cilt 2, Arheographicheskuyu Komissieyu, St. Petersburg.

ALEF, Gustave, (1961), “Muscovy and The Council of Florence”, **Slavic Review**, 20/3, Kasım: 384-401.

ALEF, Gustave (1967), “The Origin and Early Development of the Muscovite Postal Service” **Jahrbücher für Geschichte Osteuropas, Neue Folge**, 15/1, Mart: 1-15.

ALEF, Gustave (1959) “The Political Significance of the Inscriptions on Muscovite Coinage in the Reign of Vasili II, **Speculum**, Vol 34/1, Ocak: 1-19.

CROSKY, Robert M. (1984) “The Diplomatic Forms of Ivan III's Relationship with the Crimean Khan” **Slavic Review**, 43/ 7, Yaz: 257-269.

ESPER, Thomas (1969), “Military Self-Sufficiency and Weapons Technology in Muscovite Russia”, **Slavic Review**, c. 28/ 2, Haziran: 185-208.

Entsiklopedičeski Slovar Brokhausa i Efrona (1890), St.Petersburg.

GREY, Ian (1964), **Ivan the Terrible**, Hodder and Stoughton Yay, London.

GREY, Ian (1964), **Ivan III and the Unification of Russia**, The English University Press, London.

HALPERIN, Charles (2003), "Ivan IV and Chinggis Khan", **Jahrbücher für Geschichte Osteuropas**, 51/4 s. 481-497.

HALPERIN, Charles (1985), **Russia and the Golden Horde**, Indiana University Yay, Bloomington.

HERBERSTEIN, Sigismund von, (1851) (çev. R.H. Major), **Notes Upon Russia**, New York.

KAMALOV, İlyas (2008), **Altın Orda-Rus İlişkileri ve Altın Orda'nın Rusya'ya Etkileri**, Yayınlanmış Doktora Tezi, MSGSÜ, İstanbul.

KAMALOV, İlyas, (2009), "Timur'un 'Hayalî' Moskova Seferi", **Karadeniz Araştırmaları**, 6/23, Güz: 29-39.

KLYUÇEVSKİ, V. (1906), **Kurs Russkoy İstorii cilt 2**, Sinodalnaya Yay, Moskova.

KURAT, Akdes Nimet (1954) , "Kazan Hanlığı" **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**, Cilt: 12 Sayı: 3.4 Sayfa: 227-246

KURAT, Akdes Nimet (1987), **Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917'ye Kadar**, TTK yay, Ankara.

LANGER, Lawrence N. (2002), **Historical Dictionary of Medieval Russia**, The Scarecrow Press, Lanham, Marryland, and London.

MADARIAGA, Isabel de (2005), **Ivan The Terrible First Tsar of Russia**, Yale University Press, Yale and New Haven.

MAZOUR, G. Anatole (1937), "Modern Russian Historiography", **The Journal of Modern History**, 9/2 Haziran: 169-202.

MARTIN, Janet (2007) **Medieval Russia 980 - 1584**, Cambridge Press, New York.

MALINOV, A.V, (2005) **K.N. Bestujev-Rumin: Oçerk Teoretiko-İstoriceskih i Filosofskih Vzglyadov**, SPBGU, İzdatelstvo.

NORTH, Michael (2012), **The Expansion of Europe, 1250-1500**, cev. Pamela Selwyn, Manchester University Press, Manchester and New York.

PAUL, C. Michael, (2004), "The Military Revolution in Russia 1550-1682", **The Journal of Military History**, 68/1, Ocak: 9-45.

POVEST VREMENNIH LET (2003), Im Werden Yay, Moskva-Augsburg.

Polnoe Sobraniye Russkih Letopisey VII, Voskresenskaya Letopis (1859), Eduarda Pratzay Yay, St. Petersburg.

Letopis Po Lavrentievskomu Spisku (1897), 3. bask, Arheografiçeskoy Komissi, St.Petersburg.

Polnoe Sobraniye Russkih Letopisey III, İpatievskaya Letopis (1845), Eduarda Pratzay Yay, St. Petersburg.

Pisma Konstantina Nikolayeviça Bestujeva a Smutnom Vremeni (1898), M. Stasulyeviça Yay, St. Petersburg.

PRITZAK, Omeljan (1967), "Moscow, the Golden Horde, and the Kazan Khanate from a Polycultural Point of View", **Slavic Review**, 26/4, Aralık : 577- 583.

PLAKANS, Andrej (1995), **The Latvians**, Hoover Inst Yay., California.

RUMIN, Bestujev Konstantin (1868) **A Sostave Russkih Letapiseh Da Kantza XIV. Veka**, St. Petersburg.

RUMIN, Bestujev Konstantin (1866) **A Tom Kak Rosla Moskovskoe Knajestva i Zdelalas Russkim Tsartsvam**, St. Petersburg.

RUMIN, Bestujev Konstantin (1895), **Nikolay Mihayloviç Karamzin Oçerk Jizni i Dyatelnosti**, Uprevleniya Udalov Yay, St. Petersburg.

RUMIN, Bestujev Konstantin (1865), **Knez Volodimirskii Vsevolod Monomah i Patomki Yevo, Monomahoviçi ili a Vremenah Knyajeskih Smut i Usobitz**, St. Petersburg.

RUMIN, Bestujev Konstantin (1864), **A Kreşenii Rusi, A Vladimire Svyatom, A Smovyah Yevo i ob Monastire Peçerskom**, St. Petersburg.

RUMIN, Bestujev Konstantin (1872), **Russkaya İstoriya, Cilt 1**, St. Petersburg.

RUMİN, Bestujev Konstantin (1885), **Russkaya İstoriya, Cilt 2**, St.Petersburg.

RUMİN, Bestujev Konstantin (1891), **A Zlñh Vremenah Tatarşını i A Straşnom Mamayevom Pabaişçe**, Obşestvennaya Polza Yay, 3. baskı, St.

Petersburg

SHPAKOVSKY, A., Nicole, D., MCBRIDGE A., **Armies of Ivan The Terrible Russian Troops 1505-1700** (2006), Osprey publ, New York.

SEVCENKO, Igor (1967), "Muscovy's Conquest of Kazan: Two Views Reconciled", **Slavic Review**, 26/4, Aralık: 541-47.

SMITH, Dianne L. (1993), "Muscovite Logistics 1462-1598" **The Slavonic and East European Review**, 71/1, Ocak: 35-65.

SOLOVEV, Sergei (1882), **İstoria Rassii sı Drevşeynih Vremen cilt 5**, Moskova.

STOGLAV Sobor Bıvşii V Moskve (1860), Trübner and Paternoster Row Yay, London.

ŞAN, Erman (2008), **Moskova Rusyası ile Kazan Hanlığı İlişkileri (Şah Ali Döneminde 1516-1552)**, yayımlanmamış yüksek lisans tezi, MSGSÜ, İstanbul.

ŞMURLO, E. F (1899), **Oçersk Jiznii i Nauçnoy Deyatelnosti Konstantina Nikolayeviça Bestujeva-Rumina**, K. Mattiena Yay, Yuriyev.

The Chronicle of Novgorod 1016-1471, (1914), Rusçadan çev. R. Michell, N. Forbes, Camden Third Series, London.

THOMAS, Esper (1967), "A Sixteenth Century anti- Russian Arms Embargo", **Jahrbücher für Geschichte Osteuropas, Neue Folge**, 15/2, s: 180-196.

VERNADSKY, George (1939), "Feudalism in Russia", **Speculum**,14/3,

Temmuz: 300-323.

VERNADSKY, George (1933), "The Heresy of the Judaizers and the Policies of Ivan III of Moscow" **Speculum**, 8/4, Kasım: 436-454.

VERNADSKY, George (1974), **A History of Russia**, Yale University Press. New Haven and Yale.

ÖZGEÇMİŞ

Şenay Döner 1988 yılında Üsküdar, İstanbul'da doğdu. 2005 yılında Üsküdar Çamlıca Kız Lisesi'ni bitirdi ve aynı yıl Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Tarih Bölümü'nde öğrenime başladı. 2009 yılında aynı üniversitede Yüksek Lisans'a başlayarak 2013 yılında yüksek lisansını tamamladı. Bildiği diller Rusça ve İngilizce'dir.